

ÖNSÖZ

Bugün işçi, memur, küçük esnaf, sanayici ve idareci, kim olursa olsun, herkes enflasyondan şikâyet etmekte, hükümetler enflasyonu düşürmeye çalışmakta ve hatta denilebilir ki, bütün dünya enflasyonla mücadele edip savaşmaktadır.

Müslümanlar için bu işin bir de dini yönü bulunmaktadır. Müslüman, alım-satımların, alacak tahsili ve borç ödemelerinin kanunlar muvacehesinde meşru olduğu kadar, dinen de meşru olup mekruh ve haram olmamasına dikkat etmek mecburiyetindedir.

Enflasyon para ile ilgili olduğundan, bu husustaki problemleri, İslâm'daki para politikasını araştırmadan çözümlenmek mümkün değildir. Bu sebeple biz araştırmamızı enflasyon ve para olmak üzere iki bölümde yapıp “İslâm Açısından Enflasyon ve Para” adını verdik. Ayrıca enflasyon, ekonominin genel karakteri ve mübadelede uygulanan kaide ve kurallarla da ilgili olduğundan bu konuları da açıklığa kavuşturmaya çalıştık.

Böyle önemli konularda ilmî faaliyetlerin yapılmasına öncülük yaptıklarından dolayı Ensar Vakfı idarecilerini tebrik eder, çalışmalarımızda hayırlı neticeler ihsan etmesini Cenabı Hak'tan niyaz ederiz.

Prof. Dr. Osman Eskicioğlu

I — ENFLASYON NEDİR?

Enflasyon, Latince «i n f l a t i o» kökünden bir kelime olup şişme manasına gelmektedir¹. Halk dilinde «hayat pahalılığı» veya «pahalılık» diye ifadesini bulan bu kelimenin İngilizce «i n f l a t i o n» sözünden geldiğini ve ekonomi terimleri araştırma girdiğini ileri süren yazarlar da bulunmaktadır². İngilizce «to inflate» fiili, balon ve top gibi şeyleri hava verip şişirme anlamına gelir. «inflation», bu fiilden isim yapılması sonucu meydana gelmiş bir terimdir, İngilizceden Türkçeye en ünlü sözlük sayılabilecek olan Redhouse Sözlüğünde «inflation» kelimesinin karşısında şunlar yazılıdır: «inflation, şişkinlik, aşırı derecede para çıkarmak ve neticede para değerinin düşmesi ve fiyatların yükselmesi.»

Türkçede enflasyon kelimesi Fransızca yazılış ve okunuşu ile kullanılmaktadır. Ülkemizde ilk ekonomi yazarları, hocaları ve konu ile ilgilenenlerin büyük bir kısmı Fransız kültürü ile yetiştiklerinden Fransızca okunuşu, ama bunun Türkçe yazılışı ile kelime dilimize yerleşmiştir³.

Enflasyonun ıstılah manası ise, «para değerinin düşmesine ve fiyatların yükselmesine yol açan bir olay» olarak açıklanmaktadır⁴. Başka bir ifade ile enflasyon, fiyatların genel artışı ile tarif edilen iktisadî dengesizliktir⁵. Ekonomideki dengesizlik halleri biri enflasyon, diğeri depresyon olmak üzere kendilerini başlıca iki şekilde gösterirler. Klasik iktisatçılar ekonomik dengeden yalnız fiyat istikrarını anlıyorlardı. Onlara göre, ekonomide fiyat istikrarı sağlandığı, fiyatlar genel düzeyinde kararlılık gösterdiği vakit ekonomide bir istikrar olduğu kabul ediliyordu. Hâlbuki modern iktisatçılar, enflasyon olayını değişik bir şekilde açıkladılar. Sadece para enflasyonu ile değil de, daha çok ciddi saydıkları iktisadî enflasyonla ilgilenmeye başladılar. Bir taraftan fiyat istikrarını gerçekleştirme yollarını ararken, diğer taraftan da ekonominin tam çalışma düzeyinde devamlı olarak dengede bulunmasını sağlayacak amiller üzerinde dürdüler. Meselâ John Maynard Keynes, ekonominin tam çalışma, noksan istihdam ve aşırı istihdam seviyelerinde de dengede bulunabileceğini ileri sürdü.⁶

Bazılarına göre enflasyon, «mal ve hizmetlere olan toplam talebin, mevcut kaynaklara oranla çok daha fazla olmasıdır.»⁷

İslâm hukukuna dair kaynaklarda enflasyonla ilgili olarak tağşiş, züyuf, süttük... gibi terimler kullanılmaktadır⁸.

II — ENFLASYONUN SEBEPLERİ:

İktisatçılar umumiyetle enflasyon sebeplerinin başında devletlerin mali sıkıntısının geldiğini söylüyorlar. Madenî sikkelerin tedavül ettiği zamanlarda mali ihtiyaçları karşılamak için başvurulmuş çare tağşiş idi. Bu da eldeki altın ve gümüş meskûkâtı eriterek karışımdaki kıymetsiz maden nispetini artırmak ve yeniden sikke basarak tedavüle sürmek suretiyle yapıyordu ki, netice itibariyle tedavül hacmi artmış oluyordu⁹.

Enflasyona devletlerin mali sıkıntısının sebep olduğunu söylemekle tatmin edici bir açıklama yapılmış olmaz. Gerçekten her hangi bir zamanda bir devletin elindeki mali imkânlar zaruri masraflarını karşılayamayacak olursa ilk akla gelen, sikkelerde tağşiş yapmak veya kâğıt para çıkarmak değildir. Her şeyden evvel mevcut vergileri artırmak, yeniden vergi koymak ve nihayet istikraz usulüne başvurmak imkânı vardır.

1 Feridun Ergin, Para Siyaseti, s. 263; Ak İktisat Ansiklopedisi, 1/279.

2 A. Başer Kafaoğlu, Enflasyon, s. 11.

3 A. Başer Kafaoğlu, s. 11-12

4 Feridun Ergin, Ak İktisat Ansiklopedisi, 1/279.

5 Meydan Larouse, Enflasyon maddesi.

6 İsmail Türk Maliye Politikası ve Çağdaş Bütçe Teorileri, s. 68; Meydan Larouse Enflasyon Maddesi

7 Meydan Larouse Enflasyon Maddesi.

8 Bkz. İbn Abidin, Reddül-Muhtar, 4/218.

9 Hazım Atıf Kuyucak, İktisat Dersleri, s. 403.

Fakat vergiler hemen artmaz ve halk tarafından iyi de karşılanmaz. İstikraz usulü ile para bulmak da kolay değildir. Faiz ve amortisman gibi masrafları olur. Hâlbuki para basıp tedavüle sürmek en kolay bir iştir¹⁰.

Enflâsyona sebep olan istikrarsızlık geniş manada arz- talep dengesinin bozulmasından ileri gelir. Toplam arz, toplam talebe eşit olduğu zaman dengesizlik söz konusu değildir. Toplam arz dediğimiz yatırım malları, tüketim malları ve ithalat ile toplam talep dediğimiz yatırım harcamaları, tüketim harcamaları ve ithalat eşitliği sağlanmazsa ekonomik dengeden bahsedilemez. Onun için iktisatçılar, iktisadî dengesizliği, piyasada tedavül eden paranın çoğalmasına, bütçe açığına veya arz ve talebin kötü ayarlanmasına bağlarlar¹¹. Harcamalar ve ihracat toplamının istihsal ve ithalat tutarını aşması, talep enflâsyonunun belirtisidir¹².

Vasıtalı vergiler, yüksek faiz hadleri ve ücret seviyesinin iyi ayarlanmaması, maliyet enflâsyonunun başlıca sebepleri arasında zikredilmektedir¹³. Maliyet enflâsyonu, talep enflâsyonunu besleyebildiği gibi, talep enflâsyonunun zayıflaması da maliyet enflâsyonunu hafifletebilir. Keza, fiyat enflâsyonu ile maliyet ve talep enflâsyonları arasında da belirli bir bağlantı vardır¹⁴.

III — ENFLÂSYONUN TESİRLERİ:

Harplerin dışında hiçbir amilin, yalnız başına, fiyat seviyesindeki süratli değişmeler derecesinde felâket ve sefaletle sebep olmadığı ileri sürülmektedir.¹⁵¹³ Bu sebeple enflâsyonlar ekonomik ve sosyal hayatta tedavisi mümkün olmayan yaralar açar. Thiers, «dünyada, bir paraya itibarını iade etmek kadar *güç* bir şey yoktur», diyor.¹⁶

Enflâsyon gelir dağılımını altüst eder. Genellikle sabit gelirliğin reel gelirlerini, dolayısıyla tasarruflarını azaltır. Enflâsyon, devrelerinde millî gelirin dağılımı genellikle zengin sınıf lehine değişir. İşçi, memur, esnaf enflâsyon dolayısıyla fakirleşir; zengin, daha zengin; fakir de daha fakir hale gelir; orta sınıf ezilir ve ufalır. Sermaye, kârın çok olduğu yerlerden vurgunculuğun (spekülâsyonun) bol olduğu sahalara kayar. Sanayi yatırımları değil, arsa ve gayrimenkuller prim kazanır. Arsa ve taşınmaz mallar, aşırı derecede değerlenmiş olur. Yani enflâsyonlarda fiyatların gittikçe pahalılaşacağına dair bir kanaat uyanabilir. Teşebbüs erbabı, fiyatlar daha fazla yükselmeden kabil olduğu kadar sabit sermaye ve döner sermaye stoku yapmayı menfaatlerine uygun sayabilirler.

Fiyatların yükselmesi, ihracatta menfi 'neticelere yol açabilir. Enflâsyon olan ülkede, enflâsyon oranı daha düşük olan ülkelerle olan dış ticaret dengesi bozulur. Bu bozulma kısa zamanda ekonomik yapıya yönelir. Enflâsyon oranı daha düşük olan ülkelerin mallarını kullanmak önemli oranda rant meydana getirir. Enflâsyonu yüksek olan ülkenin ekonomisinde imalâta gidecek çaba ve kaynaklar ithalata doğru yönelir. Bu durum dış ticaret açığını daha da artırır.

Enflâsyonda haklı bir sebep olmaksızın refah ve varlık, bir sosyal tabakadan diğerine geçmektedir. Enflâsyonun refahtan insanların aldıkları payı değiştirmesi, sosyal bünyede tepkilere yol açar. Enflâsyon devrelerinde, millî karakter temellerinden sarsılır. Manevî ve

10 Hazım Atıf Kuyucak, iktisat Dersleri, s. 404.

11 İsmail Türk, s. 72; M. Larouse Enflasyon maddesi,

12 Feridun Ergin, Para Siyaseti, s. 283.

13 Feridun Ergin, s. 284.

14 İsmail Türk, s. 77

15 H. Atıf Kuyucak, s. 348

16 Baha Akel, Fevkalade Zamanlar Ekonomisi ve İhtikâr, s. 73

ahlâkî değerler küçümsenir. Kumar iptilası yaygın hale gelir. Keyif verici maddelerin tüketimi artar. Gıda şartları bozulur ve genel sağlık durumu sarsılır. Yolsuzluklar çoğalır, memurların rüşvet aldıklarına dair söylentiler fazlalaşır. Polis vakaları, trafik kazaları ve boşanmalar yoğunlaşır.

Netice olarak enflasyon, servet ve gelirlerin taksiminde değişikliklere yol açar. Üretim ve hizmet kalitesinin az-çok bozulmasına sebep olur; sosyal gerginliklerin doğmasına ve şiddetlenmesine zemin hazırlar; manevî kıymetlerde ve ahlâk seviyesinde düşüşler meydana getirir; devamlı enflasyonlar siyasî istikrarsızlıkların tohumlarını filizlendirir¹⁷.

IV — ENFLASYONLA İLGİLİ ÂYETLER

Medyen halkı puta tapardı. Ha. Şüayb, onları tevhide davet etti. Ölçüleriyle, tartılarıyla; kesik, silik ve vezni eksik paralarıyla daima halkı aldatırlardı¹⁸. Şüayb Peygamber halkına şöyle demişti: «Allah'a ibadet ve itaat edin. O'ndan başka hiçbir ilahıma yoktur. İşte size Rabbiniz tarafından bir mucize geldi. Artık ölçeği ve teraziyi tam tutun; insanların eşyasına haksızlık etmeyin; yeryüzünü ıslahtan sonra bozmayın. Eğer bana inanırsanız, şu söylediklerim sizin için hayırlıdır»¹⁹

Başka ayetlerde yine Şüayb Peygamber, Medyen halkına şöyle sesleniyordu: «Ey kavmim, Allah'a ibadet edin. Sizin O'ndan başka hiç bir ilahınız yoktur. Ölçeği ve tartıyı noksan yapmayın; ben sizi bir hayır ve bereket içinde görüyorum. Bununla beraber hileye devam ederseniz, ben, sizi kuşatacak olan bir günün azabından korkuyorum. Ey kavmim, ölçekte ve tartıda adaleti yerine getirin. İnsanların inallarım eksiltmeyin ve yeryüzünde fesat çıkararak fenalık etmeyin.»²⁰

Şüayb Peygamberin bu emirleri onlara bir fayda vermedi, yasakları dinlemediler. Zeyd bin Eslem'in rivayetine göre, bunlar dirhem ve dinarların etrafından keserek, bu eksik paraları halka sayı ile verirler, halktan alırken de bu paraları tartı ile alırlardı. Yine halkın sağlam paralarını alırken sayı ile alıyor; kesilmiş, kırılmış meksûr paralarını ise tartı ile muamele" yapıyorlardı. Bu ise mallarda eksik ve noksanlık yapmak demektir. Onların dirhem ve dinarları böyle yapmaları mala zayıf vermektir. Bu işlerine son vermedikleri için Allah, onlara azabını gönderip cezalarını verdi.²¹

İbn Abbas'tan gelen bir rivayete göre bunlar azgın-taş-kın bir toplum idi. İnsanlara haksızlık ederlerdi. Bir yabancı ülkelerine gelse yol başlarına otururlar, bu yabancı misafirin iyi-sağlam parasını elinden alırlar, senin bu dirhemlerin züüf, kalp diyerek, parayı kesip kırparlar, sonra da düşük fiyattan ödeme yaparlardı. Bu bir haksızlıktı. Aslında onlar sadece ölçü ve tartıda eksik ve noksan yapmaktan değil, her türlü mali haksızlık yapmaktan nehiy edilmiş oluyorlardı²².

Onlar dirhem ve dinarları kesmekten nehiy edildiler ve bu nehyi dinlemedikleri için de helâk oldular. Kendilerine menfaat sağlamak için iyi-sağlam paraların etrafından kırıyorlardı. Sahih paraları sayı ile muamele yaparken, kırılmış paraları ise tartarak alıp veriyor ve tartıda eksiklik yapıyorlardı²³ Peygamberlerinin sözlerini tutmadıkları gibi, üstelik onunla alay ederek küstahça şöyle diyorlardı: «Ey Şüayb, babalarımızın taptıkları şeyleri terk etmemizi yahut mallarımızda dilediğimizi yapmaktan vazgeçmemizi, sana namazın mı emrediyor?»²⁴ Onlar, böylece biz mallarımızı dilediğimiz gibi kullanırız, keseriz, atarız,

17Feridun Ergin, Para Siyaseti, s. 266, 291-292; İsmail Türk, s. 81; A. Başer Kafaoglu, Enflasyon, s. 25-26; Feridun Ergin, Ak İktisat Ansiklopedisi c. 1, s. 280, 281,

18Tecridi Sarih Tercümesi c. 7, s. 295-296,

¹⁹ Araf 7/ 85

20 Hûd Suresi 11/ ayet; 84, 85.

²¹ İbn Cerir et-Taberi, Camiu'l-Beyan, XII, 102; Ayni Buhari Şerhi, XII, 246; Kamil Miras, Tecridi Sarih, VII, 295-296

22 Alusi, c. 8, s. 177.

23 Kurtubi, c. 9, s. 88.

24 Hûd, 11/87

yakarız, istediğimizi yaparız, demişlerdi.²⁵ Hâlbuki keyfî, vezni ve hangi çeşit mal olursa olsun, bütün haklarında insanlara hiçbir eksik ve noksan yapılmadan ödeme yapılması lâzım gelir. ²⁶³⁸

Hız. Şüayb, hem Medyen, hem de Eyke halkının peygamberi idi²⁷. O, eykelilere şunları söylemişti: “Ölçüyü tam yapın, eksiltenden olmayın. Doğru terazi ile tartın, insanların hakkını (eşyasını) azaltmayın. Yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.”²⁸ Ayette geçen «insanların hakkını (eşyasını) azaltmayın» ifadesinden maksat, dirhem ve dinarların etrafından kesmek ve kırpmak suretiyle, insanların hakkım yemekten nehiydir, denilmiştir²⁹

Salih Peygamber de Semûd milletine gönderilmiş bir elçi idi. Onunla ilgili olan ayette şöyle buyrulmaktadır: «O şehirde, yeryüzünde bozgunculuk yapan, düzeltmeye uğraşmayan dokuz kişi vardı»³⁰. Ata b. Ebî Rabah'dan rivayet edildiğine göre bu dokuz kişi dirhemlerin etrafından kesip alıyorlardı³¹- Zeyd b. Eşlem; onlar, dirhem ve dinarları kesiyorlardı, diyor³². Dahhâk'tan gelen habere göre, bu dokuz adam, şehir halkının ileri gelenleri idiler. Memlekette bozgunculuk yapıyor ve bozgunculuğu emrediyorlardı. Büyük bir kayanın yanında otururken Allah, bu kayayı üzerlerine indiriverdi³³.

Said b. el-Müseyyeb'den haber verildiğine göre de yeryüzünde fesat çıkarmaktan maksat, altın ve gümüşlerin kat'ı, kesilip kırılmasıdır³⁴.

Hız. Yusuf'un, kardeşleri tarafından köle diye satıldığını bildiren ayette: «Onu değersiz bir bedel ile birkaç dirheme sattılar, hakkında rağbetsiz bulunuyorlardı»³⁵, buyrularak açık bir kıymet noksanlığı ile satıldığı haber verilmektedir. Ayarı noksan züyuf para ile satıldığı ileri sürenler de vardır³⁶.

Semen, bedel (fiyat) manasına gelir³⁷. Bahs denilmekle, kıymetine göre bedel alınmadığı belirtilmiştir³⁸. Bahs, Arapçada malı kusurlu bulmak ve değer vermemekten dolayı olan noksan ve eksiklik veya kıymette hile yapmak, ölçü ve tartıda ya eksik ya da fazla yapmak suretiyle aldatmak manalarına gelir³⁹.

Bu ayet gösteriyor ki, onların yanında paralar vezin ile değil, adet olarak sayı ile tedavül ediyordu. Peygamberimizin “veznen bi veznin” hadisine göre nakdeynde (altın ve gümüş parada) asıl olan vezindir. Çünkü bunların bizzat aynlarında bir fayda olmayıp asıl fayda miktarlarındadır. Muamelelerin çokluğundan dolayı halktan zorluğu kaldırmak için paraların adet olarak tedavülü caiz görülmüştür. Dirhem ve miskal kesmek bu sebebe dayanarak caiz olmuştur. Bir taraf ağdırıp fazla gelmemek şartı ile adet olarak birini diğeri ile satmak caizdir. Bu paralar, adet olarak alınıp verilir ve elden ele dolaşırken, zamanla aşınıp silinmekle, gramları, üzerlerindeki miktarı bildiren rakamdan daha eksik olursa; tartı meselesi önem kazanır ve böyle paraların tekrar tartılması gerekir. İşte bu sebeple paraların kesilmesi, kırılması yani gramlarının noksanlaştırılması memlekette fesat çıkarıp bozgunculuk yapmakla aynı mesabede görülmüştür⁴⁰

²⁵ Taberi, XII, 102

²⁶ Taberi, XII, 99; XIX, 108

²⁷ Kurtubi, c. 13, s. 135.

²⁸ Şuara 26/181 - 183.

²⁹ Alusi, c. 19, s. 118.

³⁰ Nemi 27/48

³¹ İbn Kesir, c. 3, s. 367.

³² İbn Arabî, c. 3, s. 1064.

³³ Kurtubi, c. 13, s. 215.

³⁴ İmam Malik, Muvatta, c. 9, s. 280, No: 1369; İbn Kesir, c. 3, s. 367.

³⁵ Yusuf 12/20.

³⁶ Keşşaf, c. 1, s. 309.

³⁷ Cassâs, c. 1, s. 101.

³⁸ İbn Arabî, c. 3, s. 1079.

³⁹ İbn Arabî, c. 2, s. 788; Kurtubi, c. 7, s. 248.

⁴⁰ İbn Arabî, c. 3, s. 1079.

«Kendinizin, ancak göz yumarak alabileceği düşük ve bayağı şeyleri vermeye kalkışmayın»⁴¹ Bu ayetin tefsirinde konumuzla ilgili olarak, kaynaklarda bazı açıklamalar yapılmıştır. Saîd, Katâde'den ayetin manasını, değersiz malı, kaliteli ve kıymetli malın fiyatı üzerinden almaktır diye nakleder⁴² Ubeyde, bu durum, zekâta ve züyuf dirhemlerde olur, der. İbn Makal, onların mallarında habis yok, ancak bu ayet sizin alıcı olmadığınız karar ve züyuf dirhemlerden bahsetmektedir, der⁴³. Hanefî imamları ölçülen ve tartılabilen mallardan, iyi yerine kötü olanı vermek suretiyle kalitenin gerektirdiği ödemeyi yapmadan borcunu ödemiş bulunan kimse hakkında ihtilâf etmişlerdir. Ebu Hanife ile Ebu Yusuf kalite farkını ödemesi gerekmez, derlerken İmam Muhammed aradaki kalite farkının ödenmesi gerektiği kanaatindedir⁴⁴. Bu hususta yeterli bilgi ileride verilecektir. Ödünç olarak düşük kaliteli dirhem verip de ondan daha iyisini almak, İbn Mesûd'dan gelen bir rivayete göre mekruhtur⁴⁵.

V- GENEL MANÂDA ENFLÂSYONLA İLGİLİ ÂYETLER

Yazmış olduğumuz bu ayetlerden başka, genel manada konumuz ile ilgisi bulunan şu ayetler de vardır: “...Ölçeği ve tartıyı tam ve denk getirin...”⁴⁶ “ölçtüğünüz zaman tam ölçün, doğru terazi ile tartın.”⁴⁷ “Azab olsun ölçüde-tartıda noksanlık edenlere ki, onlar, insanlardan ölçüp aldıkları zaman, tam olarak alırlar, fakat insanlara verilmek üzere ölçtükleri yahut onlara tarttıkları zaman eksik yaparlar.”⁴⁸

Taberi Tefsirinde geçen şu ifadeleri bu ayetlerden çıkan netice olarak vermek mümkündür: Hangi çeşit mal veya para mübadelesi olursa olsun, ölçülen, tartılan veya diğer mal ve paralar, mübadele edildikleri zaman, insanların haklarında hiçbir eksik ve noksan yapılmadan kendilerine ödeme yapılması lâzım gelir⁴⁹.

VI — ENFLÂSYONLA İLGİLİ BİR HADİS

Paraların kırılması ile ilgili olarak Ebu Davud ile İbn Mace bir Hadis-i şerif rivayet ederler: «Peygamberimiz (s. a.) ihtiyaç hali müstesna, Müslümanların tedavül eden paralarını kırıp kesmeyi yasaklayıp nehiy etti»⁵⁰.

Neylü'l Evtâr'da, ihtiyaç hali müstesna denilen bu paraların züyuf paralar olduğu ifade edildikten sonra şöyle denilmektedir: Bu hadisi Hâkim Müstedrek'inde tahriç etmiş ve şu ilâveyi yapmıştır: “Peygamberimiz, dirhemlerin eritilip gümüş yapılmasını; dinarların eritilip de altın yapılmasını yasakladı”. İbn Hibban bunu zayıf kabul etmiştir. Ancak bu zayıflığın metinde olmayıp isnadında bulunması mümkündür.

Üzerlerinde imamın (devletin) damgası (sikkesi) bulunan fülüsler ile dinarların kırılması da aynı dirhemlerin kırılması manasını taşır. Özellikle böyle bir uygulama (yani altın ve diğer madenlerin damgalanıp para olarak tedavül etmesi) Müslümanlar arasında çokça cari ise, her çeşit paranın kırılması mahzurludur.⁵¹

Dirhemlerin kırılmasının nehiy edilmesindeki hikmet şudur: Dirhem ve dirhem gibi olan diğer paralar kapıldıklarında gramajlarında noksanlık meydana geldiği için kendileri ile muamele yapmak batıl olur. Böylece malın zayi olması sebebiyle kırpmada zarar vardır. İbn Raslân der ki, “Şayet sultan kendisinden önceki sultanın bastırdığı dirhemlerle muamele yapmayı iptal edip başka bir dirhem çıkarsa, bu iptal edilen dirhemleri kırpmak ve içerisinde bulunan gümüşleri çıkarmak için eritmek caizdir. Bazen bu paraları kırıp eritmek

41 Bakara 2/267.

42 Taberi, c. 3, s. 85.

43 Cassâs, c. 1, s. 458.

44 Cassâs, c. 1, s. 458.

45 Cassâs, c. 1, s. 459.

46 Enam 6/ 152

47 Isra, 17/35.

48 Mutaffifin 83/ 1-3

49 Taberi, 12/99; c. 19, s. 108.

50 Ebu Davud, c. 3, s. 271, No: 3449; İbn Mace, 2, s. 761, No: 2263.

51 Şevkânî, Neylü'l Evtâr, c. 5, s. 251.

bu işi yapanlar için büyük bir kâr ve kazanç sağlayabilir. Şu açık bir hakikattir ki, Şari (Allah), her hangi bir ihtiyaç bulunmadıkça paraların kırılmasına izin vermemiştir. Birkaç kişinin menfaatini sağlamak gayesiyle sadece bedeli temin için (parayı kırpmak) belki birçok kişi ve toplum açısından zararlara sebep olabilir. Bu sebepten dolayı zararı ortadan kaldırma gibi bir hal bulunmasa bile paraları kırpmak caizdir gibi bir kanaate sahip olmak gerekmez.”^{52 53}.

Ebu'l-Abbas b. Süreye der ki: “Onlar dirhem ve dinarların etrafından makasla kesiyorlardı. Böylece paraları aldıkları fiyattan aşağı düşürmüş oluyorlardı. Bu kırptıkları parçaları da toplayıp eritmek suretiyle büyük bir meblağ elde etmiş oluyorlardı. İşte bu, Allah'ın Şüayb Peygamberin milletine yasaklamış olduğu bir iştir. Allah onlara “İnsanlarla haklarını azaltmayın”⁵³, demişti. Onlar Şüayb Peygamber'e, sen bize mallarımızda dilediğimizi yapmayı yani dirhem ve dinarları kırpmayı yasak mı ediyorsun, dediler, yaptıklarından vazgeçmediler ve bu yüzden Allah onları helak etti.”⁵⁴

Ebu Davud şârihi Hattabi de şunları kaydetmektedir: “Paraları kırpmanın yasaklanmasının sebebi hakkında âlimler farklı açıklamalarda bulunmuşlardır. Bazısı bu bir emanettir. Emanetin kırılmasında, ise malın zayi olması söz konusudur,” derler.

Ebu Davud der ki, Ahmed b. Hanbel'e, benim yanımda sağlam (sahih) bir dirhem var. Bu dirhemi kırıp birisine versem caiz olur mu diye sordum. Ahmed b. İbn Hanbel «hayır,» diye cevap verdi.

Bası âlimler, dânik (dirhem altıda biri) yapılmak üzere paranın kesilmesini ve kırılmasını mekruh saydılar. Hasan Basri hazretleri der ki; “Dânik yapana ve ilk defa bunu icat eden kimseye Allah lanet etsin,”⁵⁵

İbnü'l Esîr de şu bilgileri verir: Basılmış bulunan dinar ve dirhemler, kırılmalarını gerektiren bir sebep bulunmadıkça, kırılmazlar. Çünkü kırpmada malın telef olması mevzu bahistir. Ancak kalp (züyuf) oldukları veya sahih para olup olmadıklarından şüphe edildiği vakit kırılıp eritilmeleri caizdir-

Denildi ki, külçe haline getirmek üzere paraların kırılması nehiy edildi. Muamelelerde kullanılıp geçer olması için kırılmalarında bir mahzur yoktur, İslâm'ın ilk devirlerinde madenî paralar muamelelerde vezni değil, adet olarak tedavül ediyordu. Bazı insanlar da bu dirhemlerin etrafından kırıyorlardı. İşte bu kırpmadan nehiy edildiler.^{56 58}

Dirhem ve dinarlar ancak sağlam oldukları zaman fonksiyonlarını icra edip faydalı olurlar. Kırılıp kesildikleri zaman ise para olmaktan çıkıp sil'a (ticaret eşyası) haline gelirler. Artık bu sırada bunlardan para olarak faydalanmak batıl olur. Bu da insanlar için zarar getiren bir husustur. İşte bu sebepten dolayı paraları kırıp paralıktan çıkarmak haram kılınmıştır. İbn Müseyyeb dinar ve dirhemleri kesmek, yeryüzünde fesat-bozgunculuk çıkarmaktır, der. Zeyd b. Eşlem ve Yahya b. Saîd'den de aynı doğrultuda görüşler nakledilmiştir.⁵⁷

⁵² Neyl-ül Evtâr, V, 252

⁵³ Hûd, 11/87.

⁵⁴ Neylü'l Evtâr, c. 5, s. 252,

⁵⁵ Hattabi, Ebu Davud Şerhi c. 3, s. 730.

⁵⁶ İbn-ül Esir, en-Nihaye, I, 90

⁵⁷ İbn Arabî, c. 3, s, 1064.

İKİNCİ BÖLÜM

ENFLASYONUN BAŞLICA KAYNAKLARI VE PARA POLİTİKASI

I — GENEL EKONOMİK DÜZEN

Daha önce geçtiği üzere enflasyon, iktisadî bünyede meydana gelen dengesizlikten dolayı fiyatların yükselmesine denir. Bu fiyat artışlarına toplumun genel yapısı sebep olduğu gibi, ekonominin genel durumu da fiyatların yükselmesine sebep olabilir. Meselâ grev, lokavt, işi yavaşlatma, bürokrasi, kırtasiyecilik, merkeziyetçilik, bütçe açığı, lüzumsuz tüketim ve israf, vasıtalı vergiler, faiz hadleri, ücret seviyesi gibi terimleri enflasyonu körükleyen amiller arasında sayabiliriz- Yani genel manada istihsal, istihlâk, mübadele ve tedavül alanlarındaki olumsuz davranışlar, fiyatların yersiz olarak yükselmesine sebep olurlar⁵⁸.

Mübadele ve tedavül yani alış veriş ve para politikası alanlarındaki enflasyonla ilgili İslami esasları bundan sonra, iki bölüm halinde inceleyeceğiz. Burada genel ekonomik düzenle ilgili bazı hususları gözden geçirmeye çalışalım.

İslâm ekonomisinde, emir ve yasaklara tam uyulduğu takdirde enflasyona sebep olan amiller ortadan kalkacağı için, enflasyonist fiyat artışlarına rastlamak mümkün olmaz, diyebiliriz. Klasik iktisatçıların anladığı manada enflasyon yalnız fiyat istikrarsızlığı olsaydı, buna sebep olan para politikasındaki hatalar düzeltilir, mesele hallolurdu. Hâlbuki fiyat artışlarına sadece karşılıksız para basmak değil, üretimi yavaşlatan veya durduran her türlü engeller sebep olduğu gibi, üretilmiş bir malın tüketiciye ulaşıncaya kadar geçen safhalardan bazıları da enflasyona sebep olmaktadır. Bunun için emek sermaye ilişkileri normal, ticaret ve mübadele muameleleri İslâmî ölçüler içerisinde yapıp tüketimde de İslâmî emir ve nehiyler uygulanıp dururken hâlâ fiyat artışları varsa artık burada yapılacak bir şey yoktur. Bu, ilâhî bir takdir ve Allah'ın imtihanından başka bir şey değildir. Bu manada Ebu Yusuf şöyle der:

«Gerçekte ucuzluk ve pahalılık Allah'ın elindedir. Bunlar asla bir kararda kalmazlar; para da böyledir, pek çok hallerde kıymeti azalır ve çoğalır. Ucuzluk ve pahalılık için üzerinde karar kılınıp ölçü alınacak bir had yoktur. Bunlar ancak ilâhî tecellilerdir; nasıl olacağı bilinemez. Ucuzluk hiçbir zaman zahirenin ve malların çokluğundan doğmadığı gibi, pahalılık da azlığından ileri gelmez. Bunların hepsi Allah'ın hükmü ve kazasıdır. Bazen zahire bol olduğu halde pahalı olur, bazen da az iken ucuz olur.»⁵⁹

Ancak faiz hadlerinin yüksek olduğu, hırsızlık, gasp, rüşvet ve şans oyunları gibi haksız iktisapların çoğaldığı, kötü alışkanlıkların ve bu yoldan gelir sağlayanların oldukça kabardığı bir toplumda fiyatların etkilenmesi tabiidir. Grev ve lokavt gibi uygulamalar, işçi ve işveren arasındaki anlaşmazlıklar, vergilerin alınış şekli ve miktarı, bütçe açıkları, karşılıksız para basma, ekonomik açıdan tali derecede kalan sahalara kredi tahsisi, fiyat tahdidi, ihtikâr, karaborsa, lüks ve israf harcamaları, herhangi bir ihtiyacı karşılamayan lüzumsuz tüketim ve bu gibi şeyler enflasyona hız veren kaynaklardır.

Kamu görevlerinin yürütülmesinde haddinden ziyade memurun istihdam edilmesi, iş gücünün yerli yerinde kullanılmayıp israf edilmesi, dış piyasalarda fiyatların artması sebebiyle ithal mallarının da fiyatlarının yükselmesi, fiyatlar düşmesin diye binlerce ton yiyecek maddelerinin imha edilmesi⁶⁰, milletlerarası sermaye ve kredi imkânlarının istismar edilmesi ve yüksek faizli olması, dünya çapında birçok emek ve sermayenin savunma adı

58 Bkz. İsmail Türk, Maliye Politikası, s. 72; Feridun Ergin, Para Siyaseti, s. 263.

59 Ebu Yusuf, Kitâbü'l Harac, s. 90.

60 Fiyatlar düşmesin diye bir milyon ton sebze ve meyve ortak pazarda imha edildi. Günaydın Gazetesi, 9 Ağustos 1981.

altında savaş sanayi için harcanması ve daha birçok meseleler enflasyonun sebepleri arasında zikredilebilir.

Enflasyonu yavaşlatmak veya durdurmak için, saymış olduğumuz bu enflasyona hayat veren kaynakların kurutulması gerekir. Meselâ bütçenin denkliliğini reel olarak sağladığımız ve bütçe açıklarını emisyon yolu ile kapatmaya son verdiğimiz zaman, enflasyonun buradan gelen damarını kesmiş ve dolayısıyla enflasyon haddini biraz düşürmüş oluruz⁶¹.

Netice olarak diyebiliriz ki, ekonominin genelinde uygulanan kaide ve kurallar, enflasyonun yükselmesinde ve düşmesinde rol oynarlar. Bu sebeple enflasyonist fiyat artışlarına sebep olan ve enflasyonu körükleyen her türlü davranıştan kaçınmak gerekir.

II — MÜBADELEDEKİ ESASLAR

Malın üretimi için yapılan lüzumsuz harcamalar enflasyona sebep olduğu gibi, üretilmiş bir malın tüketicinin eline ulaşınca kadar geçen muameleler ve yersiz masraflar da fiyat artışlarına sebep olabilir. Bu sebeple ayet ve hadisler, ticarî hayatta uyulması gereken birtakım esaslar getirmişlerdir. İnsanların mallarının haksız yere yenilmemesi, alışverişlerin karşılıklı rızaya dayanması, faiz ve ihtikâr yasağı, fiyat koymak, müşteri kızdırtmak, kâr haddi, ticaret mallarının pazar yerine gelmeden yolda satılması, malları üreticiler adına satmak, pazarlık üzerine pazarlık yapmak, malın teslim edilmeden satılması gibi hususları bunlar arasında sayabiliriz.

1 — Haksız Yere Mal Yemek

İnsanların mallarını haksız yere alıp yemek haramdır. Ancak ticaret yoluyla ve karşılıklı rızaya dayanan bir alışveriş neticesi el değiştirmiş olan mallar helâl olabilir. Bu konuda Cenabı Hak, «Aranızda birbirinizin mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin»⁶², «Ey iman edenler, birbirinizin mallarınızı haram sebeplerle yemeyin. Meğerki o mallar sizden karşılıklı bir rızadan doğan bir ticaret malı ola...»⁶³, buyuruyor. Bu konu ile ilgili başka ayetler de vardır⁶⁴. Burada dikkat edilecek husus, alış-verişte karşılıklı rızanın meydana gelmesidir. Rıza, gönülde meydana gelen hoşnutluktur⁶⁵. Yani alan da satan da kalben memnun ve müsterih olmalıdır. Ekonomik baskılar neticesinde malını almak veya satmak mecburiyetinde kalan kişiler normal bir fiyat üzerinde anlaşmış olamazlar.

2 — Faiz ve İhtikâr Yasağı

İslâm faiz ve ihtikârı yasaklamıştır. Faiz, malın üretiminde maliyeti yükselttiği gibi, faizli ticarî krediler de fiyat artışlarına sebep olur. Faiz, karşılıksız bir kazanç olduğu için, haksız iktisap sayılarak haram kılınmıştır. «Allah, alış veriş helâl, faiz! haram kıldı»⁶⁶. «Ey İman edenler, gerçek müminler iseniz, Allah'tan korkun, faizden henüz almayıp da geri kalmış olanı bırakın»⁶⁷. Peygamberimiz (s a.) de faiz yiyeni ve yedireni, faize şahitlik ve kâtiplik yapanı lânetlemiştir.⁶⁸

İhtikâr, fiyatların yükselmesini gözetleyerek halkın muhtaç olduğu malı satmayıp hapsedmektir.⁶⁹ Muaz İbn Cebel (r.a.) der ki: Allah Resulüne ihtikârın mahiyetini sordum. Kişi ucuzluğun olduğunu duyunca üzülür, pahalılığın olduğunu duyunca sevinir. İhtikâr

61 Erol Zeytinoğlu, İktisadi ve Ticari İlimler Dergisi, 1974, sayı: 2, s. 28.

62 Bakara, 2/188

63 Nisa, 4/29

64 Nisâ, 4/2, 5, 161; Tevbe, 9/34.

65 Taberi, İhtilâfî'l Fukaha, s. 146

66 Bakara, 2/275.

67 Bakara, 2/276, 277, 279.

68 Müslim, c. 5, s. 121; Ebu Davud, c. 3, s. 244; İbn Mace, c. 2, s. 764.

69 Tecrîd, c. 6, s. 448.

yapan kimse ne kötü bir insandır ki, Allah fiyatları ucuzlatırsa üzülür, pahalılaştırınca ferah duyar, buyurdu.⁷⁰ Ebu Hüreyre'den (r.a.) rivayet edildiğine göre Peygamberimiz buyurmuştur ki: «Kim Müslümanlara fiyatların yükselmesini arzu ederek ihtikâr yaparsa, hata etmiştir»⁷¹. Bundan başka fiyatların yükselmesini bekleyerek ihtikâr yapanları Allah'ın cehenneme atacağı hakkında hadisler vardır.⁷²

3 — Fiyat Koymak

Daha sonra geleceği gibi Peygamberimiz, fiyatların devlet tarafından tespit edilmesini, enflasyonu önleyici bir tedbir olarak görmemiştir⁷³. İslâm'da faizin yasak, ticaretin serbest oluşu, vergide zekât prensibinin uygulanması ekonominin esasını teşkil eder diyebiliriz. Bu sebeple fiyatı devlet makamları değil, arz-talep dengesi tespit etmelidir. Önemli olan arz ve talebin normal şartlar altında meydana gelmesini sağlamaktır. Bu denge bozulduğu zaman devlet, bilirkişilere danışmak suretiyle normal piyasa fiyatına uygun bir fiyat tespit edebilir. Ancak bu kolay bir iş değildir. Ekonomik hayatın birçok sahalarında arızalar meydana getirebilir. Meselâ toprakların kabiliyetlerine göre ekilip dikilmesine mâni olabilir. Yani düşük veya yüksek fiyat verilmekle, pamuk tarlalarına pancar; pancar tarlalarına tahıl ekilmeye başlanır. Böylece bazı mallar az, bazı mallar da çok üretilmiş olur. Bazı mallar bolluktan satılmayıp üreticiler zarar görürken, bazı mallar da az üretildiği için fiyatların yükselmesiyle, tüketiciler zarar görür.

Bu sebeple ticaret hayatına her zaman müdahale edip durmak uygun düşmez. Her şeyde Allah'ın bir hikmeti vardır. Fiyatların bazen düşmesi, bazen de yükselmesi sadece tabii şartlarla meydana geliyorsa, bunu normal karşılamak gerekir⁷⁴. Diğer taraftan fiyat koymak, ticarî hayatta malların gizlenmesine sebep olabilir. Malların gizlenmesi de fiyatların yükselmesi neticesini doğurur. Fiyatların yükselmesi ise fakirlere zarar verir.⁷⁵ Bu fiyat koymama prensibinin İslâm toplumunda uygulanacak bir kaide olduğunu gözden kaçırmamak gerekir.

4 — Müşteri Kızıştırmak

Müşteri kızıştırmak enflasyona sebebiyet verir. Çünkü bunda fiyat yükseltme amacı ve uygulaması vardır. Enflasyona sebebiyet verdiği için müşteri kızıştırmak yasaklanmıştır. Peygamberimiz (s. a.) necesten (müşteri kızıştırmaktan) nehiy etmiştir⁷⁶. Neceş, malı kendisi satın almak istemediği halde, başkalarını teşvik için, alıcı gibi gözüküp de malın fiyatını artırmaktır⁷⁷. Fazla fiyat vermek suretiyle, müşteri kızıştırarak pahalılığa ve fiyatların yükselmesine sebep olan bu tür davranışı bazıları tahrimen mekruh saymışlar⁷⁸, bazıları da helâl değildir, diye tavsif etmişlerdir⁷⁹.

5— Kâr Haddi

Fiyat artışlarında maliyete eklenecek kâr haddinin de önemli bir yeri vardır. Bazen anamalın iki, üç misline hatta daha fazlasına varıncaya kadar kâr sağlanmaktadır. Hâlbuki kar, sermayenin rizikosuna karşılık verilmiş olan helâl bir kazançtır. Bu sebeple İslâm, en çok, sermaye kadar kar elde etmeye izin vermiştir. Bundan fazlası da haksız iktisaptır. Diğer taraftan bazı masrafların maliyete girmemesi, serbest rekabet anlayışı ve İslâm'ın getirdiği diğer dinî ve ahlâkî kaideler sayesinde böylece kâr haddi düşmekte ve dolayısıyla enflasyon da bu şekilde frenlenmiş olmaktadır.⁸⁰

6 — Ticaret Mallarının Yolda Satılması

⁷⁰ Heysemî, Mecmeu'z Zevâid, c. 4, s. 101.

⁷¹ Heysemî, c. 4, s. 101.

⁷² Heysemî, IV, 101

⁷³ Bkz. Fazlurrahman, İslâmîyet ve İktisadi Adalet Meselesi, Çev.: Y. Z. Kavakçı, s. 42.

⁷⁴ Ö. N. Bilmen, İstılahat-ı Fıkhiyye, c. 6, s. 125.

⁷⁵ Seyyid Sabık, Fıkh-üs Sünnet, III, 105

⁷⁶ Buhari, c. 3, s. 91; İbn Mace, c. 2, s.733; Tecrid, c. 6, s. 457.

⁷⁷ Merğınani, c. 3, s. 40; Kasani, c. 5, s. 233; İbn Kudame, c. 4, s. 160; M. Hüsrev, c. 2, s. 177.

⁷⁸ Muhammed b Abdurrahman ed-Dımişkî, Rahmetü'l Ümmet, c. 2, s. 2.

⁷⁹ Bkz. İbnü'l Hümmam, c. 5, s. 240.

⁸⁰ Bu konuda daha geniş bilgi için bakınız, Osman Eskicioğlu, İslâm Ekonomisinde Gelir Dağılımı; Ali Şafak, İslâm İktisadında Enflasyon, Diyanet Dergisi cilt: 18, sayı: 1, s. 13.

Ticaret malları pazar yerine gelmeden ve üreticiler piyasa fiyatını öğrenmeden yolda karşılanıp malların satılması da yasaklanmıştır. Bu hususta Peygamberimiz: “Satılmak üzere pazar yerine getirilmekte olan ticaret mallarını yolda karşılamayınız...”⁸¹ buyurmuştur.

İslâm hukukçuları Peygamberimizin (s.a.v.) ticaret mallarını yolda karşılamayı niçin yasakladığının sebeplerini araştırmışlar, mal sahibi, çarşı ehli ve bölge halkı açısından açıklamalarda, bulunmuşlardır.

Mal sahibi henüz pazar yerine gelmediği için, fiyatlar hakkında bir bilgisi olmadığından, ucuza satmış ve böylece zarar görmüş olabilir. Bu sebeple pazar yerine geldiği saman fiyatların yüksek olduğunu görüp aldandığını anlarsa malını geriye alıp cayabilir. Karşılamaya gücü yetmeyen çarşı halkı için de malları ikinci elden alacaklarından, kendilerine pahalıya mal olur. Bu sebeple zarar görürler. Malları yolda karşılayıp alanlar döndükleri zaman, ucuza almış oldukları bu malları diledikleri yüksek bir fiyattan satış yaparlar ve böylece bölge halkına da zarar vermiş olurlar. Çünkü müstahsil, malları pazar yerine kendileri getirselerdi, mal el değiştirmemiş ve dolayısıyla fiyatlar yükselmemiş olacaktı.⁸²

7 — Yerlilerin Yabancılar Adına Mal Satması

Şehirlilerin yani yerlilerin yabancılar namına onların mallarını satması da fiyatların yükselmesine sebep olabilir. Bunun için Peygamberimiz (s.a.) «Hiçbir şehirli, hiçbir bedevi namına malını satmasın»⁸³, diyerek böyle bir alış verişi yasaklamıştır. İbn Abbas'a bu hadisin manası sorulduğu zaman «Onlar için simsar olmayın» diye cevap vermiştir⁸⁴. Bu hadisi, imam Şafii'nin açıklamasından faydalanarak, şu şekilde izah edebiliriz:

Yabancılar, piyasa hakkında bir bilgileri olmadan mallarını pazara getirirler. Bölge halkının da bu mallara ihtiyacı vardır. Fakat onlar yabancı olduklarından dolayı yer bulma, mallan taşıma ve buna benzer birtakım sıkıntılarla karşı karşıyadırlar. Halk ihtiyacı olduğu için bu malları satın almak ister. Bunlar da adı geçen sebepler yüzünden hemen satmak isterler. Bu suretle mallar, piyasa fiyatı da öğrenildikten sonra, tam bir arz-talep dengesi içerisinde en uygun bir fiyat ve kârla satılmış olur. Böylece hem satıcı, hem de alıcı kazanmış olur.

Bu malları kendilerinin değil de şehirlilerin ve yerlilerin onlar adına sattığını' düşünecek olursak, yerli simsarlar bu malları onlardan ucuz bir fiyatla alıp piyasa fiyatlarının yükselmesini bekleyerek, çok kârla satmak isterler. Böylece onların rızıklarına mâni oldukları için hem mal sahiplerine zarar vermiş, hem de malları saklayıp pahalı satmakla bölge halkına zarar vermiş olurlar. Bu durumda her iki taraf da zarar edeceğinden, Peygamberimiz (s. a) böyle bir alış verişi muamelesini yasaklamıştır⁸⁵.

8 — Pazarlık Üzerine Pazarlık Yapmak

Fiyatların yükselmesine sebep olduğu için Peygamberimiz tarafından yasaklanan alışverişlerden birisi de fiyat üzerine fiyat koymak; pazarlık üzerine pazarlık yapmaktır. Bu konuda Resulü Ekrem: “Sizden bazınız, diğer bazınızın alış verişi üzerine alış verişe girişmesin, Kardeşi bir malı satın almak üzere iken, diğer bir kimse o malı almaya kalkışmasın”⁸⁶, buyurmuştur. Bu hadise göre, hangi sebeple olursa olsun, kesinleşmiş bir alış verişi sözleşmesini bozdukmak haramdır. Satıcıyı kışkırtıp satılmış bir malı daha fazla bir fiyat

⁸¹ Buhari, III, 95; Müslim, V, 16; Ebu Davud, III, 269; Tirmizi, III, 524; Nesâî, VII, 257; İbn Mace, II, 735

⁸² İmam Malik, el-Muvatta', c. 4, s. 307; el-Şafii, el-Ümm, c. S, S. 93; Kasani, c. 5, s. 232; Merğınani, c. 3, s. 40; İbn Teymiye, el-Hisbe, s. 11; İbn Kayyim, et-Turuku'l Hikemiyye, c. 6, s. 283; İbn Hümmam, c. 5, s. 239; M. Hüsrev, c. 2, s. 177; İbn Nüceym, c. 6, s. 108; Şah Veliyullah, Huccetü'llah, c. 2, s. 110; Seyyid Sabık, Fıkhül's Sünnah, c. 3, s. 119.

⁸³ Buhari, c. 3, s. 94; Müslim, 5/17; Ebu Davud, 3/269.

⁸⁴ Buhari, 3/94, Ebu Davud, 3/269.

⁸⁵ eş-Şafii, el-Ümm, 3/92; İbn Kudame, 4/162; İbnü'l Kayyim, s. 308,

⁸⁶ Buhari, 3/90; Müslim, 5/12; Ebu Davud, 3/269.

vermek suretiyle çevirip kendisi için almak, yani satıcıya alış verişi feshet, ben sana ondan daha fazla kâr vereceğim demek haramdır⁸⁷.

9 — Malların Teslim Alınmadan Satışı

Malların teslim alınmadan satışı da fiyat artışlarına sebep olabilir. Peygamberimiz, «Kim bir yiyecek maddesi satın alırsa, onu teslim alıp kabzetmeden satmasın»⁸⁸, buyurmuştur. Bu konuda İbn Ömer'den rivayetler vardır: Peygamberimiz zamanında halk kervan sahibi tacirlerden malı kabz etmeden zahire alırlardı. Sonra Resulullah bu tacirlere memur gönderdi. Mallarını zahire pazarına nakledip getirinceye kadar, malı oldukları yerde satmaktan men eyledi. Yine İbn Ömer, Peygamberimiz (s. a.), iştirâ edilen hububatı ölçüp teslim edinceye kadar onun kabızdan önce satılmasını nehiy etti⁸⁹ deyip devamla:

«Ben Peygamberimiz zamanında götürü pazarlıkla erzak iştirâ eden ve kabz etmeden başkasına satmak isteyen öyle muhtekirler gördüm ki, onlar bu malları yükleyip nakil edinceye kadar dövülürler ve kabz etmeden önce satmaktan men olunurlardı», diyor⁹⁰.

Bu hadisler hakkında şöyle bir açıklama yapılmaktadır: Hadiste bildirildiği veçhile, zahire pazarına gelmezden evvel, zahire tacirinin malını satmasının nehiy sebebi, fiyatların yükselmesinden ve bu suretle başkasının zararını mucip olmasından dolayıdır⁹¹.

Mücazefe, yani tartı ve ölçüye vurmaksızın göz kararı ile veya başka bir deyişle götürü pazarlıkla mal almak meşru ve helâl görülmüştür. Ancak bu suretle alman malı kabz ve nakil etmeden başka bir müşteriye satmak ciheti men edilmiştir. Çünkü bu ihtikâra kapı açan bir alış veriş şeklidir. Satın alman malı kabz ve tesellüm etmeden satış yolu açık bulunursa, bir ambarda depo edilmiş bir mal, yerinden oynamadan elden ele, dilden dile dolaşa dolaşa sebepsiz olarak fiyatların yükselmesini mucip olur. Buna mâni olmak için hadiste satın alman hububatın kabzı lâzım olduğuna İbn Ömer tarafından işaret edilerek: Mücazefe suretiyle alınan malın sahipleri bu mallarını hayvanlara yükleyip pazara götürünceye kadar sıra dayağına çekilirler, deniliyor ki, bu malın bulunduğu yerden kaldırılıp nakledilmesi, şeriâtın fiyatların yükselmesine mâni olmak üzere hedef edildiği kabz ve tesellümdür ve burada hadisin şevkinden yegâne matlup olan gaye budur⁹².

10 — Muztarın Alış Verişi

Yukardan beri anlattığımız enflâsyona sebep olan bu alış veriş türlerinden başka, konumuzla ilgili olan bir de bey-i muztar denilen çaresiz kalan kişinin alış verişi haramdır. Hz. Ali (r.a.)'den rivayet edilen bir hadiste Peygamberimizin (s. a.) çaresiz kalan kişinin alış verişinden nehiy ettiği bildirilmektedir.⁹³

Satıcı malını, muztar kimseye sattığı zaman, fiyatı yükseltmeden, başkalarına sattığı fiyat üzerinden vermelidir; yoksa alışverişi fasid olur⁹⁴. İhtiyacı olan malı, ancak bir kişinin yanında bulabilen kimse başkalarının aldığı fiyattan alır. Hele böyle bir alış veriş insanların yiyecek ve giyecek maddeleri gibi zaruri, günlük ihtiyaçlarından olursa, satıcı böyle malları bilinen normal fiyatıyla satmak mecburiyetindedir. Bu şekilde davranması kendisine dinî bir görev (vacip) olur⁹⁵.

III — PARA POLİTİKASI

1 — Para Nedir?

Geniş ölçüde iş bölümüne ve mübadeleye dayanan bugünkü cemiyette para ve kredi mekanizmasının çok kısa müddet için bile olsa ortadan kalkması, iktisadî nizamı altüst edecek derecede ehemmiyetli tepkiler meydana getirir. Çünkü para, hem en küçük

87 Merğınani, 3/40; M. Hüsrev, 2/177; İ. Kudame, 4/161, el-Ay- nî, 11/257, İ. Hümmam, 5/239, İ. Nuceym, 6/107, eş-Şevkânî, 5/189.

88 İbn Mace, 2/749, No: 2226.

89 Buhari, 3/89; Müslim, 5/23, No: 38; Nesâî, 7/287; Tecrîd, 6/437 No: 986.

90 Tecrîd, 6/446, No: 991.

91 Tecrîd, 6/437, No: 986.

92 Tecrîd, 6/447, 448.

⁹³ Ebu Davud, Hattabi Şerhi, III, 676

94 İbn Abidin, 4/110.

95 İbn Teymiye, Fetâvâ, 29/361.

kıymetlerde bile mübadeleye imkân vermekte, hem de her türlü iktisadî hesaplarımızda ve düşüncelerimizde ölçü vazifesi görmektedir. Servet, irat, zarar ve ziyan ve hatta manevî tazminat adı altında namus ve şeref bile para ile ifade olunmakta ve ölçülmekte; bütçe ve vergi sistemleri de para ile kaim olmaktadır⁹⁶.

Para bu kadar önemli olmakla birlikte; para nedir diye iktisatçılara bir soru yönelttiğimiz zaman aldığımız cevap, bir sürü ihtilâftan ibarettir. Ne kadar iktisatçı varsa, belki o kadar para tarifi vardır⁹⁷.

Devletler, para hakkındaki kararları ile sabahtan akşama bir yığın halkı zengin veya fakir edebilirler. Servet paylaşılmasını, istedikleri kalıp ve şekle sokabilirler. Hatta muayyen bir istimlak kanunu ile fertlerin ellerinden mülkiyetlerinin alınması keyfiyeti, bu para tahavvülü yolu ile elde edilecek neticelere göre, bir çocuk oyuncağı sayılabilir⁹⁸. Bir yazar «İstanbul'da çıkan isyanların kâffesi para meselesindendi»⁹⁹, derken bu gerçeği ifade etmiş oluyordu. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet'in birinci defa tahttan düşmesini Buçuk Tepe Vakası ile para meselesine yani enflasyona bağlayanlar vardır¹⁰⁰. Böyle olunca devletler, öyle bir para ve para anlayışı getirmelidir ki, o cemiyette sıkıntılar ve haksızlıklar olmasın; iktisadî bünye sosyal ve siyasal bünye ile uygunluk içerisinde bulunsun.

Acaba İslâm ekonomisinde para nedir ve bu paranın vasıfları nelerdir diye araştırarak olursak, Kur'an-ı Kerim ve Hadislerde «şu paradır» diye sarıh bir ifade bulamayız. Hatta bu konuda «İslâmî naslarda para sistemi ile ilgili emredici bir hüküm yoktur»¹⁰¹ ve «İslâm iktisadiyatıyla ilgili hükümlerde esas itibarıyla mübadele vasıtası olarak belirli bir kıymet birimi kabul edilmemiştir»¹⁰² diyenler bulunmaktadır.

Kur'an'da para ile ilgili olarak “varık”tan başka¹⁰³, sâdece Yusuf Peygamberin ucuz bir fiyatla, birkaç dirheme satıldığını bildiren ayette¹⁰⁴ geçen d e r â h i m (dirhem'in çoğulu) kelimesi ile “dinar”¹⁰⁵ kelimesi, geçmektedir. Hadislerde ise dirhem ve dinar kelimelerine pek çok vesile ile birçok yerlerde rastlanmaktadır. Gümüş madeninden yapılmış olan paraya dirhem, altından olan paraya da dinar adı verilir.¹⁰⁶

İslam hukukunda mallar genel olarak üç kısma ayrılır:

1 — Sadece semen (bedel-para) olanlar. Her hâl kârda semen-para olan mallar, dirhem ve dinarlardır. Dirhem ve dinar ister kendi cinsleri, ister yekdiğeri ya da başka mallar ile mübadele edilsinler, daima para (semen-bedel) olurlar.

2 — Sadece mebi (satılan mal) olanlar. Her zaman mebi-mal olanlar ise, meselâ elbise ve hayvanlar gibi, misli olmayan ticaret mallarıdır.

3 — Hem semen, hem de mal olanlar. Bir cihetten mal, diğer yönden ise para olan mallar da, ölçüle ölçülen, tartı ile tartılan ve sayı ile sayılan mallardır.¹⁰⁷

Bir alış veriş muamelesinde para, her zaman satılan şeyin pahası ve bedeli olması dolayısıyla, şöyle tarif edilmektedir: Semen, satılan şeyin pahasıdır ki, zimmete taalluk eden şeydir.¹⁰⁸

Fıkıh kitaplarında altın ve gümüşün paralık vazifesini görmek üzere yaratılmış olduğu kaydedilmektedir.¹⁰⁹ Dirhem ve dinar mutlak paradır; mutlak para ise altın ve gümüşdür¹¹⁰.

96 H. A. Kuyucak, İktisat Dersleri, 347.

97 Şükrü Baban, Üniversite Konferansları, Dünya Para Meseleleri, s. 329.

98 Şükrü Baban, Dünya Para Meseleleri, s. 327.

99 Ahmet Refik, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, 1 Kânunusani, 1341, No: 84, s. 8.

100 Türk Tarih Encümeni Mecmuası, No: 141, Mart 1926, s. 82.

101 Ahmet Debbağoğlu, İslâm İktisadında Enflasyon ve Parasal Düzeltme Meselesi, Hareket Mecmuası, Haziran-Temmuz 1980, say: 16-17, s. 25.

102 Ali Şafak, İslâm İktisadında Enflasyon ve Getirilen Önleyici Tedbirler, Diyanet Dergisi Cilt: 18, sayı: 1, Ocak-Şubat 1979, s. 13.

103 Kehf, 18/19.

104 Yusuf Süresi, 12/20.

105 Ali İmran, 3/75

106 İbn Abidin, 2/29; İslâm Ansiklopedisi dirhem ve dinar maddeleri.

107 Serahsi, 14/2; İbnü'l Hüمام, 5/368.

108 Serahsi, XIV, 2-3; krş. Mecelle, 152. Madde

109 Serahsi, II, 191-192; XII, 115, 137; Mevsîfî, I, 112; Kasani, II, 16; İbn Nüceym VI, 143; İbn Abidin, II, 34; IV, 42, 115

110 Semerkandi, Tuhfetü'l Fukaha, 2/3; 2/29; Kasani, 2/16.

Altın ile gümüş vaz 'an ticaret içindirler. Altın ve gümüşün dışındaki uruz denilen diğer mallar ise ca'len ticaret malıdır. Yani Allah, altın ve gümüşü yaratıp ticaret (paralık yapmak) için koymuştur. Diğer mallar ise insanlar tarafından ticaret malı yapılmak suretiyle ticaret malı olmuşlardır¹¹¹. «Altın ve gümüşün hakkı, insanlığın menafii nokta-i Kasarından hikmet-i hilkatî, vâsîta-i mübadele, yani semen olarak ibadullahın hakiki ihtiyaçlarına sarf olunup tedavül etmektir»¹¹².

Altın ve gümüş madenlerini diğer madenler ile karşılaştırdığımız zaman, bunların diğer madenlerden farklı olarak para için yaratıldığı görülür. Demirin insanlar için pek çok faydası vardır. İnsanların demire ihtiyacı, altına ihtiyaçlarından çok fazla olduğundan dolayı Allah demiri altından çok ve kolay bulunur yaratmış ve altından önce keşfini müyesser kılmıştır. Altını ise, ihtiyacın azlığı hasebi ile az ve nadir bulunur yaratmış, zor bulunacak ve paslanmaz bir kıymet ölçüsü yapılacak veçhile ağırlık ve izzeti ile arzın derinliklerine koymuştur¹¹³.

Altın ve gümüş madenlerinin paralık vazifesinin dışında kullanılması; tas, bardak, çanak, çömlek, kap, kaçak gibi şeyler yapıp kullanılması haramdır. ¹¹⁴ Bu hususta «altın ile gümüş, kudret-i fatıranın sınaati nukut için yarattığı en elverişli ve en değerli iki madendir. Bu cihetle şeriatımız, bazı hususi haller istisna olmak üzere, bu madenlerin sebebi hilkatleri haricinde kullanılmalarını haram kılmıştır»¹¹⁵, denilmektedir.

Ayrıca birçok şeri ölçüler, zekât ve ceza nisapları, gümüş para dirhem ile değerlendirilmiştir. Peygamberimiz zamanında bir dinar on dirhem ile değerlendiriliyordu¹¹⁶. Asr-ı saadette dirhem malûm idi. Zekât, mehir gibi mekâdîr-i şer'iyye hep onunla takdir olunuyordu¹¹⁷. Hadisin beyanına göre mihrin en azı on dirhem kadar olacaktı¹¹⁸. Hırsızlık cezası da on dirhem veya kıymeti kadar bir malı çalanlara verilecekti¹¹⁹. Hz. Ömer de bir dinarı on dirhem değerinde kabul ediyordu¹²⁰.

Hanefilere göre altın ve gümüşte faiz illeti, aynı cinsten olmakla birlikte tartılır olmalarıdır. Malik ve Şafii mezhepleri ise altın ve gümüşte fâiz illeti olarak, paralık vasıflarını görmekteyler¹²¹. Altın ve gümüşün para oldukları hususunda Mecellede de «Nukut, nakdin cemi olup altın ve gümüşten ibarettir»¹²², denilmektedir.

Netice olarak para, altın ve gümüş olup bu iki maden, bu görevlerini yerine getirmediği müddetçe çeşitli ekonomik problemler her zaman var olacağı gibi zihinler de daima bu problemleri çözmeye zorlanacaktır. Nitekim bu konuda şöyle denilmektedir. Paraların altından ayrılması, enflasyonlar ve devalüasyonlar, tamiri kabil olmayan içtimaî adaletsizlikler yaratmış ve iktisadî çöküntülere sebep olmuştur. Bütün bu sebeplerdir ki, müstakbel tediyeler için adilane bir mikyasa - ölçü meselesi zihinleri daima işgal etmiştir.¹²³

Altın ve gümüş para olmakla birlikte, para yalnız altın ve gümüş değildir. Bunların dışındaki diğer maden ve maddelerden de para yapılabilir. Bu diğer maden ve maddelerden yapılmış olan paralara İslâm hukukunda fels (çoğulu fülûs) adı verilmektedir. Bunların para olma şartı, altın ve gümüşteki gibi yaratılıştan olmadığı için devlet tarafından para olarak kabul edilip herkesin bunlara para nazariyle bakması gerekir.¹²⁴ Ancak İslâm hukukunda paranın sıhhatinde, onun şeran kullanılması caiz ve helâl olan eşyadan olması şartı vardır. Bu sebeple mülevves bir yağın, rakı ve şarap gibi müskiratın... Yani mekruh ve haram olan şeylerin, para yerine mübadele vasıtası olarak kullanılmaları caiz değildir¹²⁵. Bunun dışında

111 M. Hüsrev, Dürer, 1/182; İbn Abidin, 2/34.

112 Elmalılı M. Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 2/2520.

113 Elmalılı, 6/47-58.

¹¹⁴ Kasani, V, 132; Molla Hüsrev, I, 310; İbn Abidin V, 217; Tecrid, IV, 284

115 Tecrid, 5/73.

116 Serahsi, 2/190; Tecrid, 5/59.

117 Tecrid, 5/36.

118 İbn Abidin, 2/329.

119 İbn Abidin, 3/193.

120 Mevsilî, 1/109.

121 Muvatta, Zürcânî Şerhi 3/283; İbn Teymiye, Fetâvâ 29/470; Serahsi, 12/113; İ. Kudame, 4/5; Şârânî Rahmet-ül Ümmet, 1/190; İbn Abidin, 4/180; Tecrid, 6/454.

122 Mecelle 130. madde.

¹²³ Kuyucak, s. 387, 388.

¹²⁴ Serahsi, XII, 137; İbn Nuceym, VI, 143

125 Tecrid, 5/72.

her türlü madde, demir, bakır, kurşun, nikel, cam, boncuk, kâğıt vesairenin para yerine kullanılıp tedavül etmesinde hiçbir sakınca yoktur.

İktisatçılar nakdi daha geniş manada kullanarak mübadele vasıtası olan her şeye hakiki manası ile nakit derler... Fukaha ve iktisatçıların ittifak ettikleri nokta, tedavüle sürülüp rayice ittihaz edilen ve millet tarafından ittifakla kabul ve itibar olunan her şeyin, altın ve gümüş gibi, mübadele vasıtası olarak nakit vazifesini görebilmesidir. Para hakkındaki bu geniş görüş fıkıhça da müsaittir. Çünkü uruz ve eşyadan her hangi bir nev'in, semen-para ittihaz edilmesine şeri bir mâni yoktur¹²⁶.

2 – Paranın Tağşişi veya Enflâsyon

Sağlam para ancak sağlam ekonomiye dayanır, ya da tersi bir deyişle, sağlam ekonomi, sağlam para meydana getirir, kuralı¹²⁷ her zaman geçerli olan bir husustur, diyebiliriz. Ancak ekonomiler dengesini kaybedip hastalanmaya başlayınca durum hemen paraya intikal eder. Altın ve gümüş paralara, bakır ve demir gibi yabancı maddeler karıştırılarak tağşiş yapılır. Tağşiş, hükümdarların aynı ağırlıktaki sikkelerdeki kıymetli maden nispetini azaltmalarına denir¹²⁸ki, bu bir nevi enflâsyon türüdür. Louis Boudin, para enflâsyonunu araştırırken altın, kâğıt veya kaydı para enflâsyonlarının olabileceğini, altın enflâsyonunun sarı maden katılmakla olacağını ve sikkelerin tağşiş edilmesinin fiyatları yükselteceğini, söylemiştir¹²⁹.

Eski iktisadiyatta kaide olduğu üzere, dirhemın kıymeti, ihtiva ettiği gümüşün kıymeti demek olduğundan dolayı, bir sikkenin ağırlığının azaltılması veya çoğaltılması, elbette kıymetine tesir ediyordu¹³⁰. Sikkelerin tağşişi de yine bu paraların kıymetinde rol oynuyordu, Meselâ, her tağşiş hadisesinde halk bunu hissetmiş ve yeni sikkelerin satın alma gücü, ihtiva ettikleri hakiki madenin kıymetine inmiştir¹³¹. Paranın tağşişi sadece kıymetini düşürmekle kalmıyor, insanlar «kötü para iyi parayı piyasadan kovar» kanununa göre hareket ederek, borçlarını mağşuş paradan öder, iyi parayı saklar, eritip külçe haline getirir veya mağşuş olan paralara nispetle bir prim karşılığı verir hale geliyordular¹³².

Peygamberimizin (s. a.) bu konuda bir hadisi vardır- Efendimiz, bir gün çarşıda dolaşır kontrol ederken bir yiyecek maddesinin içine elini sokup karıştırır. Onun karışık olduğunu görünce, «Bizi aldatan bizden değildir»¹³³, buyurur. Bu hadisin açıklamasında: “İslam'ın ilk devrinde, kim ki, bize hile ve hıyanet ederse, o bizden değildir suretindeki vaîd-i şedide son derece riayet edilmiş, yani ne Asr-ı saadette, ne Hulefa-i Raşidin devrinde memleketin kudret-i maliyesinin yegâne istinatgâhı olan parasına hıyanet edildiği vaki değildir. Mukrizinin beyanına göre dirhemlerin ilk tağşişi hicretin 64. Yılında vuku bulmuş ve Ubeydullah İbn Ziyad Basra'dan firar ettiği sırada züyuf para basmak fazihasını (edepsizliğini-alçaklığını) irtikâp etmiştir.”, denilmektedir¹³⁴. Bu konuda İbn Abidin, tağşiş haramdır. Çünkü tağşiş insanların mallarını batıl yolla yemektir, diyor.¹³⁵

Altın ve gümüşe başka maddeler karıştırılarak elde edilen bu mağşuş paraları Fukaha, ihtiva ettikleri bu karışık maddenin aslığına ve çokluğuna göre üç kısma ayırmışlardır.

a) Karışımı, hâlis maddesinden az olan paralar

El-hükmü li'l ekser, hüküm çoğa göre verilir, kaidesine dayanarak, gümüşü çok olan para gümüş, altını çok olan para da altın hükmünde kabul edilmiştir. Buna göre meselâ üçte ikisi gümüş, üçte biri bakır olan veya dörtte üçü gümüş dörtte biri bakır olan para, saf gümüş hükmünde kabul edilip halis gümüş para ile değiştirildiği zaman, ancak misli misline caiz olur. En iyi halis parada bile

126 Tecrid, 5/73.

127 Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi, 2/230.

128 Kuyucak, s. 353.

129 Louis Boudin, Para, çev. Dr. Sait Emin Özbek, s. 73; Kuyucak, s. 375.

130 Mustafa Akdağ, 1/502.

131 Kuyucak, s. 353.

132 Kuyucak, s. 361.

133 İbn Mace, 2/749, No: 2224, 2225.

134 Tecrid, 5/99.

135 İbn Abidin, 4/98.

yabancı madde bulunur. Çünkü yüzde yüz halis altın veya gümüş, çok yumuşak olduğundan bunlardan sikke yapmak için biraz sertleştirmek ve bu maksatla da içlerine bir miktar bakır veya sair az kıymetli bir maden ilâve etmek lâzım gelir¹³⁶.

Şer'i hükümlerde galip olana itibar edilip az olan yok gibi sayıldığından, böyle paralar halis altın ve halis gümüş gibi kabul edilmişlerdir. Böyle paralar birbiri ile değiştirildiği ve karz-ödünç olarak verildiği zaman tartı ve sayı bakımından eşit olması gerekir¹³⁷.

b) Karışık maddesi ile hâlis maddesi birbirine eşit (müsavi) olan paralar

Bunlar alış verişlerde ve karz akdinde aynı karışımı az, hâlisi galip olan paralar gibidir. Sarf - para değiştirme (change) de ise karışımı galip, hâlisi az olan para gibi muamele görürler. Yani alış veriş ve karz akitlerinde yalnız tartı ile alınıp verilir. Sarfta kendi cinsi ile değiştirildiği zaman kıyas yolu ile caiz olur. Bu parayı kendi cinsindeki halis para ile değiştirdiğinde, halis paranın ağırlığı bu paradaki aynı cins madenin ağırlığından daha fazla olmadıkça akid caiz değildir. Zira iki eşitten biri diğerine karşı galip olmayınca ikisinin de nazar-ı itibara alınması gerekir¹³⁸.

c) Karışımı, hâlisinden çok olan paralar

Bunlar halis para (dirhem ve dinar) hükmünde değildirler. Bu sebeple birbiriyle, kendi cinsi ile değiştirildiği zaman tartı ve sayı bakımından yekdiğerinden fazla olarak alıp vermek sahih olur¹³⁹.

Gümüş galip, altın az olduğu zaman meselâ üçte ikisi veya daha fazlası gümüş olduğunda bu para, gümüş kabul edilmez. Çünkü altın, kıymet bakımından gümüşten daha yüksektir. Bu sebeple altın kendisinden daha aşağı olan gümüşe tabi olamaz¹⁴⁰.

Bazı yabancı maddelerin karışması ile birkaç dirhem türü ortaya çıkmıştır: Nebehrece, züyuf, süttük, katârife dirhemleri gibi. Züyuf para, hazinenin kabul etmeyip geri çevirdiği paradır. Fakat tüccar bu parayı ticarete kullanır ve alıp verirler. Bu züyuf paralarla alış verişte herhangi bir sakınca yoktur. Ancak müşteriler, satıcılara bunun züyuf para olduğunu söylemek mecburiyetindedirler¹⁴¹. Satıcı, kendisine söylenmeyip eline geçen dirhemler arasında züyuf para bulacak olursa geri verme hakkına sahiptir¹⁴².

Süttük paralar birbiriyle değiştirildiği zaman fazla olarak satılması câizdir; zira cinsin her biri diğeri üzerine hamledilir. Ancak faiz kapısı açılmaması için Maverâ-ün nehir âlimleri buna cevaz vermeyip böyle bir para mübadelesinin haram olacağını söylemişlerdir. Böylece Katârife dirhemleri hakkında âlimler iki görüşe sahip olmuşlardır:

aa — Bir kısmı bir dirhem gümüş karşılığında bir, iki, üç, dört, beş kıtırifiye satmak caizdir. Çünkü bu paralardaki gümüş, halis gümüşten vezni kadar karşılar. Gümüşün fazlası ise bakır karşılığında olur. Ancak bir gümüş dirhem karşılığında altı tane kıtırifiye satmak caiz olamaz. Çünkü bunlardaki bakır, bir muvazaa akdinde ivazdan hali olarak kalır ki, bu da faiz demektir, Dolayısıyla bu caiz değildir, demişlerdir,

bb — Ayrı düşünenlere gelince, imam Ebu Bekir Muhammed bin el-Fadıl başta olmak üzere Buhara ve Semerkant âlimleri karışımı gümüşten daha fazla olan Adalı ve Katârife gibi paraları kendi cinsleri ile fazla olarak değiştirilmelerine fetva vermemişlerdir. Çünkü bu Katârife parası, başka memleketlerin gümüş paraları derecesinde, bizim en kıymetli paramızdır. Gümüş dirhem gibi, bununla eşya ve mallar takvim edilir. Mehir tayin olunur, ucuz ve kıymetli her şey alınır. Biz, kendi paramızı tanırız, demişlerdir. Eğer bu paralarda tefadülen (fazla olarak) değiştirmeye cevaz verilmiş olsaydı faiz kapısı açılır, artık insanlar bu uygulamayı kıymetli (halis altın ve gümüş) paralarda da alışkanlık haline getirip, halis-sağlam paraları da derecelendirmeye başlardı. İşte bu fesadı ortadan kaldırmak için fazla olarak değiştirme muamelesi men edilmiş, yasaklanmış oldu.¹⁴³

136 Kuyucak, s. 559.

137 Merğınani, 3/62; Kasani, 5/196; İbn Nüceym, 2/245; Mülteka, s. 90.

138 Molla Hüsrev, Dürer, 2/205; İbn Nüceym, 6/218,

139 İbn Nüceym, 6/217; Mülteka, s. 90.

140 İbn Abidin, 2/233.

141 İbn Abidin, 4/218.

142 İbn Abidin, 4/86, 87, 91.

143 Merğınani, 3/63; Kasani, 5/197; İbn Nüceym, 6/218; İbn Abidin, 4/240, Tecrid, 5/104.

Satıcı, paranın tamamını veya bir kısmını züyuf veya Nebehrece bulursa müşterinin bu parayı değiştirmesini isteme hakkına sahiptir. Çünkü halk arasındaki muameleler, örfen halis para ile cereyan ettiği için, mutlak ifade ile yapılmış bir akitte, onun hakkı, ceyyid (halis-sağlam) dirhemi almaktır. Mutlak bir muvazaa akdi, paranın kusurdan salim olmasını gerektirir. Züyufat sıfatı dirhemler için bir kusur sayılır. Bu sebeple satıcı züyuf parayı halis para ile değiştirme hakkına sahiptir. Fakat malı geri verme hakkı yoktur, İmam Züfer, geri verme hakkı vardır, der¹⁴⁴.

Su karıştırılmış sütte olduğu gibi, karışım miktarı belli olmayan malların alış veriş caiz değildir. Müşteri mağuş olmuş olduğunu bilse bile miktarı belli olmadığı için böyle alış verişler nehiy edilmiştir.¹⁴⁵

3 — Para ve devlet

Devletin üzerine aldığı amme hizmetlerinden birisi de para işleri olsa gerekir. Zamanla devletler para basmayı inhisarları altına almışlar ve hükümdar adına para basma âdeti hükümdarlığın bir sembolü haline gelmiştir¹⁴⁶. Fakat bu dinî olmaktan çok örf ile ilgili bir husustur, diyebiliriz. Çünkü Hz. Peygamber para basmamıştır¹⁴⁷. Peygamberimiz zamanında piyasada altın ve gümüş paralar tedavül ediyordu. Zaten cahiliye devrinde de para, altın ve gümüştü. Başka şeylerden para yoktu¹⁴⁸. Hatta piyasada başka maden ve maddelerden yapılmış paralar tedavül etmiyordu. Bu konuda şöyle denilebilir: “Ehli rivayetin felsler (fülüsler) hakkında bir haber nakletmemeleri Asr-ı saadette ve Hulefâ-yı Raşidin devirlerinde fels namıyla bir para tedavül etmediğine delâlet ediyor.”¹⁴⁹

Fülüs ve iflâs aynı kökten gelen kelimelerdir. Her halde devletler iflâsa doğru gidince fülüs basmaya ve paraların değeri ile oynamaya başlamışlardır. Zamanın ilim adamları da bunun çok tehlikeli bir iş olduğunu söyleyerek, devleti uyarmaya çalıştılar. Birgili Mehmet Efendi ile Koçi Bey bunlardandır. Koçi Bey, Risalesinde, «Benim devletlû Hünkârım, sikke hususuna dikkat etmek büyük işlerdendir. Para bozulmuştur. Bu yüzden bütün millet sıkıntıdadır. Gerek reaya ve gerekse kullarınız fakir olmuşlardır. Veziri Azam kulunuza “para işlerine dikkat etmek lâzımdır» diye buyurasınız...

Ulu atanız merhum Sultan Süleyman Han sikke hususunda çok dikkat buyururlarmış. Asla madenlerden akçe almayıp gümüş almış. Padişahların bir sikke, bir hutbe ile namları yücedir,” diyor¹⁵⁰.

Peygamberimiz zamanında böyle durumlar olmadığı için paraya müdahale edilmemiş olabilir. Yoksa kul hakkı ile ilgili olan bir hususta Efendimiz mutlaka bir şey söyler veya yapardı. Nitekim Peygamberimiz zamanında meydana gelen bir enflasyon sırasında sahabiler, Resulü Ekrem'den fiyatları tespit etmesini istemiş, fiyatları kontrol etmenin enflasyonu müessir bir tedbir olmayacağı için¹⁵¹, Efendimiz:

“Fiyat koyan, kıtlık ve bolluk yapan ve rızık veren Allah'tır. Allah'a yemin ederim ki, ben size kendiliğimden ne bir şey verebilirim ve ne de men edebilirim. Ben ancak bir hazine nedarım; işleri emir olduğum gibi yaparım. Yeren ise Allah'tır. Ben, mal, can ve kan hususunda hiç kimsenin hakkını üzerime geçirmeden Allah'a kavuşmak istiyorum.”¹⁵² buyurmuştur.

144 Serahsi, 13/193.

145 İbn Teymiye, Fetâvâ, 29/361.

146 Kuyucak, s. 358.

147 M. Hamidullah, İslâm Peygamberi 1/232.

148 Takîyüddin Ahmed İbn Abdülkadir el-Mukrizî en-Nükûdü'l İslamiyye, s. 3.

149 Tecrid, 5/74.

150 Koçi Bey Risalesi, çev.: Zuhuri Danişman, s. 101, 146.

151 Fazlurrahman, çev.: Y. Z. Kavakçı, I. ve İktisadi Adalet Meselesi, s. 42.

152 Ebu Yusuf, Kitab-ül Harac, s. 91; Ebu Davud, III, 272; Tirmizi, III, 605; İbn Mace, II, 741

Bu hadis gösteriyor ki, fiyat koymak, fiyatları düşürmek ve yükseltmek kul hakkı ile ilgili bir husustur. Paranın kıymetini düşürmek veya yükseltmek de (yani devalüasyon, deflasyon ve enflasyon meydana getirmek de) böyle doğrudan kul hakkını alâkadar eden hususlardandır. Hâlbuki insanların malları ve hakları kendileri kadar mukaddestir. Bu konuda Peygamberimizin pek çok hadisi vardır. Efendimiz "Her kim Allah'tan başka ilâh yok der ve Allah'tan başka ibadet olunan şeyleri tanımazsa onun malı ve kanı haram (dokunulmaz) olur"¹⁵³ «Müslüman kişinin malı, kendisinin gönül hoşnutluğu olmadıkça helâl olmaz"¹⁵⁴ "Sizden biriniz şaka veya ciddi olarak din kardeşinin sopasını (bile) almasın; her kim kardeşinin bir sopasını alırsa, geri versin"¹⁵⁵, buyurmuştur, Serahsi, bu hadisi, «Sopasını alması helâl değildir», diye anlamıştır.¹⁵⁶

Faiz, insanın malını karşılıksız almaktır, insanın malı kendi ihtiyacı ile ilgili olduğundan, büyük hürmeti haizdir¹⁵⁷. Nitekim Peygamberimiz (s. a.), «İnsanın malının hürmeti, kanının hürmeti gibidir¹⁵⁸, buyurmuştur.

Enflasyonu, fertlerin hukuku ile beraber düşünürsek, devletlerin bu hususta ne kadar yanlış bir uygulama içerisinde oldukları görülür. Kişinin malı herkesten önce kendisi içindir¹⁵⁹. Onu kimin yanında bulursa, en çok hak sahibi olan kendisidir¹⁶⁰. Serahsi bu hadisi açıklarken «mal sahibinin daha haklı» ifadesinden", malı alanın geri vermesinin farz- vacip olduğu zaruri olarak ortaya çıkar, demektedir¹⁶¹.

Enflasyon, devletlerin bir nevi vergi almasıdır. Kâğıt para çıkarmak, vergi toplamaktan daha kolay olduğu için bu yola başvurulmaktadır¹⁶². Hâlbuki enflasyon bir çeşit fasid daireden başka bir şey değildir. Çünkü para basıldıkça pahalılık olur, fiyatlar yükselir; fiyatlar yükseldikçe tekrar para basılır ve böylece pahalılığın önu bir türlü alınamaz. Hâlbuki İslâm hukukunda devlet, hakkı olan vergi ne kadar ise, ancak o kadarını alabilir. Bu konuda «vergi olarak malın iyisini almak mükelleflere zarar verir, kötüsünü almak da hak sahiplerine — fakirlere— zarar verir»¹⁶³, denilmektedir. Aynı mevzuda Peygamberimizin hadisleri de vardır: «Meks yapan vergi nispetini yükselten veya düşüren¹⁶⁴, Cennete giremez,» «Meks yapan Cehennemdedir,» «Âşir (kırkta bir yerine onda bir vergi alan memur) ile karşılaşacak olursanız, onu öldürünüz»¹⁶⁵.

Bu hadislerin açıklamasında Ebu Ubeyd, haksız yere aldığı bu vergiden dolayı öldürülür, der¹⁶⁶. Ebu Yala ise «vergiyi artırmak halkın hukukuna zulümdür, vergiyi düşürmek ise, Beytülmalin (bütçenin) hukukuna zulümdür»¹⁶⁷, diyerek ekonomik bir açıklama yapmaktadır. Dikkat edilecek olursa burada alınması yasak olan vergi, az vergi alınacak yerde çok vergi almaktır. Hâlbuki enflasyonda devletin karşılıksız para basması yüzünden, zengin-fakir herkesten, kendisinden hiç vergi alınmayacak olan kimselerden bile vergi alınmaktadır.

Meseleye bir de marjinal fayda (son birim yararı) açısından bakacak olursak, hiç vergi vermemesi gereken fakirin, zengine göre kat kat daha fazla vergi ödemek mecburiyetinde tutulduğu görülür. Çünkü para değerinin düşmesi ile zengin-fakir miktar olarak aynı vergiyi ödemektedirler. Halbuki fakirin elindeki meselâ beş lira ile zenginin elindeki beş yüz lira marjinal fayda bakımından eşit olabilir. Yani devlet fakirden beş lira alırken, zenginden beş yüz lira almalıdır. Enflasyonda ise dolaylı vergi alındığından bu mümkün olmamaktadır. İslâm hukukunda dolaylı vergilerin bulunmamasının sebebini burada aramak gerekir kanaatindeyim.

¹⁵³ Müslim, I, 84

¹⁵⁴ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, V, 73; Bkz. Kasani, V, 129

¹⁵⁵ Ebu Davud, 4/301; Tirmizi, 4/462.

¹⁵⁶ Serahsi, XI, 49

¹⁵⁷ Elmalılı, 1/964, 965.

¹⁵⁸ Ahmed İbn Hanbel, Müsned, 1/446.

¹⁵⁹ Bkz. Müslim, 2/189.

¹⁶⁰ Ebu Davud, 3/289.

¹⁶¹ Serahsi, 21/49.

¹⁶² Kuyucak, Para ve Banka, s. 291 (İst. 1939).

¹⁶³ Mevsilî, 1/103.

¹⁶⁴ Meks kelimesi hakkında Bkz. Ö. N. Bilmen, 4/76.

¹⁶⁵ Ebu Davud, 3/133; A. b. Hanbel, Müsned, 4/234.

¹⁶⁶ Ebu Ubeyd el-Kasım b. Sellâm, Kitab-ül Emval, s. 703, 706.

¹⁶⁷ Ebu Yala el-Ferrâ, Ahkâmü's Sultaniye, s. 246 (Mısır--1966).

Böyle haksız vergi alma konusunda İbn Abidin, maruf-sabit bir hak olmadıkça, devlet başkanının hiçbir kimsenin elinden bir şey almaya hakkı yoktur, der.¹⁶⁸ Ayrıca vergi memurlarının, harbî ve zimmî vatandaşlardan cizyenin dışında vergi almalarının ve Hristiyanlardan Kudüs'ü ziyaret etmeleri için onlardan da bir ücret almalarının haram olduğunu yazar¹⁶⁹.

Bu anlattığımız prensip normal şartlar altında uygulanabilecek bir husustur. Tabii afetler, zelzele, memleket çapında yangın, vatan müdafaası, esirlerin kurtarılması... gibi zaruretler ortaya çıkıp devlet hazinesi bu yükü kaldırmaya güç yetiremezse o zaman devlet zekâtın dışında, ihtiyaç nispeti kadar malî yardım yapmak üzere zenginleri görevlendirebilir. Gazali, Şatibi ve Kurtubi gibi şahsiyetler bu görüştedirler¹⁷⁰. Fakat bu konuda hiçbir zaman fakirlerden herhangi bir vergi alınmaz.

Madenî paralarda tağşiş yapmak enflasyona ne derece tesir ediyorsa, kâğıt paralarda da karşılıksız para basıp tedavüle sürmek, fiyatların yükselmesine o kadar tesir eder. Mübadele vasıtası olarak kâğıt para kullanmakta İslami bakımdan herhangi bir sakınca yoktur¹⁷¹. Hanefî kaynaklarda fülüsler hakkında verilmiş olan hükümlerin aynısı kâğıt paralar için de geçerlidir, diyebiliriz. Çünkü bu iki maddeye para olmaları açısından bakıldığı zaman aralarında fark olmadığı görülür¹⁷². Zaten fukahanın çoğu kâğıt paralar teamülde altın ve gümüşün yerine geçtiği ve onlarla hiçbir zorluk çekmeden değiştirilmesi mümkün olduğu için, kâğıt paralarda da aynı altın ve gümüşteki gibi zekât farzdır, hükmünü vermişlerdir. Bu hususta Hanefî, Şafii ve Maliki aynı görüşü paylaşmaktadırlar¹⁷³. Ancak enflasyon olmaması için devlet ne kadar kâğıt para basacak ve bu nasıl tespit edilecektir, bu husus önemlidir. Çünkü para, ilâcın terkiğine girmiş bir zehir gibidir; azı fayda vermez, çoğu ise öldürür.¹⁷⁴ Devlet bu işi şûraya havale etmekle çözümlenebilir.

Devletin para basması, para basarken asla ticaret ve kâr gözetmemesi gerekir. Bu konuda şu esaslar kaydedilmiş bulunmaktadır: Fülüslerin paralık görevlerini yapabilmesi, bunlardan maksadın hâsıl olabilmesi için, bu paraların hepsinin bakırın fiyatına göre eşit miktarda olması; devletin fülüs basmak için bakır ve geçmez fülüsleri satın almaması ve bu konuda ticaret yapmaması gerekir. Devletin, insanlara *hiç* zulüm yapmadan, onlara muamelelerinde âdil bir kıymet birimi sağlayacak fülüsler basması lâzım gelir. Devletin bakır satın alıp, aldığı bu bakırları para basarak ticaret yapması ve insanlara ellerindeki paralarını kullanmayı yasak ederek; onlar için başka para basmak suretiyle gelir elde etmesi asla câiz değildir. Toplum menfaatini gözeterek hiçbir kâr ve kazanç elde etmeden basacağı bu paraları, ancak kendi kıymeti ile basar ve bu hususta çalışan işçilerin ücretlerini bile hazineden öder. Çünkü paralar üzerinden ticaret yapıp gelir sağlamak, insanlara büyük zulüm kapılarından birisini açmak ve onların mallarını haksız yere yemek demektir. Çünkü fülüsler yasaklanıp muameleden kaldırılınca, mal haline gelir ve devlet başka para basar. Devlet insanların ellerindeki bu malların (paraların) değerini düşürmekle, onların mallarını ifsat etmiş ve dolayısıyla onlara zulmetmiş ve bu değeri düşük eski paraların, değeri yüksek olan yeni paralarla değiştirilmesini istemesinden dolayı, insanlara yine ayrıca zulmetmiş olur¹⁷⁵.

4 — Paranın Özellikleri

a) Paranın tartılması

Mübadele, insanların mala olan ihtiyacından doğar. Allah, malı, insanların ihtiyaçlarını tatmin etmesi için bir vasıta kılmıştır. İnsanlar ise ihtiyaç duydukları malları her zaman ve her yerde mubah olarak bulamazlar. Bunun için Allah, insanlara bir nimet ve ihsan olmak

¹⁶⁸ İbn Abidin, III, 257

¹⁶⁹ İbn Abidin, 2/41.

¹⁷⁰ Bkz. Osman Eskicioğlu, İslâm ve Ekonomik Denge, Diyanet Dergisi, c. 13, sayı: 1, s. 41.

¹⁷¹ M. Ebu's-Suûd, İslâmî İktisadın Esasları, (Çev. Ali Özek), s. 39.

¹⁷² Bkz. Tecrîd, 5/78, 79.

¹⁷³ Abdurrahman el-Cezîrî, Mezâhibü'l Erbaa, 1/605.

¹⁷⁴ Baha Akel, Fevkalâde Zamanlar Ekonomisi ve İhtikâr, s. 79.

¹⁷⁵ İbn Teymiye, Fetâvâ, 29/469.

üzere, mübadeleye izin vermiş ve ticaret yolunu meşru kılmıştır. Çünkü insanların ellerinden mallarını zorla almak toplumda bozgunculuk ve anarşi doğurur. Bu ise fesada götürür. Hâlbuki Allah fesadı ve müfsitleri sevmez¹⁷⁶. O sebeple, "Ey iman edenler, mallarınızı aranızda bâtil sebeplerle yemeyin. Ancak kendiliğinizden anlaşarak akdettiğiniz bir ticaret olmak müstesna"¹⁷⁷ ayeti kerimesi, bu konuda ancak mübadele yolunun esas olduğunu göstermekte, mübadele ve ticaretin de karşılıklı rızaya dayandığına delalet etmektedir. Ayrıca ticaret de meşru ve gayri meşru, helâl ve haram olmak üzere iki kısma ayrılır. Helâl ve meşru olana bey' (alış veriş), haram ve gayri meşru olana ise ribâ (fâiz) adı verilir¹⁷⁸.

Alış verişi sağlayacak amilin yani mübadele vasıtasının altın ve gümüş olduğunu yukarıda söylemiştik. Ancak bu mübadelenin karşılıklı olarak adalet ölçüleri içerisinde cereyan etmesi ve taraflardan birinin hakkının diğerine geçmemesi gerekir. Zaten Allah bu adaleti ve nizamı sağlamak için kitaplar indirmiş ve peygamberler göndermiştir. «Celâlim hakkı için, biz peygamberlerimizi açık mucizelerle gönderdik ve beraberlerinde (Allah'ın hükümlerini bildiren) kitap ve adalet indirdik ki, insanlar adaletle ayakta dursunlar...»¹⁷⁹.

Belirttiğimiz gibi, muamelelerde rızanın mevcut olması şarttır. Muameleler ise ivazlı ve ivazsız olmak üzere iki kısma ayrılır. İvazsız-karşılıksız olan muameleler, mesela hibe akdinde olduğu gibi, tamamıyla kişinin gönül hoşnutluğuna dayanıp isteyerek, seve seve yapmış olduğu bir davranıştır. Zekât vermek, darda kalana yardım etmek, sıla-i rahim yapmak... gibi muameleler ise dinî birer vecibe olup konumuzun dışında kalır.¹⁸⁰

Bir alış veriş akdi, para ile paranın, mal ile malın veya para ile malın mübadelesi gibi hususlar, birer muavaza akdi olup, böyle muamelelerde karşılıklı rıza olabilmesi için müsavat ve mümaseletin mevcut olduğu taraflarca bilinmesi zaruridir. Faiz, müsavatı ortadan kaldırdığı için haramdır. Faizin haramlığı, müsavat ve mümaseletin vacip olduğunu gösterir. Çünkü faiz, ivazdan hali olan fazlalıktır, karşılığı olmayan fazlalıktır. Bu sebeple müsavat ve mümaselet ortadan kalktığı zaman faiz olur¹⁸¹. Onun için bir satım akdinde paranın belli olması lâzım gelir. Paranın belli olması da ortada olup gözle görülür, elle tutulur olmasına dayanır veya miktarının ve vasfının açıklanması ile meydana gelir.¹⁸²¹³⁴. Bu sebeple çeşitli altın paraların tedavül ettiği bir yerde hangi tür para olduğu beyan edilmeksizin, mutlak bir ifade ile şu kadar altın para diyerek yapılan bir alış veriş akdi fasid olur.¹⁸³ Para miktarının ve vasfının belli olması da vezin ve ayar meselesini ortaya çıkarmıştır. Onun için vezin ve ayar meselelerini bilmeye ihtiyaç vardır.

Enflasyonun, bilhassa takip edilen para politikası yüzünden doğan enflasyonun İslâm ekonomisinde çözümünü yapabilmek için, İslam'daki parayı ve para politikasını iyi anlamak zaruri bir ihtiyaçtır. Bilindiği gibi İslam'da para altın ve gümüşdür. Altın ve gümüşün para olarak evsafını, tartı ile mi yoksa adet olarak mı muamele edileceğini, miktar ile kıymet arasındaki münasebeti, ayar ve karışım yüzdelerini ve nihayet paranın örf ile alâkasını araştırıp bu husustaki ihtilâf ve içtihat sebep ve illetlerini tespit edip mukayeseler yapmadan enflasyonun para ile olan sebep-sonuç bağıntısını ortaya çıkarmak mümkün değildir.

Esas para altın ve gümüşdür demiştik. İktisatçılara göre paranın mübadele vasıtası, kıymet ölçüsü, müstakbel tediye ölçüsü, müddehar kıymet ve bankalarda kredi karşılığı gibi görevleri vardır¹⁸⁴. İslam'da ise altın ve gümüş kıymet ölçüsü, mübadele ve tasarruf vasıtası gibi evsafa sahip bir paradır¹⁸⁵. Paranın müddehar kıymet ve bankalarda kredi karşılığı gibi bir görevi olmasa gerekir.

İvazlı muamelelerde paranın belli olması, yani miktarının belli olması müsavat ve mümaseletin bir gereğidir. Altının miktarını ve ne kadar olduğunu, ölçülerden hangisi ile tespit edeceğiz, önemli olan ağırlık mıdır, yoksa hacim midir veya yumurtalarda olduğu gibi, sayı ile mi muamele yapılacaktır? Peygamberimizin (s. a.) fâiz hakkında meşhur olan hadisi

---

176 Bakara, 2/205; Maide, 5/64.

177 Nisâ, 4/29.

178 Serahsi, 12/108.

179 Hadid, 57/25; İbn Teymiye, Fetâvâ, 29/189, 190.

¹⁸⁰ İbn Teymiye, XXIX, 185

181 İbn Nüceym, 6/137; İbn Abidin, 4/82.

¹⁸² Mecelle, 238, 239. maddeler

183 Mecelle 240. madde, Ali Haydar Şerhi Madde: 238.

184 Kuyucak, s. 349, 351.

185 Serahsi, 2/191-192, Mevsilî, 1/112; İbn Nüceym, 6/143.

bu hususta da delil teşkil etmektedir. Efendimiz, altın altınla, gümüş gümüşle değiştirildiği zaman vezin-tartı ile misli misline, denk olarak peşin mübadele edileceğini ve kim fazla yaparsa bunun fâiz olacağını bildirmektedir¹⁸⁶. Ayrıca bu hadislerde buğday, arpa, hurma ve tuz gibi maddelerin de ölçüyle satılacağı ifade edilmiştir.

Vezin, eşyanın yekdiğerine nispetle miktarı veya miktarının tanınmasıdır. Vezin daima bir muadele, yani bir denkleme nispeti ifade ettiğinden, adalete ve adaletin miyarı olan şeriata da mizan tabir oluna gelmiştir¹⁸⁷.

Hanefiler hadisteki «mislen bi mislin» ifadesini yani altın altınla değiştirildiği zaman mevcut olması lâzım gelen mümaseleti miktar olarak anlamaktadırlar¹⁸⁸. Altın ve gümüşün miktarı da bu hadise göre ancak tartı ile tespit edilir. Bu hususta âlimler hemen hemen ittifak halindedirler. Buğday, arpa, hurma ve tuz kendi cinsleri ile değiştirildikleri zaman ölçüyle ölçülerek, eşit miktarda alınıp verilirler. Bu malların böyle hacim ölçüsü ile mübadele edilmesi Peygamberimizin bunları ölçüyle tasnif etmesine dayanır. İnsanlar buğdayı buğdayla alıp verirken ölçü ile değil, tartı ile yapsalar bile, yine ölçü esaslı ve bu özellik ebediyen böyle kalacaktır. Çünkü Peygamberimizin ifadesi budur. Peygambere uymak ise bize farzdır. Hatta buğday buğday ile mübadele edildiği zaman ölçü esaslı ile değil de ağırlık ölçüsü ile tartılarak satılsa caiz değildir. Eşitlik ancak hacim ile sağlanabilir. Ağırlık olarak eşitlik sağlamaya çalışsak birisi yaş diğeri biraz daha kuru olmakla taraflardan birisi fazla almış olur ki, bu da faiz olup haramdır.

Buğdayın miktarı dolayısıyla kıymeti (yani alman malın toplam) değeri ancak ölçüyle bilindiği gibi altın ve gümüşün de miktarı tartı ile bilinir. Delilin ifadesine göre altın altın ile gümüş gümüş ile değiştirildiği zaman veznen- tartı olarak müsavi olması lâzım gelir. Hatta altın altın ile veznen değil de hacim olarak keylen müsavi olsa bu muamele, caiz değildir. Çünkü nas (kesin delil) ile sabit olan bu husus, örf ile değiştirilemez. Delil örften daha kuvvetlidir. Örf ise zayıftır. Zayıf olan kuvvetli olanı gidermez, örfün hatırı için delil ve delilin ortaya koyduğu tartı mecburiyeti terkedilemez.¹⁸⁹

Ancak Peygamberimizin (s. a.) kesin olarak belirtmediği, hakkında delil bulunmayan diğeri mallar, halkın örfüne bırakılmıştır. Yani altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz gibi maddelerin dışında kalan diğeri mallar, çarşı ve pazarlarda insanların örf ve adetlerine göre alınıp verilirler; halk o malı ölçüyle alıp satıyorsa ölçüyle alınıp verilir; tartı ile alıp satıyorsa, tartı ile alınıp verilmesi esas olur¹⁹⁰.

Bu konuda Ebu Yusuf'tan gelen bir rivayet vardır. Ebu Yusuf Peygamberimizin bu hadisi o zamanın örfüne uygun olarak söylediğini, binaenaleyh örf değişince hükmün de ona göre değişeceğini söylüyor. Peygamberimiz zamanında altın ve gümüş vezinle; buğday, arpa, hurma ve tuz da kile ile alınıp, verildiğinden Efendimiz bu örfüne uygun olarak hadis irat buyurmuşlardır. Hatta o vakit bunun aksine olsaydı, nas da bu sefer ona uygun olarak gelecekti ve yine örf Peygamberimiz zamanında değişse idi, hükmün de değiştiğine dair nas gelirdi. Özet olarak, delilin illeti örfüdür. Bu sebeple hangi zaman olursa olsun, önemli olan örfüdür¹⁹¹. Ancak Hanefî kaynaklarda tartı meselesinin esas olduğu ve bunun asla değişmeyeceği hususunda ifadeler bulunmaktadır. Bu tartı işi sadece ikraz muamelesine ait, bir husus değil, alış veriş, icar ve kira muameleleri de aynı bunun gibi, tartı ile cereyan

186 Müslim, 5/110, No: 84.

187 Elmahlı, 6/4665.

188 Serahsi, 12/10.

189 Kudûrî, s. 56; Merğınani, 3/47, Serahsi, 12/116, İbn Nüceym, 6/140, Şevkânî, 5/217, İbn Abidin, 4/181.

190 Kudûrî, s. 56, İbn Nüceym, 6/140, İbn Abidin, 4/181.

191 İbn Abidin, 4/182.

ederler. Çünkü semen (bedel) ve ücret ortada gösterilmemiş- se miktarının belli olması gerekir. Miktarı tartı ile bilinen bir şey de sayı ile belirlenemez, sayı ile bilinen de tartı ile belli olmaz¹⁹². Hâlbuki Peygamberimiz Medine'ye geldiği zaman halkın dirhemleri sayı ile alıp verdikleri hakkında haberler vardır¹⁹³. Ayrıca Hz. Aişe (r.a.) de Berîre kıssası diye anılan meselede, cariyenin bedeli hakkındaki sözünde cariyenin kendisine: Eğer vâsiniz kendilerine parayı saymamı isterse sayarım demişti¹⁹⁴. Bu söz, dirhemlerin o zaman sayı ile muamele gördüğüne delil teşkil eder¹⁹⁵.

Vezin hakkında Peygamberimizin «Tartı Mekkelilerin tartısı; ölçek de Medinelilerin ölçөгüdür», şeklinde başka bir hadisi vardır¹⁹⁶. Medine halkı ziraatçı idi; Mekke halkı ise ticaret erbabı bulunuyorlardı. Bu sebeple Medinelilerin ölçek işlerini daha iyi bilmesi, Mekkelilerin de tartı işlerini daha iyi bilmesi tabii idi. Onun için Peygamberimiz tartıda Mekkelilerin usulüne, ölçekte ise Medinelilerin usulüne uyulmasını istemiş olabilir¹⁹⁷.

Peygamberimizin bu hadisinden maksat, paraların büyük, küçük olmasından ve dirhem olarak Mekkelilerin tartısına uyulmasından ziyade; zekatta, hırsızlık cezası ve mehir gibi ahkâmda nisabı tespit etmektir. Yoksa hadisin insanların kendi aralarındaki muamelelerinde yaptıkları ödemelerdeki paraların gramı ve vezni ile alâkası yoktur¹⁹⁸.

Tarikat-ı Muhammediye sahibi imam Birgivî hazretleri, eserinin son kısımlarında para konusuna temas etmiş, muamelatta en çok kullanılan paranın dirhem olduğunu, fakat bunun gramının çok küçüldüğünü, şeri dirhem dörtte birinden de aşağıya düşürüldüğünü açıkladıktan sonra, dirhemlerin veznine bakmadan alış veriş yapanları sert bir dil ile tenkit etmiş, dirhem (gümüş paranın) vezinle alıp verileceğini, bunun nassa dayandığını, örf ile değiştirilemeyeceğini ve bu hususta Ebu Yusuf'tan gelen zayıf rivayete dayanmaktan başka bir çare olmadığını savunmuştur¹⁹⁹.

Bu eserin şarihleri el-Hadimi ve en-Nablusi, altın ve gümüş ile her hangi bir şey alındığı veya cinsleri ile değiştirildiği zaman, bunların tartı ile muamele edileceklerini söyledikten sonra²⁰⁰, şöyle devam ediyorlar: Altın ve gümüş paralar basılırken tartılıp damgalanmakta ve böylece tartıları belirlenmektedir. Bu sebeple alış veriş anında tekrar tartılmalarına lüzum yoktur, sadece sayıp vermenin veya almanın kâfi geleceği aşikârdır. Bilhassa buna umumî belvâ da ilâve edilirse, durum daha da haklılık kazanır. Dirhemlerin küçültülme meselesi ise zaman ve zemine göre ihtiyaçların ortaya, çıkardığı bir husustur. Şayet bu küçük ve büyük paraların vezinleri belli ve bu vasıfları âkitlerce biliniyorsa hiçbir mahzur yoktur; böyle bir para ile alış veriş sahihtir. Sikke haline gelip basılmış olması vezinden kinaye olup²⁰¹ sayı ile ödeme aynı tartı ile ödeme gibidir. Çünkü her paranın tartısı, miktarı tayin edilmiştir; bellidir. Zaten normal dirhemden küçük veya büyük olan sikkelere ayrı ayrı isim verilmiş; Mısriyye, Şâmiyye, kıta ve kuruş, nısıf, sülüs ve rubu gibi her bölgede ayrı ayrı ıstılahlar meydana gelmiştir. Herkes bu paraları tanır, kıymetlerini bilir ve ona göre hareket ederdi. Meselâ küçük para olan Şâmiyye ve büyük para olan sülüs hiçbir zaman dirhem yerinde kullanılmamıştır. Zaten bu, ufaklık para ihtiyacından doğmuş ve idareciler de bu ihtiyacı nazar-ı itibara alarak basmışlar ve çeşitli isimler altında paralar sayı ile tedavül etmeye başlamıştır. Onlar bunu yaparken maksatları, ceviz ve yumurtada olduğu gibi, sayıyı tartı yerine koymak ve tartıya hiçbir suretle iltifat etmemek değildir. Para basılır, damgalanır, insanlar da bu damgayı tartı miktarını bildiren bir işaret kabul ederek muamelelerinde

---

192 İbn Abidin, 4/182.

193 Tecrîd, 5/39.

194 Buhari, 3/199; Müslim, 4/481; İbn Mace, 2/842.

195 Ebu Davud. Hattabi Şerhi, 3/634.

196 Ebu Davud, 3/216, Nesâî, 5/54, 7/284.

197 Nesâî, İmam es-Sindi Haşiyesi 5/55; İbnü'l Esir 1/371.

198 Hattabi, 3/633.

199 İmam Birgivî, Tarikat-ı Muhammediye 215, 216.

200 el-Hadimi, el-Barika, 2/1422, en-Nablusi, el-Hadîka, 2/726.

201 Madrup olan altın ve gümüş paraların üzerindeki miktarları bildiren sayı ıstılah olarak tartıdan kinayedir, (İbn Abidin, 4/ 182

kullanır ve bunu bir örf haline getirirler. Aynı zamanda kendilerine böyle bir kolaylık sağlanmış olur. Eğer bu para basma işi, tartıyı zikretmeden sayı ile iktifa etmek için olsaydı, sikke basmak abes bir iş olurdu. Hâlbuki bunu sahabiler, tabiiler yapmışlar ve bu şeri bir husustur²⁰².

Ebu Yusuf parada esas olan vezin değil örfdür derken, zamanında tedavül eden paraların durumuna göre düşünmüş olabilir, Onun zamanında paralar tağşiş edilmiş, ayarı değiştirilmişti. Belki paraların vezinleri değiştiği halde kıymetleri aynı idi veya aksi bir durum vardı. Çünkü sikke denilince hatıra şekil ve tezyinatı dışında iki mühim nokta gelir ki bunlar da ağırlık ve ayardır. Ağırlık, sikkenin olduğu gibi ağırlığıdır. Ayar ise her hangi bir karışım içindeki kıymetli madenin ağırlığının karışım ağırlığına nispetidir²⁰³. Dirhemlerin kıymetleri ağırlıklarına göre değişiyordu. İki dirhem her zaman aynı değerde değildi²⁰⁴. Öyleyse vezin ve ayar ikisi birlikte kıymeti meydana getirirler diyebiliriz. Bu sebeple Fukaha karışımı fazla olan paralarda fülüslerde olduğu gibi, vezni mecburi tutmamış, örfü göre sayıya da cevaz vermiştir. Yani dinarlar ve dirhemler mağşuş olunca bunların birbiri ile mübadelesinde müsavat aranmaz. Meselâ mağşuş olduğu belli olan iki dirhemi yine mağşuş olduğu bilinen bir altın ile satın almak caizdir²⁰⁵.

Paranın miktarı çok önemlidir. Çünkü meselâ altın ve gümüş paralarda fayda ancak miktarında bulunur. Paranın kendisi maksut değil, o kendi zatı ile bir ihtiyacı tatmin edip fayda sağlamaz. Fakat maksuda götüren bir vasıtaadır. İhtiyaçlar mallar ile karşılanmaktadır, paralarla değil²⁰⁶. Onun için paraların altın ve gümüş oldukları zaman ağırlıkları ve ağırlıkların muhafaza edilmesi her zaman önem kazanmıştır. Bu konuda Peygamberimiz (s. a.) ihtiyaç hali müstesna Müslümanların kendi aralarında tedavül eden sikkelerini kesr (kırpma) yapmaktan yasaklamıştır¹⁴⁸. Her halde kesr, paranın kırılmasından, küçültülmesinden tutun da paraların eritilmesi ve külçe yapılmasına kadar varan bir yasak olsa gerektir. Bu sebeple paranın kesri, yeryüzünde fesat çıkarmakla eş tutulmuştur¹³⁰. Çünkü aslında para olmadıkları halde, insanların küçük alışverişlerinde ihtiyaçlarını görmek için gümüştan küsurların yerine geçmek üzere, basılmış olan fülüslerin miktarı farklı olmamalıdır. Farklı olduğu zaman birtakım kötü kimseler miktarı farklı olan bu büyük ve küçük fülüsleri alıp verirken başka yerlere gönderirken istismarlara sebep olur ki, bu da insanların mallarını ifsat etmek demektir²⁰⁷. Bu sebepten dolayı dirhemleri küsur yapmak sahih olsa bile mekruhtur, denilmektedir²⁰⁸.

Paranın böyle vezinlerinin farklı olması kötü neticelere sebep olacağı için, sadrı İslam'da veznin hukukî ve şeri kıymetine önem verilerek, dirhem ve dinarların şeri vezinlerini tayin ve daima muhafaza ve murakabe etmek için sabit ve değişmesi kabil olmayan bir mikyasa, sencelere lüzum görüldü. İslam paralarının vezinleri bu sencelerle kontrol edilirdi. Hatta Harun er-Reşit devrine kadar bu işle bizzat halifeler meşgul olurdu.

---

202 en-Nablusi, 2/728; el-Hadimi, 2/1442; İbn Abidin, 4/182.

203 Kuyucak, s. 359.

204 Muhammedi Hamidullah, Konferanslar s. 18-19; Mustafa Akdağ, 1/502.

205 İbn Nüceym, 6/218, Ö. N. Bilmen, 6/108.

206 İbn Arabi, 3/1079, İbn Abidin, 4/3.

207 İbn Teymiye, Fetâvâ, 29/469.

208 Mecelle 130. madde, Ali Haydar Şerhi 2. baskı 1/421; Damad, Dürrü'l Müntekâ, 2/123, Muhî't'den naklen.

Harun er-Reşit zamanında bu adet kaldırıldı. Bu iş ile ilgilenmek üzere görevliler tayin edildi²⁰⁹.

Netice olarak paraların vezinleri, dolayısıyla kıymetlerinin eşit olması fayda getirdiği gibi farklı olması da ekonomik hayatta güvensizlik doğurur ve birtakım bunalımlara sebep olur, diyebiliriz.

b) Para ve Ayar

Paraların birbiri ile değiştirilmesi veya bir cins para yerine başka bir cins para verilmesi durumunda, karşımıza tartı meselesinden başka bir de ayar — kalite — problemi çıkmaktadır. Paranın kıymeti ile vezni kadar ayarının da alâkası vardır. Bir alaşımın bir gramında bulunan kıymetli maddenin miktarına ayar denir²¹⁰. Altının, gümüşün ve başka kıymetli madenlerin karışma derecesi diyebileceğimiz ayar, bir karışımdaki kıymetli maddenin o karışımın ağırlığına göre az veya çok olmasıdır. Ayar kelimesini altın ve gümüşün dışındaki diğer mallar için kullandığımız zaman buna kalite demek mümkündür.

Kalite farkı meselesi âlimler arasında ihtilafli bir konudur. Hanefî kaynaklarında bu mevzuda altın altın ile değiştirildiği zaman, basılmış, basılmamış işlenmiş işlenmemiş, ayarının düşük veya yüksek, halis veya karışık olmasının önemi yoktur. Ağırlıkları yani tartıları aynı olacaktır, denilmektedir²¹¹. Bu konuda Peygamberimizden hadis rivayet edildiği, Efendimizin «Faiz mallarının iyisi kötüsü birdir,» buyurduğu ifade edilmektedir²¹². Ancak biz bu hadisi hadis kitaplarında aradık ve hiçbir yerde bulamadık. İbn' Nuceym ise bu hadis gariptir, Ebu Said el-Hudrî hadisinin umumî muhtevassından alınmıştır, der²¹³.

Ribevî mallar bir taraftan vezni kabul edilerek, iyisi kötüsü birdir; iyi kalite ile kötü kalite değiştirildikleri zaman vezinleri eşit olacak, eğer farklı olursa faiz olur, deniliyor ve böylece kalite ve ayar nazar-ı itibara alınmıyor, diğer taraftan da nisabı tamamlamak için altın ve gümüş birbirine ilâve edilirken vezne itibar edilmeyip İmam Azam'a göre kıymet olarak ilâve ediliyor. Hanefilerin bu konuda ileri sürdükleri delil, kalite farkı örfen bir farklılık sayılmaz, eğer malların vasıflarına bakılıp kaliteleri ile meşgul olunursa zorluk ve güçlükler ortaya çıkar ve böylece alış-veriş kapıları kapanır, diyorlar.²¹⁴ Bu kalite meselesinin sadece Ribevî mallara yani altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuz gibi altı maddeye hasredilmesi de önemlidir. İnsan haklarında ise kaliteye itibar edilir. Bu sebeple birisi diğerinin bir malını telef etse, eğer bu mal misli mallardan ise miktar ve kalitesine göre öder, denilmektedir. Fakat mutlak bir satım akdinde buna hakkı yoktur. Yani kalite meselesi alış verişte cereyan etmez. Meselâ bir kimse satın aldığı buğdayı, iyi kalite yerine düşük kaliteli bulsa, başka bir kusur olmadıkça buğdayı geri veremez. Ancak yetim malı, vakıf, hasta ve rehin mallarında kaliteye itibar edilir²¹⁵. Buna göre kalite farkı sadece mübadele konusunda aynı cinsten olan Ribevî mallarda nazar-ı itibara alınmaz, diyebiliriz.

209 Tecrîd, 5/69.

210 Meydan Larousse, ayar maddesi.

211 Kudûrî, s. 58; Serahsi, 12/110; İbn Nuceym, 6/141.

212 Serahsi, 12/118, Mevsilî, 2/40, İbnü'l Hümam, 7/134-135; 1 Nuceym, 6/138-139.

213 İbn Nuceym, 6/141

214 Merğınani, 3/46; İbn Nuceym, 6/139-141.

215 İbn Nuceym, 6/141.

Serahsi, hadiste altın altın ile değiştirildiği zaman misli misline ifadesindeki mümasaletin mutlak olup hem miktara, hem de vasfa yani kaliteye şamil olabileceğini kabul ediyor²¹⁶.

Bu konuda iyi kalite ile düşük kaliteli bir malın kendi cinsi ile mübadele edildiği zaman müsavi olarak değiştirileceği; iyi kaliteden az, kötü kaliteden çok verilemeyeceği hakkında hadisler de vardır.²¹⁷ Hayber amili-vergi memuru Peygamberimize bir miktar hurma getirip hediye etti. Efendimiz Hayber hurmaları hep böyle mi diye sordu. Memur hayır, dedi, düşük kaliteli hurmadan iki ölçek verip bundan bir ölçek aldım diye cevap verdiği zaman Peygamberimiz, “Fâiz işledin, hurmanı başka bir mal ile satıp o mal (para) ile bu iyi hurmadan alsaydın ya”, buyurdular²¹⁸

Hurma, buğday ve arpa gibi malların kalitesinin düşük olması bir ayıp (kusur) sayılmamaktadır. Kusur malın selim fitratının kaybolup bozulması diye tarif ediliyor.²¹⁹ Hâlbuki diğer taraftan tüccarın âdetine göre fiyat düşüklüğünü gerektiren her şey, mal için bir kusur kabul edilmektedir. Müşteri bu kusura muttali olunca dilerse aynı fiyatla malı kabul eder, dilerse malı geri verir²²⁰. Bu durumda ayar farkından dolayı meydana gelen fiyat düşüklüğü bir kusur sayılmaz mı? Bu soruya Hanefiler: Kusur sayılır, amma bir şeyin kusurlu sayılması onu başka bir cins mal yapmak için yeter sebep değildir, diye cevap veriyorlar²²¹. Kusur, fitrat-ı selimenin bozulması diye tarif edilince, tabî kalite farklarını pek önemli saymamak gerekir. Meselâ Soma yöresinde çıkarılan taş kömürü ile Aydın taş kömürü arasında da kalite farkı olabilir. Hiçbir zaman falan yerin altın cevherleri ile filan yerin altın cevherleri birbirinin aynı değildir. Bunların meskûkâtı da az çok birbirinden farklı olabilir. Ancak bu farkın ne kadar olduğunu tespit etmek mümkün değil ise faiz şüphesi dolayısıyla fazla olarak değiştirilmesine müsaade edilmemiştir. Tabî olan bu fark normal kabul edilip bir kusur sayılmayabilir. Ancak tabî hale müdahale edilip kalite sun'î olarak değiştirilince, yine aynı vezinle muamele yapılacak mı? İşte bu konuda farklı düşünen başka mezhepler de vardır.

Atâ b. Yesâr'dan: Muaviye, altın veya gümüş olan su kabını vezninden daha ağırlı ile sattı. Ebu Derdâ Peygamberimiz, bu gibi alış verişleri misli misline olmadıkça nehiy etti, dedi ve Hz. Ömer'in yanına gelerek durumu ona anlattı. Hz. Ömer, Muaviye'ye, sen bunu misli misline ve vezni veznine uygun olmadıkça satma diye mektup yazdı. Çünkü bunlar vezinde müsavi olurlar. Bu sebeple biri işlenmiş, sanat eseri olan tas, diğeri ise işlenmemiş aynı cins gibi farklı evsafa olmaları kıymete tesir etmez. Aynı ceyyid ve redi, iyi ve kötü

---

216 Serahsi, 12/110.

217 Müslim, V, 116

218 Serahsi, 12/ 112

219 Serahsi, 18/ 12

220 Mevsilî, 2/18,

221 Serahsi, 12/144.

kalitenin kıymete tesir etmediği gibi, denilmektedir²²². Buna göre kıymete tesir eden bir kalite farkı olursa, vezinde eşitlik aranacak mı?

Ceyyid, redi, tibr, madrup, sahih, meksûr paraların misli misline satımı caiz, fazlalıklı olarak değiştirilmesi ise haramdır. Âlimlerin çoğu bu görüştedir. Ebu Hanife ve Şafiî bunlar arasında yer alır. İmam Malik'ten madrubun kendi cinsinden kıymeti ile satımının caiz olduğu hakkında rivayet vardır. Ancak Malik'in arkadaşları onun böyle bir şey söylemediğini iddia ediyorlar²²³.

İbn Rüşd de bu konu ile ilgili olarak eserinde şunları kaydeder: Âlimler altın ve gümüş paraların kaliteleri ayrı oldukları zaman sayıları farklı olsa bile vezinde eşit iseler alış verişin caiz olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak ayarları farklı olan, meselâ altının tartılarak değiştirilmesinin caiz olup olmaması hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Şafii iki altın arasında vezin bakımından uygunluk olsa bile, kıymet bakımından fark bulunduğu için caiz görmemiştir. Ayarları aynı olmadıkça birbiri ile değiştirilmeleri asla caiz değildir. İmam Mâlik de neticede hileye götürebilir endişesi ile bunu câiz görmemiştir. İmam Ebu Hanife ile Küfe ve Basra âlimleri ise hepsine cevaz vermişlerdir²²⁴.

e) Paranın Kıymeti

Paranın görevlerinden biri de diğer malların kıymetlerini tayin etmektir. Bunun için parayı kıymet ölçüsü diye tavsif ederler, Kıymet ölçüsünden maksat, kıymetleri ölçmek üzere seçilen maddeden muayyen bir miktarının kıymetidir. Meselâ «gümüş kıymet ölçüsüdür» dediğimiz zaman, muayyen bir miktar gümüşün kıymetini diğer malların kıymetleri için ölçü olarak kullandığımızı ifade etmiş oluruz²²⁵.

Bir malın diğer bir malla mübadele nispetine kıymet denir²²⁶. Kıymet, malın (aynının) yerine kaim olduğu için bu adı almıştır²²⁷. Semen de kıymet ve bedel manasına gelir. Ancak semen ile kıymet arasında fark vardır. Semen, satıcı ile müşterinin, üzerinde gönül hoşnutluğu ile anlaşmış oldukları fiyata derler ki, kıymetinden fazla veya noksan olması müsavidir. Kıymet ise eksik veya fazla olmaksızın, miyar menziline, bir şeyin değerini ölçen fiyattır²²⁸.

İslam'da kıymet ölçüsü altın ve gümüştür. Ebu Yusuf, altın ile gümüş eşyanın kıymetini en iyi bilme vasıtasıdır, der. Meselâ zekâta ticaret eşyasının kıymeti, altın veya gümüş nisabına ulaştığı takdirde zekât farz olur. Mükellef dilerse altın, dilerse gümüş ile kıymetlendirir. Çünkü bu iki maden (yani dirhem ile dinar) eşyanın kıymetini ölçme hususunda müsavidirler²²⁹.

Altın ile gümüşün kıymetleri ise diğer mallarla değil, birbiri ile ölçülür, ister insan haklarında olsun, meselâ telef olan malın kıymeti gibi, ister hukukullahta olsun, meselâ zekâta olduğu gibi, ne zaman altın ve gümüşün kıymetlen- dirilmesine ihtiyaç duyulursa, biri diğeri ile yani gümüş altın ile altın da gümüş ile kıymetlenir²³⁰. Fakat asıl kıymet birimi gümüştür. Meselâ hırsızlık cezasında nisap on dirhem veya kıymeti esastır. On dirhem kıymetinde olacak ifadesi, dirhem dışındaki malların —altın olsa bile— dirheme göre kıymet kazanmasını gerektirir. Bîşr, İmam Muhammed' den rivayet ediyor ki, kıymeti on dirhem olan yarım dinar çalsa bile ona hırsızlık cezası uygulanır, kıymeti on dirhemden az

222 İbn Kudame, 4/8, 9.

223 İbn Kudame, 4/8.

224 İbn Rüşd, Bidayetü'l Müctehid, 2/199.

225 Kuyucak, s. 387.

226 Kuyucak, s. 368.

227 Serahsi, 12/169; Kasani, 5/233.

228 Kasani, 5/233; İbn Abidin, 4/51.

229 Merğınani, 1/74; Serahsi, 2/193; İbn Abidin, 2/31.

230 Serahsi, 2/194; İbn Abidin, 4/116.

olan bir dinar çalsa da ona ceza uygulanmaz²³¹. Peygamberimiz (s. a.) zamanında bir dinar on dirhem ile değerlendirilmiş idi.²³² Abdullah İbn Mesud (r.a.) Peygamberimize sordu: «Ne kadar mal insana zenginlik bahşeder?» Resul-ü Ekrem «elli dirhem gümüş veya elli dirhem gümüş kıymetinde altın,» buyurdu ki, burada gümüşün asalet ve revacına ve kıymet esasına işaret buyurulmuştur²³³.

İktisatçılar, paranın kıymeti hakkında miktar, nazariyesi, paranın kıymeti, ihtiva ettiği maddenin kıymeti ile alâkalıdır, gelir nazariyesi, psikolojik nazariye, mübadele denklemi ve devlet gücü gibi görüşler ileri sürerek, kıymetin menşei bulmaya çalışmışlardır²³⁴. Para altın ve gümüş olduğuna göre, paranın kıymeti ihtiva ettiği maddenin kıymeti ile yakından ilgilidir. Çünkü kıymetli madenlerden sikke yapılmaya başlandığı zaman her sikkenin ifade ettiği kıymet, içerisindeki madenin kıymetine müsavi idi. Bunun için paranın ağırlığı değiştikçe, kıymeti de değişiyordu²³⁵.

Ayrıca altın ve gümüş madenleri mahdud olduğu için» tedavülde bulunan miktarı ile de alâkası vardır, diyebiliriz.

Serahsi, bir şeyin maliyeti o şeyin kıymetinden ibarettir, diyor²³⁶. Yalnız buradaki maliyet bugünkü maliyet tabirinden farklıdır. Çünkü malın fiyatına onun üretimi için yapılan her masraf girmediği gibi ilâve edilen kâr miktarı da önemlidir. Buradaki maliyete, o günün mübadele kıymeti diyebiliriz. Nitekim ticaret mallarında zekâtın farz olması, malların ayları itibariyle değil, maliyetleri (kıymetleri) itibariyledir.

Kıymetlendirme, maliyet miktarını bilmek için yapılır. Meselâ bir malın tazmini, o malın maliyet ve mütekavvim sıfatlarıyla ölçülür. Malın maliyeti ve mütekavvimliği de onun sağladığı fayda ile ölçülür. Bunun için malların kıymeti, menfaati değiştikçe ona bağlı olarak değişir²³⁷. Tabii ki bu, mallar hakkında olan bir görüştür. Üzerinde malların kıymetlerini ölçme gibi bir görevi olan paranın kıymeti her zaman değişip durmamalıdır. Modern cemiyette paranın belki mevcudiyeti kadar, kıymetindeki istikrar da önemlidir. Çünkü para yalnız hazırdaki mal ve hizmetlerin mübadelesinde değil, kısa veya uzun vadeli borçların ödenmesinde de kullanılmakta ve kıymetindeki değişiklikler borçlular veya alacaklıların leh veya aleyhine mühim neticeler doğurmaktadır²³⁸. Para kıymetinin değişmesi neticesi, alacaklılar ve borçlular zarar görmekte veya kâr etmektedirler. Acaba zararı veya kârı borçluya mı yüklemeli, yoksa alacaklıya mı? Bu soruya cevap veren bazı iktisatçılar diyorlar ki: «Para kıymetindeki değişmelerden doğan kâr veya zarar alacaklı ile borçlu arasında öyle taksim edilmelidir ki, bunların satın alma güçleri arasında evvelce mevcut bulunan nispet aynı kalsın.» Fakat bu mütalâa nazarî bir temenni olmaktan ileri gidemez²³⁹.

Para, esas itibariyle ve sadece mübadele vasıtası olarak kullanıldığı müddetçe bunun kıymetindeki değişmelerin mübadeleye katılanlara tesiri olamayacağı şüphesizdir. Gerçekten malını pazara götürüp satan ve kazandığı parayla yine aynı günde ihtiyacı olan malları alan kimse için paranın kıymeti üzerindeki değişmeler pek önemli değildir. Fakat iktisadi bünyesi çok basit olan bir cemiyette bile tedavül vasıtası yani para, herhalde bazılarının elinde satın alma gücü şeklinde durmaktadır. Bundan başka cemiyetler ilerledikçe geleceğe bağlı muameleler çoğalmakta ve alacaklı, borçlu münasebetleri teessüs eylemektedir ki, bu suretle de para kıymetindeki değişmelerin iktisadî ve içtimaî tesirleri görülmektedir. Paranın kıymeti düştüğü takdirde alacaklılar zararlı, borçlular kârlı, yükseldiği zaman da bunun tersi olmaktadır.

Görülüyor ki, para kıymetinin değişmesi karşısında alacaklı, borçlu münasebetlerini adilane bir surette tanzim için bir mikyasa ihtiyaç vardır²⁴⁰.

231 Mevsilî, 4/103.

232 Serahsi, 2/190; Tecdîd, 5/59.

233 Tecdîd, 112. Burada merhum Kâmil Miras «altın hep gümüş ile takvim edilmiş, fakat aksi olmamış, böyle bir mezhep yok» diyerek gümüşün altın ile kıymetlenemeyeceğini söylüyor. Serahsi ise naklettiğimiz gibi, altın ile gümüşten her birinin diğeri ile kıymetleneceğini söylemektedir.

234 Kuyucak, s. 375-385.

235 M. Hamidullah, Konferanslar, s. 18, 19; M. Akdağ, 1/502; Kuyucak, s. 353.

236 Serahsi, 11/50.

237 Serahsi, 11/78.

238 Kuyucak, s. 347.

239 Kuyucak, s. 388.

240 Kuyucak, s. 388.

İstatistikte paranın kıymeti fiyat seviyesiyle ölçülür. Fiyat seviyesiye tarifi pek kolay olmayan bir mefhumdur. Eğer parayla bir çeşit mal mübadele edilse iş basittir. Hâlbuki binlerce mal mübadele ediliyor, birinin fiyatı yükselirken diğerinin fiyatı düşebiliyor. Çünkü muhtelif malların fiyatları üzerine tesir eden yegâne amil paranın kıymeti değildir. Arz-talep dengesi de malın değerine tesir eder. Bu sebeple tek malla paranın kıymeti mukayese edilip bulunamaz. Bunun için fiyat indeksleri tanzim edilir²⁴¹.

Bir malın kıymetinin düşmesi insanların o mala olan rağbetlerinin azalmasına bağlıdır²⁴². Bu sebeple altın ve gümüş olsa bile günün rayici dolayısıyla kıymeti önemlidir, İbn Ömer'den rivayet edilmiştir: Dedi ki: "Baki'de²⁴³" deve satardım; bazen dinar (altın para) mukabilinde satar ve yerine dirhem (gümüş para) alırdım. Bazen da gümüş para ile satar ve yerine altın para alırdım. Bunun üzerine Resulüallah'a geldim ve kendisini Hafsa'nın evinden çıkarken buldum. Peygambere bu meselenin hükmünü sorduğumda, günün fiyatı ile kıymeti mukabilinde olursa mahzuru yoktur buyurdu²⁴⁴. Âlimler arasında "Baîr hadisi" diye bilinen Cabir'den (r.a.) rivayet edilen hadise göre Peygamberimiz (s. a.) ondan deve satın alıp sonra deveyi iade etmişti. Bu hadisin rivayetinde en çok ihtilâf edilen nokta Cabir'in devesinin kıymetine aittir. Hâlbuki devenin kıymetini bulmak mümkündür. Asr-ı Saadet'te cari olan iktisadi vaziyete göre en makul olan rivayet şöyle olur: Asr-i Saadet'te devenin zekât nisabı beş deve olduğuna göre, o zaman bir devenin ortalama olarak kıymeti kırk dirhem olduğu anlaşılır.²⁴⁵

Yine bu kıymet değişmesinden ötürü fülüslere dayanan bir şirketin caiz olup olmadığı konusu tartışmalıdır. Hazırda geçerli olsa bile Ebu Hanife ve Ebu Yusuf'a göre fülüslerle şirket kurmak caiz değildir, imam Muhammed caizdir, der. İmam Muhammed fülüsleri, rayic olduğu müddetçe aynı altın ve gümüş paralar gibi kabul etmektedir. Ebu Yusuf ve imam Azam ise fülüslerin râyiçliğini insanların ıstılahına bağlı kabul edip arzî buluyorlar. Bu ise her gün, belki her saat değişebilecek bir husustur. Şayet fülüslerle ortaklık yapmak caizdir dersek, bu paralar geçmez olup insanlar başka mal aldıkları zaman kâr taksiminde sermayenin belirsizliğine (cehaletine) sebep olur. Çünkü sermaye kâr taksiminde sayı olarak değil, maliyet itibariyle meydana gelir. Fülüslerin maliyeti (yani piyasa kıymeti) ise revaç ve kesata göre değişir.²⁴⁶

Hanefi Mezhebi, Züfer müstesna, iki dirhem ve bir dinarın, iki dinar ve bir dirhem ile mübadelesini caiz görmüştür. Bu alış verişi sahihtir derken, her bir cins madenin diğer cins ile değiştirildiğini düşünmüşlerdir. İmam Züfer ise cinsi kendi cinsi ile mütalaa etmek daha kolay olduğu için öyle düşünmüş; cinsi cinsine fazlalık bulunmasıyla caiz değildir, demiştir²⁴⁷. Altın altın ile gümüş gümüş ile satıldığı zaman birisi eksik olup bu eksiklik, bu açığı kapatacak kıymetli bir mal ile telafi edildiği zaman akid kerahetsiz caizdir. Eğer malın kıymeti eksikliği telafi edecek derecede değilse, satış mekruh olur. Eğer bu malın kıymeti yoksa, faiz tahakkuk edeceğinden alış verişi caiz olmaz. Buradaki kerahet ise İmam Muhammed'e göredir, İmam-ı Azam beis yoktur, demiştir.

İmam Muhammed'in kıymetin eksikliği yüzünden alış verişi mekruh saymasının sebebi, insanların buna alışması ve caiz olmayan şeylerde de kullanmalarındır. Çünkü bu iyne alış verişinde olduğu gibi faizi düşürmek için başvurulmuş hileli bir yoldur²⁴⁸.

5 — Para Kıymetinin Değişmesi:

Para kıymeti ile ilgili hükümleri fıkıh kitaplarında araştırdığımızda fukahanın kendi zamanlarındaki örf ve değişik para türlerine göre hüküm koyduklarını görüyoruz. Altın, gümüş ve diğer maddelerden para olduğu gibi, karışık, züyuf ve mağşuş paralar da vardı. Hatta mahallî olarak tedavül eden paralar, bir bölgede geçerken, diğer yerde geçmez oluyordu. Bir tarafta değeri düşük iken, diğer tarafta değeri yüksek olarak muamele

241 Kuyucak, s. 368, 369.

242 Molla Hüsrev, 2/264.

243 Baki, Medine-i Münevver'ede geniş bir sahanın adıdır. Önceleri burada pazar kurulurdu, daha sonra burası mezarlık yapıldı.

244 Ebu Davud, c. 3, s. 250, No: 3354; Tirmizi, 3/544; Nesâî, 7/282; İbn Kudame, 4/38.

245 Tecrid, 6/404.

246 Serahsi, 11/160.

247 Mevsilî, 2/40.

248 İbn Abidin, 4/239; Bey'u'l-iyne alış verişi hakkında bkz. Ali Şafak, Yıllık, s. 84, İslâmî İlimler Araştırma Vakfı neşri, İstanbul, 1978.

görebiliyordu. Bu sebeple paranın kıymeti ile ilgili olarak; paranın geçmez oluşu (kesat), piyasada kalmaması (inkıta), değerinin yükselmesi (galâ) ve değerinin düşmesi (rahs) olmak üzere, paranın dört çeşit vasfından bahsedilmektedir. Hatta merhum İbn Abidin Hazretlerinin bu konudaki Tenbîhu'r-Rukûd alâ Mesâilî'n-Nukûd²⁴⁹ adlı risâlesi zamanımızdaki para meselelerine ve enflâsyona ışık tutması bakımından önemli bir yer işgal eder. Şimdi fukahanın altın ve gümüşün dışındaki paralar, yani fülüsler veya karışımı galip olan paralar hakkındaki bu tasnifini açıklamaya çalışalım:

a) Paranın Kesâdı (geçmez oluşu):

Alış verişten sonra, para henüz teslim edilmeden geçmez olsa, Ebu Hanife'ye göre akid fasit (bâtıl) olup paranın mislini vermek lâzım gelir²⁵⁰. Burada paranın kesatından maksad, bütün bölgelerde bu para ile ilgili muamelenin terkedilmiş olmasıdır. Şayet bazı yerlerde geçiyor, alış-verişin yapıldığı yerde de rayiç durumda ise, diğer bazı bölgelerde geçmediğinden para, kusurlu hale gelmekle satıcı için muhayyerlik hakkı doğar; dilerse parayı, dilerse kıymetini alır¹⁸⁵. Ancak Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'e göre, akid bâtil olmaz, kıymetinin verilmesi gerekir. İmam Ebu Yusuf ile İmam Azam'ın önceleri aynı görüşte oldukları, fakat Ebu Yusuf'un daha sonra bu görüşten vazgeçip akdin fasid olmayıp, kıymetinin verilmesi gerektiği fikrine katıldığı zikredilmektedir²⁵¹.

İmam Azam kesatı helâk - telef manasında anlamaktadır. Para, ıstılah ile (kâğıt veya demir para gibi, kendisine itibari olarak para denildiği için) para olup, paralık vasfı kaybolunca bedel de ortadan kalkmış demektir. Üzerinde akid yapılan şey telef olunca nasıl akid bâtil oluyorsa, burada da akdin, bedel olan paranın, paralık vasfı kaybolmasıyla, bâtil olması gerekir. Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ise bu akdi, bir yaş meyve satım akdine benzeterek, yaş meyve yok olunca daha sonra bu meyveyi teslim etmek mümkün olduğundan, akid fasid olmaz; bu sebeple mislini vermek gerekmez, kıymetini ödemek gerekir, fikrini ileri sürmüşlerdir²⁵². Fakat burada, meselâ, bakır parayı meyveye benzetmenin yerinde olmadığı, yaş meyve bugün yoksa bile yarın meydana geleceği, bakır para ise, paralık vasfı düşünce bir işe yaramayacağı cihetle İmam Azam Ebu Hanife'nin daha haklı olduğu da söylenmektedir²⁵³.

İmameynin görüşüne uyularak paranın kıymeti verilmek istendiği zaman hangi kıymet verilecek, bu hususta da ihtilâf edilmiştir. Ebu Yusuf'a göre alış-veriş akdinin yapıldığı gündeki kıymetini vermek gerekir. Çünkü müşterinin akid ile tekeffül edip borçlandığı kıymet, alış-verişin yapıldığı zamandaki kıymettir. İmam Muhammed ise, paranın geçmez olduğu günün kıymeti üzerinden ödeme yapılacağını ileri sürer. Ona göre ödeyeceği para misli bir mal olup, bu mislilik sıfatından kıymete intikali, kesat gününde olmaktadır. Öyleyse, kesat günü yani paranın geçmez olduğu günkü kıymetini ödemek gerekir²⁵⁴. Kesat günü ise, insanların bu para ile en son muamele yaptıkları gün olarak belirlenmektedir²⁵⁵. Bazı kaynaklarda Ebu Yusuf'un görüşü üzere fetva verildiği, bazılarında da iyilik olsun diye, İmam Muhammed'in kavli üzere fetva verildiği zikredilmektedir²⁵⁶.

b) Paranın Piyasada Kalmaması (İnkıta):

Paranın piyasadan çekilmesi, tedavülden kalkması veya başka bir deyişle, piyasada kalmaması, fıkıh kitaplarında inkıta kelimesiyle ifade edilmekte, böyle paraya da munkatı para adı verilmektedir²⁵⁷. Paranın piyasada kalmaması (inkıta)ndan maksat, her ne kadar evlerde ve sarrafların elinde bulunsa bile çarşı ve pazarlarda mevcudunun kalmamasıdır²⁵⁸.

193) İbn Abidin'in bu risâlesi Mecmûatu Resâilî İbn Abidin'de yer almaktadır (bkz. c. 2, s. 57-67)

250) Mevsilî, 2/41; Molla Hüsrev, 2/206; İbn Nüceym, 4/143; 218; İbn Abidin, 4/172.

251) Resâilî İbn Abidin, 2/61; İbn Abidin, 4/24.

252) Mevsilî, 2/41; İbn Nüceym, 6/219.

253) İbn Nüceym, 6/219;

254) Mevsilî, 2/41; Ali Haydar, Mecelle, 242. mad.

255) İbn Abidin, 4/24.

256) İbn Nüceym, 6/219.

257) Ö. N. Bilmen, 6/39.

258) İbn Nüceym, 6/219; İbn Abidin, 4/24, 241; Ö. N. Bilmen, 6/39; 7/358.

Piyasada mevcudu kalmamış olan bu munkatı paraların alış verişteki hükmü aynı birinci maddede açıklanan «geçmez paraların» hükmü gibidir. Yani böyle paralar alım satım muamelelerinde kullanıldığı zaman İmam Azam'a göre akid fasid olup paranın misli verilir; İmam Ebu Yusuf ve imam Muhammed'e göre ise kıymetleri ile ödeme yapılır.

c, d) Para Değerinin Yükselmesi veya Düşmesi:

Paranın geçmez oluşu kadar, değerinin düşmesi veya yükselmesi de tabiidir. Sunî müdahalelerin dışında paranın değer kazanması veya kaybetmesini normal karşılamak gerekir. Altın ve gümüş paraların bile bir piyasa fiyatı; kıymeti vardır. Nitekim İbn Ömer (r.a.), ben devemi dirhem ile satıp bunun yerine dinar alıyorum dediği zaman Peygamberimiz (s. a), «Günün rayici ve fiyatı üzerinden alırsan bir mahzura yoktur»²⁵⁹, buyurmuştur. Buna göre altın ve gümüş paraların zamanla değişen bir piyasa kıymeti bulununca diğer paraların da bir piyasa kıymeti olması tabiidir.

Birinci maddede olduğu gibi, para değer kazandığı veya kaybettiği zaman ne olacağı hakkında yine iki görüş bulunmaktadır. Paranın değeri ister yükselsin, ister düşsün, kişi borçlu olduğu paranın mislini verir. Paranın değeri inip çıkmakla, paralık vasfı ortadan kalkmış olmaz; sadece insanların az veya çok rağbet göstermesi sebebiyle kıymeti, değişmiştir. Yine birinci maddeden anlaşılacağı üzere bu, imam Ebu Hanife'nin görüşüdür.

İmam Ebu Yusuf ile imam Muhammed, ayrı bir görüş, ileri sürerek, borçlu, paranın mislini vermez, kıymetini verir; paranın değeri yükseldiği veya düştüğü zaman alış veriş olduğu gibi cereyan eder; müşterinin cayma hakkı yoktur; satıcı da- parayı ancak alış veriş anındaki kıymeti üzerinden isteyebilir; bundan başka herhangi bir hakka sahip değildir” derler²⁶⁰.

İbn Abidin, bu konuda, üstatlarımızın itimada şayan birçok mevsuk eserlerini inceledim, İmam Azam'ın görüşüne göre fetva veren hiçbir kimseye rastlamadım; onlar Ebu Hanife'nin bu görüşünü sadece nakletmekle yetinmişler; bunun yanı sıra da fetvanın imam Ebu Yusuf'un görüşü üzerine olduğunu beyan etmişlerdir²⁶¹, demektedir.

Buraya kadar anlattıklarımız fikhî eserlerde para kıymetinin değişmesi ile ilgili hükümlerin bir özetinden ibarettir. Fakat bu hükümler altın ve gümüşün dışındaki paralara ait olan hükümlerdir. İbn Abidin halis gümüş veya altın (dirhem veya dinar) para ile yapılan bir alış verişin —para geçmez olsa bile — batıl olmayacağı hususunda ihtilâf edilmemesi gerektiğini söylüyor²⁶². Bu altın para geçmez olsa, tedavülde kalksa, değeri düşse veya yükselse, müşterinin bu paranın mislini vermesi gerekir. Çünkü bunlar hilkaten paradır; bu para ile muamelenin terkedilmiş olması paralık vasıflarını iptal etmez. Dolayısıyla alış verişte mal karşılıksız kalmadığından akdin bâtil oluşu keyfiyeti de ortadan kalkmış olur²⁶³.

Şu halde altın ve gümüş paralar, her hal-ü kârda geçer olup bu hususta taraflara herhangi bir hak düşmez; birisi verdiği zaman diğeri almak mecburiyetinde kalır²⁶⁴. Yalnız burada önemli olan kalite meselesidir. Meselâ yarım fazlası halis olan bir altın para hükmen altın olup ona göre muamele görür. Hanefiler böyle düşünmektedir. Şafiiler ise Ribevî mallarda ayarın, yani iyi veya kötü kalite farkının olabileceği kanaatinde dirler²⁶⁵. Yarım fazla kıymeti düşürülmüş sikkeli paralar ise meta telâkki edilmiş olup²⁶⁶ İmam Azam'a göre böyle para teslim edilmeden önce kesat olsa alış veriş batıl olur. Ebu Yusuf, İmam Muhammed, Şafii ve imam Ahmed İbn Hanbel, batıl olmaz, kıymetini verir, demişlerdir²⁶⁷. Para, satıcı parayı teslim aldıktan sonra geçmez olsa hiçbir şey lâzım gelmez; ödeme yapılmış, borç ifa edilmiş demektir²⁶⁸.

Fukaha, tedavülde birkaç çeşit para bulunduğu zaman bunların rayiç ve kıymet bakımından eşit veya farklı olmasına göre, alış verişin hangi durumda fasid olacağı üzerin-

259 Ebu Davud, 3/250; Tirmizi, 3/544; Nesâî, 7/282; İbn Kudame, 4/38.

260 Serahsi, 14/26, 30; İbn Nüceym, 6/143; .Resâili-ü İbn Abidin 2/60; Ö. N. Bilmen, 6/39.

261 Resâili-ü İbn Abidin, 2/61.

262 İbn Abidin, 4/25, 241; Krş. İbn Nüceym, 6/143,

263 İbn Abidin, 4/25, 241; İbn Nüceym, 6/143.

264 Bkz. İbn Abidin, 4/173.

265 Serahsi, 11/88.

266 İslam Ansiklopedisi Sarf Maddesi, c. 10, s. 216.

267 İbnü'l Hümmam, 5/383.

268 İbn Nüceym, 6/219.

de durmuşlar; aynı derecede rayiç fakat kıymet bakımından farklı olan paralarla yapılan alış verişlerin —paranın nevi belirtilmediği için— fasid olacağını söylemişlerdir²⁶⁹. Yine birçok çeşit para alış verişte kullanıldığı ve kıymetleri muhtelif olup değeri düştüğü veya yükseldiği zaman zararın taraflardan sadece birisine aksetmemesi için, müşterinin değeri en az düşmüş veya en çok düşmüş olan paradan değil, orta derecede düşmüş olandan ödeme yapması, eğer kıymeti sabit kalıp değişmeyen varsa bu paradan ödemesi lâzım geldiği söylenmektedir²⁷⁰.

Zamanımızda ise durum değişmiştir. Tek tip para; kâğıt para tedavül etmekte ve değeri sabit durmayıp her gün değişmektedir. Bu para kâğıttan olduğu için fülüs hükmünde olup değer kazanması veya kaybetmesi o açıdan ele alınmalıdır. Ebu Yusuf ile imam Muhammed, fülüslerde kıymeti esas alarak, bunların geçmez oluşu, piyasada kalmaması, değerlerinin düşmesi veya yükselmesi hallerinde kıymetinin tediye edileceğini söylemişlerdir. Bu hükme dayanarak şöyle bir neticeye varmak mümkündür: Meselâ bir yumurta on lira iken yüz lira karz veren bir kimse, yumurtanın tanesi on beş liraya çıktığında, bu yüz lira parayı yüz elli lira olarak alsa faiz olmayıp meşru olması gerekir. Yalnız para kıymetini bir çeşit mala göre ayarlamak mahzurlu olabilir. Çünkü bir devalüasyon yapıldığı zaman pahalılık bütün mallara aynı derecede aksetmez. Meselâ para yüzde elli değer kaybettiğinde bütün malların fiyatları hemen yüzde elli artmaz. Bazısı yüzde on, bazısı yüzde yirmi, diğeri yüzde elli, bir başkası da yüzde yüz veya daha fazla bir fiyata çıktığı görülür.' Bu durumda taraflar arasında zararı en asgari hadde indirmek için, borç verilen paranın bir çeşit mal ile değil de, birçok çeşit mal ile değerlendirilerek verilmesi, alırken de hu mallara göre alınması en uygun yoldur diye düşünülebilir. Ben bu yolun, yani alış veriş borçlarının ve ikraz ödemelerinin fiyat indekslerine göre yapılması usulünün hukuka en uygun bir yol olduğunu kabul ederek bu fikri ehli ilme arz ediyorum. Bunu söylerken de bugünkü dünya şartlarını, para üzerindeki uygulamaları ve halkın örfünü nazar-ı itibara alarak söylüyorum.

Şüphesiz bu en doğrusu değildir; az da olsa hak-hukuk yine de geçmektedir. Fakat bugünkü şartlar altında hukuku yüzde yüz gerçekleştirmek ve bu cüz'i hak geçişlerinin önünü tamamen almak mümkün değildir. Burada bir nevi umumî belvâ ve zaruret vardır, diyebiliriz²⁷¹. Bu durumda tarafların helalleşmesi, birbirine haklarını helâl etmeleri en güzel bir hareket olur. Bunu kabul etmediğimiz takdirde, veresiye alış veriş ve karz-ı hasen kapılarını kapamış oluruz ki, herhalde buna hakkımız olmasa gerektir. Zaten biz alış veriş, borç ve karz ödemelerinin fiyat indekslerine göre yapılmasını teklif ederken kendiliğimizden bir şey ortaya koymuş değiliz. Bu konuda dayandığımız delilleri şu şekilde sıralayabiliriz:

---

269 İbn Abidin. 4/26.

270 İbn Abidin, 4/27; Ali Haydar, Mecelle 236. madde.

271 Bkz. Serahsi, 12/145.

Ebu Yusuf ile İmam Muhammed para değerinin yükselmesi veya düşmesinde kıymet esasını kabul etmişlerdir. İbn Abidin bu konuda ben İmam Azam'ın görüşü üzere fetva veren hiçbir kimseyi görmedim, fetva İmameynin görüşü doğrultusundadır, demektedir²⁷².

İstikraz muamelesinde Kasani, ödemenin daha hayırlı yapılması gerektiğine işaretleyerek Peygamberimizin «insanların en hayırlısı, ödeme bakımından en güzel olanıdır,» hadisini delil getirmekte; şart koşulmaksızın, aldığından daha iyisini vermek mendub olur, demektedir²⁷³. Diğer taraftan menfaat sağlayan her karz haramdır, denilmektedir²⁷⁴. Ancak karz veren yüz lira karşılığında yüz lira aldığı takdirde, menfaat sağlamak bir tarafa, zarar etmektedir. Çünkü paranın kendisi bir kâğıt parçası olup hiçbir fayda sağlamamaktadır. Paranın faydası, verdiğimiz para karşılığında aldığımız malın miktarındadır²⁷⁵.

Para bir nevi misli mallar kabilinden olan bir şeydir. Misli mallardan meselâ ödünç on dolu buğday alan bir kimse, buğday ucuzlansa da, pahalılsa da yine on dolu verecektir. Bunu para ile aldığı düşünürsek, dolusu yüz lira iken aldığı kabul edelim, on dolusu bin lira eder. Ödeme yaparken ise buğday fiyatları yükselip yüz elli liraya çıksın, bu durumda on dolu buğday için bin beş yüz lira ödemesi gerekecektir. Hâlbuki bu karz işini buğday değil de para olarak düşündüğümüzde bin lira yerine bin beş yüz lira vermiş olur ki, buğday için faiz olmaz derken, para için faiz olur dersek, paranın kıymeti meselesini hiç nazar-ı itibara almamış oluruz.

Meseleye bir de bir alış veriş akdinde mal kusurlu çıkınca iade etme muhayyerliği (hıyâru'l ayb) açısından bakmak mümkündür. Yumurta, salatalık ve ceviz gibi şeylerin bazısı bozuk ve çürük çıksa, yüzde olarak ne kadar bozuk çıktığı zaman alış verişte değişiklik yapılır veya cayma hakkı doğar ihtilâf edilmiştir. Kimisi yüzde bir, iki, üç, nazar-ı itibara alınmayacak kadar az olup affedilir derken, kimisi yüzde üçten fazlasını çok görüp affedilmez demiş, kimisi de bunu yüzde dokuza kadar çıkarmıştır. Yüzde ondan fazlası ise çok sayılarak affedilmez denilmiştir. Bu durumda alış veriş akdi fasid olacağından müşteri isterse malı geri verir, isterse aynı fiyatla olduğu gibi kabul eder, denilmektedir ki, bu İmam Azam'ın görüşüdür. İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed ise alış veriş geçerlidir; salim olan mallar kendi fiyatları ile alınmış olur, çürük olanlar ise fiyattan düşer, derler²⁷⁶. Buna göre yüz yumurtanın fiyatı bin lira olsa ve yumurtaların on tanesi kırık veya bozuk çıksa, müşteri satıcıya bin lira değil, dokuz yüz lira öder.

Bu misalde malların yüzde on fire verdiği kabul edilerek bir hesap yapılmıştır. Hâlbuki yüzde dört fireyi bile kusur sayanlar olmuştur. İmameynin fiyat düşüklüğü hususunda verdiği hüküm ile malın yüzde dört fire vermesini kusur sayan görüşünü birleştirdiğimiz zaman yüzde dört fire, yüzde dört fiyat düşüklüğünü gerektirir, neticesi ortaya çıkar. Bu suretle mallarda yüzde on fire kusur kabul edilirken paralarda yüzde on enflasyon da kusur kabul edilmelidir. Hâlbuki bu gün enflasyon yüzde on veya yüzde yirmi değil, yüzde kırk veya yüzde elli civarında seyretmektedir.

Başta İmam Ebu Bekir Muhammed b. el-Fadıl olmak üzere bütün Mavera-ün nehir uleması, kendi zamanlarında tedavül eden —tağşişi fazla olması dolayısıyla fülüs diyebileceğimiz— Katârife ve Adalı paralarını, halkın örfüne ve kullanım şekline uyararak, tamamen kıymet esasını kabul etmiş; veresiye borç ve karz ödemeleri, zekâtın farz oluşu ve mihrin takdiri gibi meselelerde hep kıymeti nazar-ı itibara almışlardır²⁷⁷. Öyleyse bizim bugün kullandığımız kağıt paralarda da kıymete göre muamele yapmamızda hiçbir mahzur olmaması lâzım gelir.

Ömer Nasuhi Bilmen de eserinde bu konuda şunları söylemektedir: İstikraz edilmiş olan mevzûnâtın veya mekîlâtın kıymetleri daha sonra fiyatların yükselmesine veya başka sebeplere dayanarak artsa veya eksilse İmam Azam'a göre yine misillerini vermek icap eder. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise kıymetlerini vermek lâzım gelir. Fetva da bu veçhiledir.²⁷⁸

272 Resâil-ü İbn Abidin, 2/61; İbn Abidin, 4/24.

273 Kasani, 7/395; Krş. t Teymiye, Fetâvâ, 29/351-352.

274 İbn Abidin, 4/174.

275 Bkz. İbn Arabî, 3/1079; İbn Abidin, 4/3.

276 Ö. N. Bilmen, 6/77.

277 Bkz. Merğîni, 3/63; Kasani, 5/197; İbn Nüceym, 6/218; İbn Abidin 4/ 240; Tecrid, 5/ 104, 423; Ö.N. Bilmen, 6/ 96

278 Ö.N. Bilmen,6/ 96

SONUÇ

İktisadî bünyede meydana gelen dengesizlikten dolayı fiyatların yükselmesi olayına enflasyon adı verilir. Enflasyon sadece iktisadî sistem; üretim, tüketim, mübadele ve tedavülde uygulanan esaslardan doğan bir olay değil; aynı zamanda toplum düzeninin bütünü ile ilgili olan bir husustur* diyebiliriz.

Enflasyon, düzene yapılan sun'î müdahaleler neticesinde meydana gelir. İnsanın yaratılışına, şahsiyetine, hak ve vazifelerine riayet edilen; fert ve toplum dengesini sağlamış olan tabii bir ortamda bugünkü manada enflasyonlar meydana gelmez. Bugün asıl olan enflasyonruş gibi, fiyatların daima yükseldiği görülmekte, düşmesi âdeta ümit dahi edilmemektedir Hâlbuki fiyatların yükselmesi kadar düşmesi de normaldir. Ucuzluk ve pahalılık, insanoğlunun elinde olmayan sebepler yüzünden meydana geliyorsa, bu durumda yapılacak herhangi bir şey yok demektir. Çünkü burada önemli olan hastalık değil, hastalığın sebebidir. Yoksa hastayı iyi etmek için her türlü tedavi yollarına başvurulabilir.

Enflasyonun tarihi, para kadar eski olmasa bile, hemen hemen ona yakındır, denilebilir. Gerek halk, gerekse devletler, madenî paraların etrafından kırpma suretiyle gramlarını noksanlaştırmaya başladıkları gün enflasyon ortaya çıkmış demektir. O tarihlerden bugüne kadar iyi olmayıp aksine, tehlikeli müzmin bir hastalık haline gelen enflasyon devletlerin yanlış uygulamaları yüzünden, artık kanser şekline dönüşmüştür. Aynı hastalığa tutulduğu için bir türlü düzelmeyip helâk olan Şüayb Peygamberin ümmeti Medyen halkının uğradığı kötü akıbete bugünkü devletlerin de duçar olmamasını Cenab-ı Hak'tan niyaz ederiz.

Enflasyonlarda paranın rolü diğerlerinden daha fazla olduğundan para, ekonominin temel taşıdır. O sebeple sağlam para sağlam ekonomiye, sağlam ekonomi de sağlam paraya dayanır, denilmiştir.

İktisatçılarla İslâm hukukçuları, paranın vasıfları üzerinde bazı noktalarda birleşmişler, bazı noktalarda da ayrılmışlardır.

İslam hukukçularının anlayışına göre, altın ve gümüş, paralık vazifesini yapmak üzere yaratılmıştır. Altın ile gümüşler, diğer madenlerle karıştırılıp tağşiş yapılmadan, para basılmalı, mübadele vasıtası, kıymet ölçüsü ve tasarruf aracı olarak kullanılmalıdır. Bu iki madenin başka yerlerde kullanılması, yaratılış gayesine ters düştüğü için, bazı yerler müstesna, İslâm şeriatı tarafından haram kılınmıştır, fikrini ileri sürenler vardır.

Şarap gibi haram olan şeylerin dışında kalan diğer malları para yerine kullanmakta herhangi bir sakınca yoktur. Altın ve gümüşün dışında diğer maddelerden yapılmış olan böyle paralara fülüs adı verilir. Hâlis gümüş ve altın paralar (dirhem ve dinarlar) ile karışımı galip olan gümüş ve altın paralar ve fülüsler ayrı ayrı hükümlere tâbidirler.

Altın ve gümüş Ribevî mallardan olup ancak tartı ile alınıp verilirler. Bu hâlis altın ve gümüş paraların kıymetleri de ihtiva ettikleri madenin ağırlığı kadardır. Altın ve gümüş paraları bakır ve demir gibi yabancı maddelerle karıştırıp tağşiş yapmak suretiyle kıymetlerini düşürmek caiz değildir.

Hanefiler fâiz endişesi ve mübadele kapılarının kapanması tehlikesini nazar-ı itibara alarak altın ve gümüşte ayar farkını, diğer Ribevî mallarda ise kalite farkını kabul etmezler. Şafiiler ise -bir rivayete göre Malikiler de - ayar ve kalite farkına itibar ederek kıymet esasını kabul etmişlerdir.

Karışımı hâlisinden daha fazla olan paralar ile fülüsler (demir, bakır, nikel, kâğıt... paralar) geçmez olduğu, mevcudu piyasada kalmadığı, değeri yükseldiği veya düştüğü zaman İmam Azam'a göre yine misli ile ödeme yapılır. Ebu Yusuf, İmam Muhammed, İmam Şafii ve Ahmed İbn Han- bel gibi zatlara göre ise kıymetleri üzerinden ödeme yapılır. Hanefi mezhebinde fetva da bu veçhiledir.

İslâm âlimleri paralar hakkında, halkın örfüne ve para üzerindeki uygulamalara dayanarak hüküm koymuşlardır. Meselâ herhangi bir fülüs, hâlis bir gümüş para gibi tedavül ediyor, alınıp veriliyor ve malların kıymetini ölçüyorsa, aynen gümüş para kıymetinde kabul edilip zekât, mehir ve diğer akitlerde kıymet esası üzerinden muameleye tâbî tutulmuştur. Mâverâünnehir ulemasının katârife ve adalı paraları hakkındaki görüşleri böyledir. Yine altın ve gümüş karışımı bir parada üçte ikisi veya daha fazlası gümüş olsa altın gümüşten daha kıymetli olduğu için bu para gümüş para değil, kıymete itibar ederek altın para kabul edilir.

Zamanımızda ise para anlayışı ve para hakkındaki uygulamalar tamamen değişmiştir. Devletler durmadan. karşılıksız para basmakta, devalüasyon yapıp paranın değerini düşürmekte ve böylece halktan mecburî vergi almaktadırlar. Hâlbuki bu yoldan vergi almak, zengin fakir herkesten; hiç vermemesi gereken kimselerden bile vergi alınmasına sebep olduğu için, adâlet ölçüleri ile bağdaşmamaktadır. İş bu kadarla da kalmayıp, bu usul

enflasyonlara, yersiz fiyat artışlarına neden olmakta, dolayısıyla veresiye alış veriş, borç ve ikraz ödemelerini çıkmaza sokmaktadır. Devlet, herhangi bir ihtiyacı için daha fazla vergi almaya mecbur kalırsa bunu devalüasyon yolundan değil, zenginleri görevlendirmekle elde etmelidir.

Bugün enflasyon vakası ile karşı karşıya gelen halk, birbirine hak geçirmemek için, kıymeti esas alarak, fiyat indekslerine göre ödeme yapmalıdır. Yalnız altın ve gümüşe veya bir, iki çeşit malın fiyatına göre ödeme yapmak pek doğru olmaz. Hele zamanımızda altın ve gümüş madenleri paralık vasıflarını tamamen yitirmiş gibi gözükmektedir. Sadece ziynet ve süs eşyası olarak kullanılıp paralık fonksiyonlarını kaybetmişlerdir. Ayrıca dünya devletlerinin çeşitli politik davranışları yüzünden de fiyatları aşırı derecede iniş ve çıkışlar göstermektedir. Bu sebeple ödemelerde makyas olarak, birçok çeşit ihtiyaç maddelerinin fiyatları nazar-ı itibara alınmalıdır.

Netice olarak, bütçe açıkları, aşırı kamu harcamaları, devletlerin karşılıksız para basması, üretime mâni olan her türlü engeller, devlet ve özel sektörde lüzumsuz yere idarî kadroların şişirilmesi, yatırımların kısılması, ücret ve fâiz hadlerinin yüksek tutulması, üretimde çalışan iş gücünün ihtiyaçtan aşağıya düşürülmesi, yüksek vergi hadleri, zaruri olmayan lüks ve israf harcamaları... gibi hususları, enflasyonu doğuran sebepler arasında sayabiliriz.

Enflasyona sebep olan bu amilleri uygulamadan çıkardığımız zaman enflasyon da kendiliğinden ortadan kalkmış olur. Bunun yanı sıra devletler, açık bütçe uygulamalarını terk edip ekonomide dengeli büyümeyi sağlar, karşılıksız para basmaz, dolaylı ve işletme vergi türlerini kaldırıp vergiyi maldan (zenginden) alır; bilhassa yatırımdaki faiz hadlerini sifıra indirirse, enflasyonu önleme tedbirlerini almış olurlar.

Biz bu çalışmamızda imkânlarımızın elverdiği kadar, iktisadî ve İslâmî açıdan para ile enflasyon arasındaki münasebeti tespit etmeye çalıştık- Enflasyonun arızı bir hastalık olup tedavi edildiği takdirde ortadan kalkacağı kanaatine vardık. Bugün paranın kıymette ölçü olma vasfını kaybedip sadece mübadele vasıtası haline gelmesiyle, aşırı bir enflasyon ortamında veresiye alış veriş, borç ve ikraz ödemelerinin fiyat indeksleri ile yapılmasının doğruya en yakın bir usul olduğu inancına varıp bu fikir ve düşüncemizi ilim ehline tartışmaya sunduk.

Ümit ederim ki, bu araştırma gayesine ulaşmış olup bu mevzuda ileride yapılacak daha detaylı çalışmalara bir başlangıç teşkil eder.

A — MÜZAKERECİLERİN GÖRÜŞLERİ:

a) Hayreddin Karaman'ın Görüşü:

1 — Genel olarak tebliğ munakkak değil, ayıklanması, kısaltılması, vuzuha kavuşturulması gerekir.

2 — İslâm Hukuku'nda enflasyonla ilgili olarak asıl «rahs ve galâ» kelimeleri kullanılmıştır.

3 — 169. sayfa 2 paragrafta Enflasyonla ilgili ayetlerin ilgisini biz göremedik. Açıklanmalı. Çok genel manada ilgili görülüyorsa, bunlardan daha fazla ilgili olanlar vardır.

4 — 169. sayfadaki kırpma hadisinin enflasyonla ilgisi açık değil.

5 — 172. sayfa son paragraf, sil'a hâline gelen para ile mübadele niçin bâtil olsun? İki sil'a mübadele edilemez mi? Burada paranın şeklen ve para olarak korunması istenmiş, yıpratılıp para olmaktan çıkarılması menedilmiştir. Bunun enflasyonla ilgisi nedir?

6 — 178. sayfa 3. paragrafta, «En çok sermaye kadar kâr etmeye izin verilmiştir,» deniyor; böyle bir sınırlama bilmiyoruz, kaynakları gösterilmeli.

7 — (180. sayfa 1. paragraf) : «Yerlilerin yabancılar adına mal satması» ifadesi kasabalı, taşralı (köylü) manasını ifade etmiyor.

8 — (186. sayfa ilk paragraf): Altın ve gümüşün nakit olması dışında, kullanılması câiz saha «bazı hususi haller» ifadesine sığmayacak kadar geniştir.

9 — Altı ve gümüşün semen olarak yaratıldığına dair nas mı var? Bugün gümüş semen ve nakit olmaktan çıkmış, sanayide kullanılan mal hâline gelmiştir. Bu hilKate aykırı mı oluyor, niçin?

10 — (s. 190 1. paragrafın sonundaki) «İkisinin de nazar-ı itibara alınması» ne demektir, açıklanmalı.

11 — (196. sayfa son satırlar): Bakır paranın, bakır fiyatına eşit olması niçin gereksin. Bu takdirde kağıt para da kağıda mı eşit olacak, paranın nominal değeri vardır. Tedavülden parayı kaldırıp, yenilerini basmak ve eskileriyle değiştirmek caizdir.

12 — (200. sayfa 4. paragraf) : Buğdayın daima ölçek- ile mübadele edileceği, tartı ile satılamayacağı hususu itti- faklı değildir, bunda güçlük de vardır. Tam eşitlik de ölçü ile mübadelede sağlanamayabilir, buğdayın şekli ve hacmi ölçüğün aldığı miktara tesir eder.

13 — Netice olarak alış-veriş ve karz muamelelerinde enflasyon farkının telâfi edilmesi görüşünü benimsiyor ve ölçü olarak fiyat indekslerini teklif ediyor. Prensibe katılıyorum, ancak ölçünün daha başka alternatiflerle birlikte tartışılması gerekir.

b) İbrahim Ural'ın Görüşü:

1 — Dinen meşru sayılmayan bir fiil olan meks (Belirlenen oran ve ölçüden daha fazla vergi toplamak) yapan kişi hakkında kullanılan bir tabir olan «Âşir» ile; gümrük vergisini tahsil ile görevli kişi için tesmiye edilen «Âşir» tabiri arasında bir ayırım getirilmeli, aradaki farkla ilgili bir izah yapılmalıydı?

2 — Helâl ve haram, yani meşru ve gayri meşru mübadele (değişim) konusunda helâl olan mübadele hakkında alış-veriş (Bey'), haram olana örnek olarak da ribâ (fâiz) deyiminin kullanılması genel bir tasnif ve tesmiyedir. Yani alış-veriş dinen helâl ve meşru' olan mübadelelerin en tabiî ve belirgin şekli; fâiz (Ribâ) de haram ve yasak Olan mübadele şekillerinin en yaygın ve meşhur olanıdır. Bu iki değişim şeklinin dışında da çeşitli helâl ve haram mübadele ve kazanç yolları vardır. Fakat bu ikisi, kendi nev'indeki mübadele yollarının en çok bilinenleri oldukları için, bu iki kategorinin âdeta sembolleri hâline gelmişlerdir. Kavram ve ıstılahların anlamca tahdidi ve daha iyi anlaşılması için, bu konuda kısa bir izah (dipnot şeklinde de olabilir) yapılmalıydı.

c) Yunus Vehbi Yavuz'un Görüşü:

Sayın Dr. Osman Eskicioğlu'nun hazırladığı tebliğ iki bölüm ve bir sonuçtan ibarettir. Enflasyon ve para konusunda hazırlanan tebliğlerin en hacimlisini teşkil ediyor. Birinci

bölümde enflasyon konusu incelenmiş olup, konu ile ilgili ayet ve hadislere ilk defa yer verilmiştir.

İkinci bölümde enflasyona sebep teşkil eden kaynaklar üzerinde İslâm hukuku açısından geniş bir şekilde durulmakta, para politikası incelenmektedir. Paranın özellikle değer kaybı üzerinde duran müellif diğer araştırmacılar da olduğu gibi değer kaybının kıymet üzerinden ödenmesi gerektiğine hükmetmekte, dolayısıyla diğer tebliğcilerle aynı kanaatte birleşmektedir. Okuma fırsatına sahip kılındığım tebliği incelerken tespit edebildiğim hususları aşağıda arz ediyorum:

1 — (S. 184): Enflasyonun doğurduğu neticelere temas ederken «İşçi, memur ve esnaf enflasyonda fakirleşir, zengin daha zengin, fakir daha fakir hâle gelir, orta sınıf ezilir.» deniliyor. Bu noktadan hareketle karz olarak verilen paradan enflasyon farkını almakla zengin daha zengin, fakir daha fakir hâle gelmez mi? Müellifin sonuç kısmında vardığı netice ile çelişir görünüyor. Bunun izah edilmesi gerekiyor?

2 — (S. 165): Enflasyon ile ilgili olarak Araf suresi 7/85; Hûd suresi, 11/84, 85. ayetlerle (S. 167) ve de da yer alan hadisler çok yerinde tespit edilmiş olup, konuya temel teşkil edecek niteliktedir. Daha geniş bir çalışma ile üzerinde durulduğu takdirde bunlara daha başka ayet ve hadislerin ilâve edilmesi mümkündür ve yapılmalıdır.

3 — (S. 174, p. 3): «Fiyatların tesirlenmesi» ifadesi gariptir, fesahati ihlâl edici niteliktedir.

4 — (S. 174): Enflasyonun sebeplerini ve kaynaklarını tespit ederken özellikle lüks ve israf konularının tespiti ile lüzumsuz tüketim çok önemlidir. Bu konular ayet ve hadislerle de takviye edilerek genişletilmelidir.

5 — (S. 174): Ayet ve hadislerin gösterdiği prensiplere uyulmamasının, enflasyona sebep teşkil ettiği tespiti dikkate alınması gereken güzel bir tespittir. Daha sonra (s. 183)'e kadar tafsilât verilerek konu güzel bir şekilde izah ediliyor. Araştırmada enflasyonun sebeplerine ağırlık verilmiştir.

6 — (S. 184): «İslâm Hukuku'nda» malların bir kısmı olarak gösterilen dirhem ve dinarlar İslâm'ın ilk devirlerinde Roma'da basıldığına göre, bunları mutlak manada İslâm'a nasıl mal edebiliriz?

7 — (S. 185): Altın ve gümüşün aslında para olarak yaratılmış olduğu düşüncesinin fıkıh kitaplarında yer aldığı malumdur. Ancak bu düşüncenin mesnedi nedir? Bunun da zikredilmesi gerekir. Bunların aziz olmaları ve az bulunmaları bu düşünceye illet olarak gösteriliyorsa da böyle bir illet akîl olup şer'i değildir. Bu illetler şu düşünce ile nakz edilebilir:

Meselâ; her devirde devlet adamları dünyada az bulunan bazı madenleri keşif edip para olarak kullanabilirler. Nitekim altın ve gümüş madenleri de devlet adamları tarafından para olarak kabul edilmiş, yine devlet adamları tarafından tedavülden kaldırılmıştır. Hem altın ile gümüş sırf para olarak da yaratılmış değildir. Aynı zamanda kadınlar için ziynet olarak yaratılmıştır. Hatta bu sebeple altın sırf kadınlara mahsus bir ziynet olup, erkeklerin bu madeni süs olarak takınması haram kılınmıştır. O halde yukarıdaki düşünceye nassa dayalı bir mesnet aramak zorundayız.

8 — (S- 189 ve devamı): Paranın tağşiş durumu ile ilgili bilgiler verilirken, günümüze göre hüküm veriliyor gibi bir intiba bırakmaktadır. Oysa bu bilgiler tarihî bilgiler olup her devirde hüküm ihtiva eden bilgiler olarak kabul edilmemelidir. Fıkıh kitaplarındaki bu türlü taksimat o devrin iktisadî yapısına bağlı olarak ortaya atılan görüşlerdir. Bugün de aynı paralar varmış gibi mütalaa edilmemeli ve ona göre değerlendirme yapılmamalıdır.

9 — (S. 194, 4. par.): Enflasyonu bir vergi olarak değerlendirme sonucu yapılan tespit çok yerinde ve enteresandır. Şöyle deniliyor: «Hâlbuki enflasyon devletin karşılıksız para basması yüzünden zengin-fakir herkesten, hiç vergi alınmaması gereken kimselerden vergi alınmaktadır.» Aynı satırların devamında fayda açısından da enflasyon yükünün fukarayı kat kat zarara uğrattığı belirtilmektedir.

10 — (S. 209, 3. par.): «İslâm'da kıymet ölçüsü altın ve gümüşdür» denildikten sonra, «Zekâtta ticaret eşyasının kıymeti altın veya gümüş nisabına ulaştığı zaman zekât farz olur. Mükellef dilerse gümüş ile, dilerse altın ile malını kıymetlendirir. Çünkü bu iki maden eşyanın kıymetini ölçmede eşittirler,» diye devam ediliyor.

a — Altın ile gümüş birer maden midir, para mıdır? b — Bunların kıymet ölçüsü oldukları ne ile sabittir? c — Bu ibâre o devrin iktisadî şartlarına göre söylenmiş olup o devre göre doğrudur. Fakat bugün aynı ibâre doğru olarak kabul edilebilir mi?. Yani altın ile gümüş

eşyanın kıymet ölçüsü olarak günümüzde de devam etmekte midir? Bunlar günümüzde maden olarak da olsa eşit midirler? Günümüzde para olarak piyasada geçerli olmadıklarına göre, «eşit idiler, kıymet ölçüsü idiler» tarzında mütalaa yürütmemiz daha doğru olmaz mı?

11 — (S. 209): Yukarıdaki konunun devamında: «Altın ile gümüş birbirleri ile kıymetlendirilirler» denildikten sonra zekât nisabından buna örnek veriliyor, devamla şöyle deniliyor: «Ne zaman altın ile gümüşün kıymetlendirilmesine ihtiyaç duyulursa gümüş altın ile, altın da gümüş ile kıymetlendirilir. Fakat asıl kıymet birimi gümüştür.»

Burada da, yukarıda olduğu gibi ibâreye bağlı kalınmış, ibârenin yazıldığı devrin iktisadî şartları ile günümüzdeki iktisadî değişmeler nazar-ı itibara alınmamıştır. Çünkü bugün aynı hükmü vermek asla mümkün değildir. Binaenaleyh bu ibârenin sonuna «idi» takısını ilâve etmek gerekir. Çünkü bugün ne altın ile gümüş para vardır, ne altın madeni ile gümüş, maden olarak birbirine eşittir, ne bunlardan biri diğerine göre kıymetlendiriliyor, ne de asıl kıymet birimi gümüştür. Bugün artık altın da gümüş de kıymet birimi olmaktan çıkmıştır. Esas kıymet birimi endekslerle tespit edilecek fiyat olmalıdır. Yâni bütün malların esas alınması gerekir. Zira eşyanın değeri hiçbir zaman düşmez. Eşya karşısında konulan izafî mallar, yani paralar kıymet değiştirir. Paraların satın aldıkları eşyaya göre değerlendirilmesi buna bir delil teşkil eder. Nitekim müellif de değer kaybının genel eşya endekslerine göre hesap edilmesi gerektiğini müdafaa ediyor. O halde yukarıdaki ibare zühulen haber tarzında ifade edilmiş olsa gerektir.

12 — (S. 219): Araştırmacı araştırma sonunda: «İkraz ödemelerinde Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in görüşlerini tercih edip değer kaybından doğan farkın fiyat endekslerine göre tespit edilerek ödenmesini, ayrıca Abdülâziz Bayındır' m tezinde olduğu gibi neticede ihtiyaten helallaşmayı tavsiye ediyor. Diğer taraftan müellif görüşünü takviye sadedinde deliller sıralıyor. Usul bakımından bu delillerin her birine sıra numarası konya daha kolay takip edilir. Sıraladığı deliller konuyu açıklığa kavuşturmak bakımından tatmin edici olup kıyas tarzındadır. Netice olarak konu ile ilgili fıkıh kitaplarında yer alan Ebu Hanife ile İmameynin görüşleri dışına çıkmıyor, İmameynin görüşünü tercih etmekle kalıyor. Oysa enflâsyonda değer kaybının ödenmesi ile ilgili olarak bu iki görüşten farklı olarak üçüncü bir görüş daha ileri sürülebilirdi. O' da sosyal adâlet esasına dayalı istihsan tarzında bir görüş olup enflâsyon yükünün sâdece güçlü -olan insanlara yükletilmesi ve fukaraya verilen borç paradan doğan değer kaybının alınmamasıdır. Bu görüş ile ilgili düşüncelerimizi ve delillerimizi ayrı bir not hâlinde müsaade edilirse takdim edeceğim.

14 — (S. 224 par. 6): Bu paragrafta da yine evvelki sayfalarda zikredilen hususa dikkat edilmesi gerekir. O da haber tarzındaki hükmün hikâye olarak nakledilmesidir. Şöyle deniliyor: «Bu hâlis gümüş ve altın paraların kıymeti de ihtiva ettikleri madenin ağırlığı kadardır.»

15 — (S. 225 par, 1): Devlet adamlarının halktan devalüasyonlar yolu ile bir nevi vergi aldıkları belirtildikten sonra şöyle devam ediliyor: «Devlet herhangi bir ihtiyaç için daha fazla vergi almaya mecbur kalırsa, bunu devalüasyon yolundan değil, zenginleri görevlendirerek elde etmelidir.»

Yukarıdaki tespit bizim açımızdan önemlidir. Devalüasyonda durum böyle olunca, enflâsyonda da aynı olması gerekir. Her iki durumun sebep olduğu haksızlık fakirin de zengin de sırtına eşit şekilde yükletilirse sosyal adâlet ilkesi zedelenir. İslâm'ın fakiri himaye etme ilkesine aykırı düşer. Böyle durumlarda zenginler kendilerini bu yükün altından ezilmeksizin kurtarabilirler, fakat fakirler daima ezilmeye mahkûm bırakılmış olurlar. Zengin kârından kayıp eder, fakir ise sermayesinden.

16 — (S. 219'da) 216 numaralı dipnot yukarıda verilen bilgilerin kaynağını teşkil etmiyor. Bahis edilen konu aynı sayfada ve sonra yahut önceki sayfalarda da yok. Ancak el-Mesut'un XIV. cilt 50. sayfasında gasp edildikten sonra yok edilen malın mislini ödemek mümkün olmadığı zaman kıymetinin ödenmesi ile ilgili olarak Ebu Hanife kıymetin ödenme zamanındaki değerinin verilmesi gerektiği görüşünde olduğu kayıt ediliyor. Ebu Yusuf'a göre, gasp edildiği günkü değerinin ödenmesi gerektiğini, İmam Muhammed ise, malın itlaf edildiği günkü değerinin ödenmesi gerektiğini söylüyor. Dolayısıyla mesele hakkında üç görüş var olup İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed'in konu etrafındaki görüşleri aynı değildir. Birleştikleri nokta malın misli yerine, değerinin ödenmesi gerektiğidir. Sâdece gasp edilip itlaf olan mal değil, borç olarak verilip piyasadaki çekilen yahut değeri alçalıp yükselen paralarda kıymet farkının ödenmesinde de aynı görüştedirler. Fakat İmam Azam bu noktada iki imamdan ayrılarak, altın ve gümüş paralarla bakır paralarda misliyet esasına bağlı olarak mislinin

ödenmesinin yeterli olduğu, değer kaybına itibar edilmeyeceği görüşündedir. (Bkz. el-Mebcut, c. XIV, s. 29 vd.)

Tebliğ sahibi değerli araştırmacı Dr. Osman Eskicioğlu kardeşimizi gönülden tebrik eder, ortaya çıkardığı hacimli, muhtevalı, konuya ışık tutucu çalışmasından dolayı teşekkür eder, tamamına erdirmesini yüce Allah'tan niyaz ederim.

d) Mustafa Baktır'ın Görüşü:

Enflasyon mevzuunda göndermiş olduğunuz tebliğleri okudum. Memleketimizin seçkin ilim erbabı tarafından hazırlanan bu araştırmalardan çok istifade ettim. Zaman darlığı yüzünden modern iktisadı da yakından ilgilendiren bu konu hakkında hususî bir tetkik yapma imkânım olmadığı için pek fazla bir şey diyemeyeceğim.

Ancak umumi olarak bu tip meselelerin incelenmesinde esas alınması gereken bazı teklif ve temennilerimi şu şekilde sıralayabilirim:

1 — Konunun modern iktisattaki durumu: İktisatçıların ifadesine göre enflasyon, tesadüfi ve önceden görülemeyen bir tarzda, şartlara ve durumlara göre farklı bir şekilde oluşan çeşitli faktörlerin bir sonucu olarak meydana gelen kompleks nitelikte bir hâdisedir. Bu bakımdan enflasyonun belli bir faktörle açıklanması güç ve yetersizdir. Enflasyon konusunda ortaya atılan bazı teoriler gün geçtikçe tenkit konusu olmakta ve orijinalliğini kaybetmektedir. Bu durumda enflasyonu izah etmek için başka teori ve sebepler ortaya atılmaktadır. Bugün enflasyon konusunda birkaç yıl önce yapılan çalışmalara bile itibar edilmemektedir. Çünkü her gün yeni yeni meseleler ortaya atılmakta ve konuya değişik açılardan bakılmaktadır. Hatta enflasyonun hâlen tatbik edilmekte olan bazı iktisâdi sistemler neticesinde ortaya çıktığı bile ileri sürülmektedir. Bu bakımdan karmaşık bir mesele olan enflasyonun İslami açıdan değerlendirilmesi yapılırken çok dikkatli olunması gerekir.

2 — İslâm İktisadı ile diğer sistemler arasındaki temel farklılıklar: Modern iktisâdi sistemlerle İslâm iktisadı arasında esasta büyük farklılıklar bulunmaktadır. Meselâ İslâm'da kesin olarak yasaklanan fâiz, modern iktisadın vazgeçemediği temel bir esastır. Bu bakımdan bu tip meselelerin mukayesesinde İslâm Dini bir kül olarak ele alınıp değerlendirilmelidir. Maddî cezaların yanında, ahiret duygusu ile fertleri helâl kazanca teşvik eden; hırsızlık, sahtekârlık, ihtikâr vs. gibi gayri meşru yollardan menfaat teminini yasaklayan; zekât, karz, vakıf vs. gibi burada sayamayacağımız çeşitli müesseseleriyle İslâm İktisadı tatbik edilse, acaba bu ve benzeri problemler ortaya çıkacak mı? Diğer taraftan hâlihazırdaki iktisâdi sistemin bir neticesi olan bu tip problemleri halletmek için İslami esasları zorlamaya hakkımız var mı? Bu bakımdan banka, sigorta vs. gibi bazı modern iktisadi meselelere İslami açıdan bakarken bu noktanın daima göz önünde bulundurulması gerekir. Enflasyon uzun senelerden sonra zamanımızda müessir hâle gelmiş bir meseledir. Belki bir müddet sonra da aktüalitesini kaybedecek, iktisâdi bir problem olmaktan çıkacaktır. Bu bakımdan «İslam Açısından Enflasyon» gibi başlık atıp, uzaktan yakından ilgisi olan bazı ayet ve hadisleri, «Enflasyonla İlgili ayet ve Hadisler» şeklinde vermenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz. Herhangi bir iktisâdi sistemi esas alıp da, onun bütün müesseselerini İslam'da aramaya kalkışırsak, bu bizi bazı yanlış neticelere götürebilir.

3 — Zamanımızın bu tip problemlerini ele alırken hareket noktamız ne olmalıdır? Yukarıdaki ifadelerimizden zamanınızdaki bu tip meselelere hiç dokunulmaması gerektiği gibi bir mana çıkarılmamalıdır. Özellikle şu hususu belirtmek isterim: Bu gün, halihazırdaki müslüman cemiyetin karşı karşıya bulunduğu dinî problemler âlimlerimiz tarafından ele alınmalı ve onlara mutlaka bir çıkış yolu gösterilmelidir. Zaten bu eser de böyle bir ihtiyacın neticesidir. Ancak böyle meseleleri incelerken, yukarıda kaydettiğimiz mahzurların ortaya çıkmaması için şöyle bir yol takip edilebilir: Bazı iktisadî sistem veya problemleri bir bütün olarak İslâm'la mukayese etmek yerine, maddeten ve manen bundan zarar gören ve bu sistem içerisinde yaşayan Müslümanların bazı meseleleri tespit edilmeli ve bunlara bazı hukuki çareler aranmalıdır. Nitekim bildirilerde de gördüğümüz gibi, enflasyon neticesinde, borç alıp vermede, borç veren açık bir zararla karşı karşıyadır. Karz kapısını kapamamak ve borç verenin de zarar görmesini önlemek için bu meseleye hukukî bir hâl çaresi getirilmelidir.

Âcizane kanaatimi bu şekilde belirttikten sonra, kuruluşundan kısa bir zaman sonra bu seviyeye gelen Ensar Vakfı'nı bu vesile ile tebrik ediyor, çalışmalarının devamlı,

memleketimiz ve İslâm Âlemi için hayırlı neticelere vesile olmasını Yüce Allah'tan temenni ediyorum.

B. TENKİTLERE TEBLİĞ SAHİBİNİN CEVABI:

a) Hayreddin Karaman'ın Tenkitlerine Cevap:

1 — «Tebliğ, genel olarak, munakkah değil; ayıklanması, kısaltılması, vuzuha kavuşturulması gerekir», deniliyor. Doğrudur; tebliğ daha kısa ve öz, daha açık ve kolay anlaşılır bir şekilde hazırlanabilirdi. Ancak mevzuun geniş ve derin oluşu ile, tanınan sürenin kısalığı, buna imkân vermemiştir.

2 — İslam hukukunda enflasyonla ilgili olarak birçok kelime kullanılmıştır. «Rahs» ve «gala» kelimeleri de şüphesiz enflasyonla alâkalı olan sözlerdendir. Biz, tebliğde bunların hepsini saymak istemeyip arka arkaya üç nokta koymakla, başka kelimelerin de var olduğuna işaret etmek istedik. Ancak «İslam hukukuna dair kaynaklarda enflasyonla ilgili olarak, tağşiş, züyuf, süttük... gibi terimler kullanılmaktadır», dememizin sebebi şudur: Enflasyon, tedavüldeki para hacminin artırılması diye, tarif edilir. Altın ve gümüş paraları eriterek, karışımındaki kıymetsiz maden nispetini artırmak ve yeniden para basarak, tedavüle sürmeye ve böylece tedavül hacminin artırılmasına, yeni tabir ile enflasyon denir. Kaynaklarda eskiden buna tağşiş adı verildiği söylenmektedir²⁷⁹. Malûm olduğu üzere fıkıh kitaplarında bu konular işlenirken tağşiş, züyuf, süttük... gibi tabirler geçmektedir. Böyle olunca bu kelimelerin enflasyonla alâkası yoktur, diyebilir miyiz?

Halk dilinde ucuzluk ve pahalılık deyimleri, belki enflasyonun diğer yüzü veya başka bir tabir ile onun neticesini dile getirmektedir. İşte Rahs ve galâ kelimelerinin de enflasyonla ilgisi bu kabildendir, diyebiliriz. Hâlbuki bizim, neticeleri yani hükümleri daha isabetli bir şekilde ortaya koyabilmemiz için, temele inmemiz, sebepleri araştırmamız ve fukahânın bu husustaki düşüncelerini öğrenmemiz, gerekir. Para basmak, tedavüle fazla para sürmek veya emisyon hacmini artırmak gibi sebeplerin ne mana ifade ettiğini anlamadan netice olan enflasyonu açıklamak mümkün değildir. Bunlar, zamanımızda kâğıt paranın değişikliğe uğraması şeklinde görünen enflasyon sebepleridir. Daha önceki asırlarda madenî paraların tedavül ettiği devirlerde, paralar böyle değişikliğe tâbi tutulmuş mu, tutulmuş ise âlimlerimizin bu husustaki görüşleri nelerdir. İşte bunları öğrenmeden, yani enflasyonun sebebi olan tağşişi kavramadan İslâm hukukunda enflasyon ve onun etkileri hakkında nasıl hüküm verebileceğiz? Öyleyse İslâm hukukundaki enflasyonu araştıran kimse, önce enflasyonun asıl sebebi ve menşei olan tağşiş ve benzeri kelimelerin geçtiği sayfa ve satırları okuyacak ve daha sonra rahs ve galâ kelimelerinin bulunduğu cümleleri gözden geçirecektir.

Netice olarak, şunu söyleyebiliriz ki, tağşiş, züyuf, süttük... tabirleri enflasyonun sebeplerini, ona vücut veren ortam ve şartları, bugünkü tabir ile karşılıksız para basmayı, piyasaya fazla sürerek, tedavül hacmini artırmayı ifade eder. Rahs ve galâ kelimeleri ise, enflasyonun bir neticesi olan ucuzluk ve pahalılığı, yani paranın ucuzlayıp değer kaybetmesiyle, mallarda meydana gelen fiyat artışlarını, pahalılığı ifade eder. Birisine sebep dersek, diğerine netice deriz. Şu halde rahs ve galâ kelimelerinin, tağşiş ve züyuf tabirlerine nispetle enflasyonla daha ilgili oldukları iddia edilemez.

3 — «Enflasyonla ilgili ayetlerin ilgisini biz göremedik. Açıklanmalı. Çok genel manada ilgili görülüyorsa, bunlardan daha fazla ilgili olanlar vardır», deniliyor. Zaten biz, bu ayetlerin enflasyonla ilgili olduğunu genel manada söyledik ve Taberi Tefsirinde geçen ifadeleri aynen nakletmekle yetindik. Çünkü Taberî'nin sözleri, açıklama yapmaya ihtiyaç bırakmayacak kadar güzel ifade edilmiştir. O, mal veya paralar üzerinde hiçbir eksik ve noksanlık yapılmadan sahiplerine eda edilmesi lâzım geldiğini söylüyor²⁸⁰. Enflasyonun mal ve paraların kıymetleri üzerinde nasıl bir tahribat, yaptığı herkes tarafından bilinmektedir.

279 Bak. Hazım Atıf Kuyucak, İktisat Dersleri, s. 403.

280 Taberi, c. 12, s. 99, Taberi, c. 19, s. 108.

Kıymeti düşmüş bir paranın ödeme aracı olarak kullanılması, edada bir noksanlık meydana getirmiş olmaz mı? Bu bakımdan ayetlerin manaları enflasyonla doğrudan alâkalı olup, onların kapsamları içerisine girmez mi? Para bir kıymet ölçüsüdür. Terazinin kefesinde bulunan kilo ve gramların cisimlerin ağırlıklarını ölçtükleri gibi, paralar da malların kıymetlerini ölçerler. Öyleyse, bir paranın kıymeti düşerse, ölçüde bir noksanlık meydana gelecek demektir. Hâlbuki Allah, zikredilen ayetlerde ölçü ve tartıların tam yapılmasını emretmekte, ölçü ve tartıda herhangi bir şekilde noksanlık yapanların başına azap geleceğini buyurmaktadır. Böyle olunca ayetlerin enflasyonla alâkası var demektir. Bu bakış açısına göre biz, bu ayetlerin enflasyonla direkt olarak ilgili olduklarına inanıyoruz.

Enflasyonla ilgisi daha fazla olan başka ayetlerin varlığı meselesine gelince; böyle ayetlerin mevcut olması ve bulunması mümkündür ve tabiidir. Bizim konu ile alâkalı olarak bulabildiğimiz ayetler bunlardır. Bulduklarımızı yazdık. Göremediğimiz, bulamadığımız ve ilgisini kuramadığımız birçok ayet bulunabilir. Ancak benim yazmadığım ve fakat konu ile daha fazla ilgili olduğu söylenen ayetlerin gösterilmesinde fayda vardır. Bunlar tenkite yazılıysaydı, kanaatimce daha uygun olurdu.

4 — «169. sayfadaki kırpma hadisinin enflasyonla alâkası açık değildir,» deniliyor.

Tebliğde görüleceği üzere, hadisin şerhlerinde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Bu yorumlar enflasyonla alâkalı olduğu için, biz sâdece nakletmekle yetindik.

Peygamberimiz (s. a.) tedavülde bulunan sikkelerin — ihtiyaç dışında— kesr edilmesini (kırılmasını) yasaklamaktadır. Kaynaklarda zikredildiğine göre bu hadis, paraların kırılmasını men etmektedir. Paranın etrafından kırılması onun gramajını düşürür; gramajı eksilen paranın da, kıymeti düşer. Enflasyon devrelerinde paranın kıymeti düşmez mi? Öyleyse, bu hadisin enflasyonla ilgisinin açık olduğunu söyleyebiliriz.

Yine bu hadis, sikkelerin eritilip paralıktan çıkarılarak, onların altın veya gümüş külçeler hâline sokulmasını nehiy etmektedir. Tedavülde bulunan paraların çekilip külçe yapılması, tedavüldeki para hacmini değiştirir. Para hacmi değişince, onun kıymeti de değişir. Tedavüle fazla para sürülünce, para kıymet kaybeder; tedavülden bir miktar para çekilince de para kıymet kazanır. Her ikisi de tedavül hacmi ile ilgilidir. Hadis bunlardan sâdece birisini, yani tedavül hacmini küçültme yasağını getirmiş bulunmaktadır. Tedavül hacmini büyütmeyi, yani piyasaya para sürmeyi ve dolayısıyla, paranın değerini düşürmeyi de, tedavül hacminin değişeceğini nazarı itibara alarak, bizim düşünüp söylememiz mümkündür. Öyleyse bu hadisin enflasyonla ilgisi vardır diyebiliriz.

Yine bu hadis, paranın eritilip tekrar basılması esnasında bir miktarı zayi olacağından, zarurî bir ihtiyaç bulunmaksızın paraların kesr edilmesini; kırılmasını, ya da eritilip yeniden basılmasını (veya külçe hâline getirilmesini) yasaklamış bulunmaktadır. Enflasyonlarda paranın değer kaybetmesi sebebiyle, fertlerin mallarına zayıat verilmiş demektir. Öyleyse bu hadisi, enflasyon konusunda bize yön veren bir delil olarak, kabul etmemiz mümkündür.

5- Bir para, kırılmakla veya yabancı madde karıştırılmak suretiyle, para olmaktan çıkarılıp, sil'a (ticaret malı) haline getirilirse artık bu para kıymetçe meçhul bir hâle gelmiş demektir. Hâlbuki bir satım akdinde, semenin malum olması şarttır. İşte biz, bu şart kaybolduğu için «bunlardan para olarak faydalanmak bâtil olur», dedik. Kaldı ki, bunu biz değil, İbn Arabî söylüyor. Biz, iki sil'a mübadele edilemez demedik. İki, sil'a mübadele edilebilir, ama sil'a olarak mübadele edilebilir, para olarak mübadele edilemez. Çünkü paralık vasfını yitirmiş, mal haline dönüşmüştür. Paralık özelliğini kaybetmiş olan bir bakır paranın artık bakırdan ibaret olan bir ticaret malı hâline geldiği gibi. Mal ile para arasında bir takım farkların mevcut olduğu aşikârdır. Meselâ bizler bir malın fiyatında pazarlık yapma hakkına sahip iken, üzerinde değeri yazılı bulunan bir paranın fiyatını, hiçbir zaman pazarlığa tâbi tutmayız.

Para, kesat, munkatı, galâ veya rahs olduğu zaman, Ebu Hanife'ye göre akdin batıl olduğu malumdur. Tebliğde bunun kaynaklarını vermiş bulunuyoruz. Hatta Mesut'ta şöyle bir ibâre mevcuttur: «Ayinlerde mallık sıfatı ne ise, paralarda da semeniyet vasfı odur. Mal, teslim edilmeden önce helâk olsa, meselâ üzüm suyu şarap hâline dönüşse, mallık sıfatı ortadan kalkmış demektir ki, böylece akid fasid hâle gelir. Paralar da aynen bunun

gibidir...»²⁸¹. Yani semeniyet (paralık) vasfı kaybolunca onu para olarak kabul etmek bâ-tıldır.

«Burada paranın şeklen ve para olarak korunması istenmiş; yıpratılıp para olmaktan çıkarılması menedilmiştir. Bunun enflâsyonla ilgisi nedir?» deniliyor. Madenî paraların yıpranması, gramajlarının eksilmesi, eritilip külçe hâline sokulması, yabancı madde karıştırılarak, saflıklarının bozulması veya para üzerinde yapılan buna benzer her türlü değişiklikler, enflâsyonu meydana getiren sebepler arasındadır. Biz, bunları ve bunların enflâsyonla ilgisini bundan önceki 4. maddede izah etmiş bulunuyoruz. Orada da görüleceği üzere, paranın yıpratılıp para olmaktan çıkarılması, tedavüldeki para hacmini değiştireceğinden enflâsyonla ilgilidir.

Tebliğde de zaman zaman üzerinde durulduğu veya işaret edildiği üzere, paraların olduğu gibi korunması, sikkelerde gramların muhafaza edilmesi ve dolayısıyla kıymetlerinin sun'î olarak değiştirilmemesi esastır.

6 — Ayet ve hadislerde kâr yüzdesi belirtilmemiştir. Ama bundan kâr haddinin sınırsız olduğu da çıkarılmamalıdır. Cemiyetin ahlâkî seviyesi, arz-talep dengesi, yer ve zaman farkı ve daha birçok faktörler kâr nispetine tesir eder. Nitekim âlimler, zaman zaman bir nispet vermeye çalışmışlardır. Meselâ bu konuda, Ömer N. Bilmen, «Çünkü kâr, asıl semenin ikide biri nispetindedir,» demektedir²⁸². Yine narhta 1 /2, ve 1 /3 gibi kâr nispeti verenler de olmuştur.²⁸³

En çok sermaye kadar kâr etme meselesine gelince; bu husus İmam Azam' ın görüşüne dayanmaktadır. Malûm olduğu üzere, Ebu Hanife hazretleri, murabaha alış verişinde, kâr sermaye kadar olduğu zaman, satışı yapılan böyle bir mal üzerinden tekrar kâr sağlamayı câiz görmez.²⁸⁴

Bu hususta Peygamberimiz 'den hadisler de nakledilmektedir. Urve el-Barikî'den rivayet ediliyor ki, Peygamberimiz, bir kurbanlık veya bir koyun satın alması için, ona bir dinar verdi. Urve (r.a.), bu para ile iki koyun satın aldı. Bu koyunlardan birisini bir dinara sattı. Diğer koyunu ve kazandığı bir dinarı getirip Peygambere (s. a.) teslim etti. Hz. Peygamber de, alış verişinde bereketli olması için ona dua etti.²⁸⁵ Yine Peygamberimiz, (s. a.), kendisine bir kurbanlık ah- vermesi için, Hakîrn b. Hizam (r.a.) 'a bir dinar verdi. Hakîm, bu bir dinar ile bir koyun satın alıp, sonra bu koyunu iki dinara sattı. Sonra dönüp, bu iki dinarın birisi ile bir kurbanlık satım aldı, diğer bir dinarı da, aldığı koyunla birlikte getirip Peygambere (s. a.) verdi. Hz. Peygamber de, bir dinar parayı tasadduk etti ve Hakîrn için ticaretinde hayırlı ve bereketli olması hususunda dua etti²⁸⁶. Bu her iki hadiste de, sermayesi ve maliyeti bir dinar olan bir malın, iki dinara satıldığını, yani, yüzde yüz, başka bir ifade ile sermaye kadar kâr yapıldığını görmekteyiz.

Sermaye ile kâr münasebetini belirten başka bir hadis daha vardır. Peygamberimiz, tazmin ve tekeffül edilmeyen bir malın kârının helâl olmadığını bildirmiştir.²⁸⁷ Buradaki

---

281 Serahsi, c. 14, s. 26.

282 Ö. N. Bilmen, Hukuku İslamiyye, c. 6, s. 120.

283 Bkz. Celal Yeniçeri, Yıllık, s.212

284 Kasani, c, 5, s. 224.

285 Ebu Davud, c. 3, s. 256, No; 3384.

286 Ebu Davud, c, 3, s. 256, No: 3386.

287 Ebu Davud, c. 3, s. 283, No: 3503; Tirmizi, c. 3, s. 535, No: 1234, Nesâî, c. 7, s. 288, İbn Mace c. 2, s. 737, No: 2187, İmam Şafii El Ümm c. 3, s. 70, Serahsi c. 14, s. 36.

tazmin ve tekeffül edilmeyen kârdan maksat, kâr-zarar dengesi olmayan, yani riziko taşımayan bir kâr olsa gerektir. Serahsi²⁸⁸, bunu bir misalle şöyle açıklamaktadır: Bir kimse 100 liraya bir mal kiralasa, o mala hiçbir masraf ve ilâve yapmadan, bir arkadaşına veya başka birisine 120 liraya kiraya verse, işte bu 20 lira tazmin ve tekeffül edilmeyen, yani riziko taşımayan bir sermayenin kârıdır²⁸⁹.

Riziko taşıyan sermaye olduğuna göre, nimet-külfet dengesini nazarı itibara alarak, yukardaki hadislerin ışığı altında ve İmam Azam 'ın içtihadından faydalanarak, «En çok sermaye kadar kâr etmeye izin verilmiştir,» dedim. Ama bundan maksadımız, İslâm hukukunda bir kâr haddinin ve sınırın mevcut olduğunu söylemek değildir.

Yukarda da işaret ettiğimiz gibi, kâr, değişken fonksiyonlu bir olaydır. Zaman, zemin ve şartlara göre bazen düşük, bazen da yüksek olabilir. Ancak, bizim kanaatimiz odur ki; normal şartlar altında ticarî bir malın sermayesinden daha fazla elde edilen kârın, bu fazla kısmı, yani, yüzün üzerindeki kâr, rizikosuz bir kâr olup, meşru olmasa gerektir-

7 — Çalışmayı hazırlarken yerli ve yabancı tabirleri «hâdır» ve «bâdî» kelimelerinin belki tam karşılığı değildir düşüncesiyle, şehirli kelimesinden sonra, yani yerlilerin diyerek bir açıklama yapmış ve hadisin «Hiçbir şehirli, hiçbir bedevî namına malını satmasın» diye tercümelerinden nakletmişim. Ancak, «Yerli ve yabancı tabirlerinin kasabalı ve taşralı (köylü) manasını ifade etmiyor» tenkidini okuduktan sonra, hadisin şerhlerine ve lügat kitaplarına tekrar baktığım ve hadisin söylemek istediği mefhum üzerinde düşündüğüm zaman isabet ettiğim ve hadisin manasını bugünkü Türkçeye bu şekilde aktarmanın daha doğru olduğu kanaatine vardım.

Hâdır kelimesi kasabalı, bâdî kelimesi de taşralı (köylü) olarak tercüme edilmiştir. Hâlbuki Kamus 'ta hâdır kelimesinin bâdî 'nin mukabili ve muhalifi olduğu söylenmektedir. Şehirli, kasabalı ve köylü kelimeleri ise, birbirinin mukabili olmaktan ziyade, askerî birlikleri ifade eden takım, bölük ve tabur kelimeleri gibi, büyük ve küçük toplulukları ifade eden sözlerdir. Öyleyse, hâdır şehirli veya kasabalı dersek, bâdî'ye köylü manasını veremeyiz. Esasen bâdî, sahrada yaşayan çadır halkına denir. Köylülerin bâdî'ye halkından sayılıp sayılmayacağı konusunda da ihtilâf edilmiştir²⁹⁰. Zaten Kamus 'ta da ifade edildiği üzere köylü, kasabalı ve şehirli manaları hâdır kavramının içerisinde mevcuttur. Şu halde, hâdır şehirli veya kasabalı manası verdiğimiz zaman, bâdî kelimesine köylü dememiz mümkün değildir.

Aynî merhum, bâdî kelimesine kâdime, yani dışarıdan gelen manası vermiştir.²⁹¹ İbn Kudame de aynı şeyi söylemektedir²⁹². Biz de, dışardan gelen, yabandan gelen, taşralı manasını ifade etsin diye yabancı dedik.

Şehirli ile köylünün alış veriş yapmaları, yekdiğerine vekil veya kefil olmaları, niçin yasak edilsin. Köylü, şehirli adına alış veriş yapabildiği gibi, şehirli de, köylü adına satımda bulunabilmelidir. Bu hadisteki nehiy, alış verişin bizzat kendisinden değil, onun dışında kalan haricî bir sebep yüzündendir ki, o da şehir halkına ve asıl mal sahibine zarar vermesi sebebiyledir²⁹³.

Dışardan malı ile gelen bir yabancı, piyasa fiyatlarını bilmeyebilir; ayrıca, mallarım koymak için yer bulma, taşıma ve başka sıkıntılarla karşı karşıya kalabilir. Bu durumlar ise, daha çok yabancılar için meydana gelmesi melhuz şeylerdir.

Hadisin kelimeleri üzerinde duracağız derken, asıl söylenmek istenen mana arada kaybolup gitmemelidir. İbârede asıl olan maksat ve manadır, yoksa kelime ve kalıplar değildir.

288 Serahsi, c. 15, s. 130-131, Krş. Kasani, c. 4, s. 206; İbnü'l Hümmam c. 5, s. 215, 265.

289 Bkz. Kasani, c. 4, s. 206, Şevkânî Neylül Evtâr c. 5, s. 203 re devamı.

290 Tecrid, c. 6, s. 457.

291 Umdetü'l Kari, c. 11, s. 283.

292 el-Muğnî, c. 4, s. 162.

293 Merğmâni, c. 3, s. 40, Kasani, c. 5, s. 232, İbn Hümmam, c. 5, s. 240, M. Hüsrev, c. 2, s. 178, İbn Abidin, c. 4, s. 132.

Kanaatimiz odur ki, bilhassa yeni bir ilim olan ekonomi ile ilgili kelimeler, üzerinde tartışılarak, kapsamları tespit edilmeli ve neticede terim olarak bir mana kazandırmalıdır. Meselâ, bağ ve bahçesinde mal yetiştirip pazara getiren bir üreticiyi de bu kelimenin kapsamı içerisinde düşünmek mümkün müdür; hatta bu hadisten, hâdir ile bâdî arasında, tüccar ile müşteri, başka bir deyişle üretici ile tüketici ilişkisini bile düşünebilir miyiz? Bu ve buna benzer sorular ancak zamanla cevap kazanabileceklerdir.

8 — Altın ve gümüş madenleri diğer madenlerin yanında özel bir mevkie sahiptirler. Biz, bu iki maden hakkında kaynaklardan birçok nakiller yapmış bulunuyoruz. Bunlar arasında altın ve gümüş semeniyet için yaratılmıştır. Bu sebeple onların, kap kaçak, çanak ve çömlek gibi şeylerde kullanılması haramdır, gibi hükümler de bulunmaktadır. Tebliğde bunun kaynaklarını vermiş bulunuyoruz. Ancak, «bazı hususi haller vardır ki, meselâ, kadınların süs ve takılarında olduğu gibi, altın ve gümüşün kullanılması haram değildir. (Altın ve gümüşün nakit olması dışında kullanılması câiz saha «bazı hususi haller» ifadesine sığmayacak kadar geniştir), deniliyor.

Bizim bu cümlemizden maksat, altın ve gümüşün seme- - niyette kullanılması lâzım geldiğini ifade etmektir. Araştırmanın ana gayesi, altın (gümüş) ile para arasındaki münasebeti tespit etmektir. Altının semeniyetin dışında şu veya burada kullanılmasını araştırmak, kullanıldığı yerlerin câiz sınırını çizmek, bu sahanın koordinatlarını verip dar veya geniş olduğunu göstermek konumuzun dışında kalır. Kaldı ki, biz bu câiz sahayı, hususi haller, yani istisnaî durumlar diyerek genel bir ifade ile dile getirmek istedik.

Altın ve gümüşün başka yerlerde kullanılmasının câiz olma illetinin ne olduğu, nerelerde bulunmadığı ve dolayısıyla câiz sahanın sınırı, ne kadar dar veya ne kadar geniş olduğu hususu ayrıca araştırılacak bir konudur.

9 — Altın ve gümüşün semen olarak yaratıldığına dair nas mı var, deniliyor. Nas, ancak ayet ve hadislerden olacağına göre, bu sorunun başka bir varyantı da, altın ve gümüşün para olduğuna dair ayet ve hadis mi var, şeklinde olur. Halbuki biz tebliğde «Acaba İslâm Ekonomisinde para nedir ve bu paranın vasıfları nelerdir» diye araştıracağız olursak, Kur'an-ı Kerim ve hadislerde «Şu paradır» diye sarıh bir ifade bulamayız,» dedik. Herhalde bu ifadeden altın ve gümüşün para olarak yaratıldığına dair bir nassın bulunmadığı anlaşılır.

Ancak, altın ve gümüşün semeniyet için kullanılması aslî olup, bunun dışında kullanılması ise istisnaîdir, diyebiliriz. Çünkü altın ve gümüşün semeniyet için yaratıldığı hususundaki delillerimizi tebliğde yazmış bulunuyoruz:

a) — Hemen hemen bütün Hanefî kaynaklarının ilgili sayfalarında altın ve gümüş semeniyet (paralık) için yaratılmıştır, ibaresi mevcuttur²⁹⁴. Şu halde Hanefîlere göre altın ve gümüş para olarak kullanılmalıdır.

b) — Şafiiler ile Malikilerin, altın ve gümüşte fâiz illetinin semeniyet (paralık) olduğunu söyledikleri malûmdur²⁹⁵. İlet, hükmün dayandığı bir vasıf olduğuna göre, Şafii ve Malikiler indinde paralık vasfı altın ve gümüşten ayrılmaz bir özellik taşır. Şu halde Şafii ve Malikilere göre altın ve gümüş, paradır.

c) — İbn Kudame²⁹⁶, altın ve gümüşteki fâiz illetini üç maddede özetlemektedir. İkinci maddede bir topluluğun; Ahmet b. Hanbeli'n altın ve gümüşteki fâiz illetinin semeniyet olduğu hususundaki görüşünü nakleder. Buna göre Hanbelilerin de altın ve gümüşün para olduğunu kabul ettiklerini söyleyebiliriz. Şu halde dört mezhepte de altın ve gümüş para olarak kabul edilmektedir.

d) — Bunlardan başka konumuzla ilgili olarak altın ve gümüşten zekât alınması meselesi vardır. Diğer madenlerden ticaretin dışında zekât alınmadığı halde, altın ve gümüşten alınmış olması, altın ve gümüşün ticaret malı olma özelliğini devamlı olarak taşıdığını gösterir. Ticaret malı olma özelliği de altın ve gümüşün devamlı olarak mübadelede kullanıldığı neticesine götürür ki, bu da bize onun paradan başka bir şey olmadığını gösterir. Altın ve gümüşün hükmen nami sayılması da bu hususa dayansa gerektir.

294 Serahsi, c. 2, s. 191, 192, Serahsi, c. 12, s. 115, 137, Mevsilî, 1. 1, s. 112, Kasani, c. 2, s. 16, İbn Nüceym, c. 6, s. 143, İbn Abidin, c. 2, s. 34; c. 4, s. 42, 115.

295 Muvatta, Zürcânî Şerhi, c. 3, s. 283, İbn Teymiye Fetâvâ, c. 29, s. 470, Serahsi, c. 12, s. 133, İbn Kudame, c. 4, s. 5, Şârânî, Rahmetü'l Ümme c. 1, s. 190, İbn Abidin, c. 4, s. 180, Tecrîd Sarıh, c. 6, s. 454.

296 İbn Kudame el-Muğnî, c. 4, s. 5.

Kanaatimce, altın ve gümüşün semen ve nakit olmaktan çıkıp süs eşyası ve sanayide kullanılan bir mal hâline gelmesi, onların mübadele vasıtası dışında kullanılmalarına meşruluk kazandırmaya gerektir.

Altın ve gümüşte asıl olan, onların para olmalarıdır. Şu halde bu iki maden, tedavülde kullanılmalıdır. Bundan önceki maddede de söylediğimiz gibi, altın ve gümüşün başka sahalarda kullanılması asıl değil, istisnâî bir durumdur. Bu sebeple altın ve gümüşün başka yerlerde kullanılabilmesi için ihtiyaç, zaruret, öf... gibi delillerden birisine dayanmak gerekir.

Bütün bunlardan sonra şöyle bir neticeye varmak mümkündür. Altın ve gümüş para olarak kullanılmalıdır. Semeniyetin dışında ancak ihtiyaç (zaruret) gibi meşru olan yerlerde kullanılabilir. Meşru olmayan yerlerde kullanılması, onların yaratılış gayesine ters düşer.

10 — Konu, saf maddesi ile katkı maddesi birbirine eşit olan paraların sarfı (değiştirilmesi) hakkındadır. Meselâ yüzde ellisi altın, yüzde ellisi de bakır olan 100 gramlık bir para, sade altın para veya sade gümüş para ile değiştirildiği zaman, bu saf paranın ağırlığı 50 gramdan daha fazla olması gerekir. Çünkü diğer parada 50 gram altın ve 50 gram bakır zaten vardır. Bu parada altın ve gümüş yekdiğerine galip olmayıp her ikisi de aynı seviyede bulunduğu için her iki maddenin de nazar-ı itibara alınması ve kıymetinin hesap edilmesi gerekir. Böyle bir paranın ancak bu şekilde değiştirilmesi caizdir.

11 — Burada madenî paralardan bahsedilmektedir. Eserinden faydalandığımız yazar, madenî paraların tedavülünde ne yapılması lâzım geldiğini, devletin neleri yapması ve hangi şeyleri yapmaması gerektiğini açıklamaktadır.

Yazar, bakır bir paranın, bakır fiyatına göre eşit miktarda olmasını isterken, bundan maksadı, herhalde paranın fiyatının bakır fiyatından daha aşağıya düşürülmemesi gerektiğini ifade etmektedir.

İktisatta «kötü para iyi parayı kovar,» diye bir kanun vardır. Piyasaya değeri düşük kötü para sürüldüğü zaman, halk iyi, sağlam ve kıymetli olan paraları yavaş yavaş piyasadan çekip saklamaya başlar ve belli bir müddet sonra sağlam para tedavülden tamamen çekilmiş, sadece kötü para kalmış olur.

Tedavüldeki bakır paranın fiyatı, pazarda satılan bakır maddesinin fiyatından daha düşük olursa, para piyasadan çekilip eritilir ve bakır levhalar haline sokulur. Nikel bir paranın nominal değeri, asıl madde fiyatından daha düşük olursa halk piyasadan bu paraları çekip kaşık çatal yapmaya başlar. Şu halde nominal değer, her zaman madde fiyatından daha yüksek olmalıdır.

Şüphesiz kâğıt paralar da böyledir. Kâğıt paraların fiyatları, yani izafî değerleri madde fiyatından daha düşük olursa, kâğıt paralar kilo ile gizli satılmaya başlar.

«Tedavülden parayı kaldırıp yenilerini basmak ve eskileri ile değiştirmek câizdir,» deniliyor. Biz bunun aksini söylemedik, para basmak, eski paraları yenileri ile değiştirmek câiz değildir, demedik. Şüphesiz câizdir. Fakat ihtiyaç ve zaruret olmadan gereksiz hiçbir hareket yapılmamalıdır.

12 — Peygamberimiz (s. a.), meşhur fâiz hadisinde altın ve gümüşün tartı ile buğday, arpa, hurma ve tuz gibi maddelerin de ölçüleceğini bildirmektedir.

İslâm âlimleri, bu hadise dayanarak, altın ve gümüşün tartı ile arpa, buğday, hurma ve tuzun ölçüleceğini söylemişlerdir. Ayrıca ölçüleceğini satılan malların tartı ile satılmayacağını, tartı ile satılan malların da ölçüleceğini satılmayacağını açıkça ifade etmişlerdir. Meselâ Hidâye'de bu konudaki ibâre aynen şöyledir: «Buğday, arpa, hurma ve tuz gibi, Peygamberimizin, hakkında keylen fazlalığın haram olduğunu beyan ettiği her şey, ebediyen ölçüleceği ile alınıp satılır. Her ne kadar insanlar bunları kile ile ölçmeyi bırakmış olsalar bile bu mallar ebediyen böyledir»²⁹⁷. Hemen hemen bütün Hanefî kaynaklarında aynı ibâreyi bulmak mümkündür²⁹⁸. Bu konu Şafii'nin eserinde de aynı cümlelerle işlenmektedir.²⁹⁹ «Buğdayın daima ölçüleceği mübadele edileceği, tartı ile satılmayacağı hususu ittifaklı değil,» deniliyor. Biz buna ittifakla demedik, «Bu hususta âlimler hemen hemen ittifak hâlinde,» dedik, ittifak hâlinde cümlesi ile hemen hemen ittifak hâlinde

297 Merğınani, Hidaye, c. 3, s. 47.

298 Kudûrî, s. 56, Serahsi, c. 12, s. 116, İbn Nuceym c. 6, s. 140, İbn Hümmam, c. 5, s. 282, İbn Abidin, c. 4, s. 181.

299 İmam Şafii, el- Ümm, III, 21

cümlesi arasında fark olsa gerektir. Nitekim İbn Kudâme'de «...bu, âlimlerin çoğunun sözüdür,» demektedir³⁰⁰.

«Bunda güçlük de vardır,» deniliyor. Biz, kaynaklara dayanarak, aynı zamanda ekseri ulamanın görüşü olan, buğdayın ölçekle muamele göreceğini söyledik. Dünkü örf ve uygulama böyle idi. Bugün de aynı uygulamayı yapabiliriz. Şu veya bu sebeple bunda güçlük olduğuna inananlar, buğdayın tartı ile alınıp satılmasına cevaz verebilirler.

«Tam eşitlik de ölçü ile mübadelede sağlanmayabilir. Buğdayın şekli ve hacmi, ölçeğin aldığı miktara tesir eder,» deniliyor.

Normal şartlar altında buğdayın tartı ile satılmasını, ölçekle satılmasına tercih edebilecek bir sebebin mevcut olmadığı kanaatindeyim. Sebepsiz de tercihe gidilmez. Buğdayın şekli ve hacmi, ölçeğin aldığı miktara tesir ederse, tartıya da tesir eder. Arada bir fark yoktur. Aslında bu, tartışma götürür bir konudur. Çünkü buğdayın taşlı, topraklı, yaş veya kuru oluşu diğer maddelerle karışık bulunması tartıya tesir edecektir Hadiste belirtilen dört çeşit malın yani buğday, arpa, hurma ve tuzun ölçekle satılması, eşitliği en çok sağlayabilecek bir yoldur, denilebilir.

Buna karşı, zamanımızda örf değişmiş; hacim ölçüleri de, ağırlık ölçüleri kadar gelişmemiştir, hemen bunda güçlük de vardır kanaatinde olanlar, İmam Ebu Yusuf'un «Burada nas örfeye uygun gelmiştir... Örf değişince hüküm de değişir,» görüşüne katılarak, bu malların tartı ile de satılabileceğine cevaz verebilirler.

14 — Şüphesiz fiyat indeksleri teklifinin çeşitli yönlerden ele alınıp geliştirilmesi ve daha başka alternatiflerle tartışılması gerekir. Bu konuda doğruya en yakın olan bir usulün bulunması herkes için faydalı olacaktır. Kişinin malı her şeyden önce onun kendi ihtiyacı ile kaim olduğuna göre, fiyat indekslerinin de, onun tükettiği mallardan tanzim edilmesi ferdin hukukuna riayeti sağlamış olur.

Kapalı kalan yerlerin açıklığa kavuşmasına, gözden kaçanların yeniden ele alınmasına, bizim kaynaklara tekrar bakmak suretiyle bu konudaki düşüncelerimizin berraklaşp kesinlik kazanmasına ve bu suretle okuyucularımızın da daha inandırıcı ve güven verici bir araştırma ile karşılaşmalarına sebep oldukları için Hayreddin Karaman Bey'e teşekkür ederiz.

b — İbrahim Ural'ın Tenkitlerine Cevap:

1 — Genel Tenkide cevap:

Biz, Tebliği, genel ekonomik düzen, mübadeledeki esaslar ve para politikası olmak üzere, üç bölüm hâlinde sunmaya çalıştık. Bu arada lüks ve israf harcamalarını da enflasyona tesir eden faktörler arasında saymış bulunuyoruz. İsrafı bir faktör olarak zikrettikten sonra; enflasyonla ilgisinin tali derecede olduğunu kabul ederek, kanaat ve tevekkül tabirleri üzerinde ayrıca durmayı düşünmedik.

Kazanç vergisi ve negatif vergileme tabirleri bugünkü ekonomilere ait kavramlardır. İslâm ekonomisinde bu çeşit vergiler yoktur Hz. Ali'nin Eşter'e gönderdiği emirnamenin delil olabilmesi için sübut derecesinin araştırılması gerekir. Hafifletme ve -azaltma yoluna gidilmesi ön görülen vergi mükellefiyeti zekât mıdır, yoksa devletin koyduğu vergi midir? Zekât vergisi ise, devletin miktarı belli olan zekât vergisini hafifletme yetkisi var mıdır, bilmiyorum, «...insanların iktisaden sıkıntılı, darlık ve olağan üstü dönemler içinde buldukları zamanlarda...» deniliyor. Zekât vergisi zaten ancak mali güce sahip olan mükelleflerden alınır. Darlık ve sıkıntı içerisinde bulunan kimselerden zekât vergisi alınmaz ki, verginin hafifletilmesinden bahsedelim.

Eğer bu vergi, görülen lüzum üzerine, devletin ihdas ettiği bir vergi ise, vergi ihdasına sebep olan zaruretlerin ortadan kalkmasıyla, vergi mükellefiyeti de düşebilir. Onun için bu,

istisnaî bir durumdur. İstisnaya kıyas yapmak câiz değildir. Bu sebeple böyle bir hadis delil gösterilerek, enflasyon hakkında açıklamalarda bulunmak mahzurludur.

Haşır Suresi'nin 7. ayeti, tedavül hızı ile ilgili olmaktan ziyade, refahın yaygınlaştırılması ile alâkalı olsa gerektir. Hem paranın tedavül hızının yavaşlatılması başka şey, refahın yaygınlaştırılması başka şeydir. Fertler, millî gelirden kendilerine düşen payı tüketimde veya herhangi bir yatırımda harcamazsa, işsizliğe, üretim azlığına ve dolayısıyla fiyat artışlarına sebep olabilir. Parayı lüzumsuz yere elde tutup saklamak bir fayda sağlamaz. Müslüman parasını ya harcar, ya ihtiyacı için saklar, ya bir yatırımda bulunur, ya da tasadduk eder. Bunun dışında altın ve gümüşler gömülerde saklandığında zekât, onları durdukları yerde tüketir. Zekâtını vermemek ise günahdır, mükellef bunların zekâtını vere vere bir gün bittiğini görecektir. İşte bu sebeple ayet ve hadislerde altın ve gümüşlere kenz yasağı getirilmiş bulunmaktadır. Bundan başka altın ve gümüşlerdeki zekât mükellefiyeti, fertleri yatırıma teşvik edecektir.

Parayı fertlere dağıtmak enflasyon açısından önemli değildir. Önemli olan, paranın yatırımda kullanılarak faydalı hâle getirilmesidir. Bu bakımdan bahsi geçen ayet, enflasyondan ziyade, servet veya millî gelirin dağılımı ile alâkalı olsa gerektir. Çünkü sabit gelirlielerin satın alma güçlerinin yükseltilmesi paranın değer kaybetmesi veya fiyatların yükselmesi demek olan enflasyona tesir etmez. Şu halde yapılması istenen «gerekli açıklamanın» enflasyonla alâkası biraz uzaktır, diyebiliriz.

Altının gümüşle değiştirilmesinde getirilen «peşin olma» prensibi, enflasyon problemini çözmeye ne derece tesir eder, tartışılabilir bir konudur. Çünkü kaynaklarda bu peşin olma şartının, paraya olan ihtiyacın çokluğundan dolayı, getirildiği söylenmektedir. Altın ile gümüş peşin olarak değiştirildiğinde, bunların fiyatları yükseldiği veya düştüğü zaman, ortaya çıkacak meselelerden uzak kalınmış olabilir. Ancak veresiye alış veriş, borç ve karz ödemelerinde enflasyon yüzünden meydana gelecek haksızlığın tesiri daha çok olduğu halde, peşin olma şartının buralarda getirilmemesini ne ile izah edebiliriz?

Bir kimse, alacaklı olduğu birinden, altın yerine gümüş veya gümüş yerine altın alabilir. Bunlar, günün rayici üzerinden alınıp verildiği takdirde, böyle bir muamelede herhangi bir sakınca yoktur. Biz, bu husustaki hadisi, tebliğde, paranın kıymeti bahsinde zikretmiş bulunuyoruz. Meselâ birisinde 100 Mark alacağı olan kimse bu Mark alacağı yerine, günün fiyatı üzerinden olmak şartıyla, dolar da alabilir.

İslâm ekonomisinde enflasyonu önleyici tedbirler alındığını ve bu tedbirlerin neler olduğunu tebliğde açıklamış bulunuyoruz. Bu konuda genel ekonomik düzen ve mübadeledeki esaslar bölümüne bakılabilir. Ancak fiyat artışları konusunda, İslâm'ın uygulandığı çağlardan, tarihî örnekler vererek, açıklama yapma fırsatını elde edemedik.

Biz yine tebliğde lüks ve israf harcamalarının enflasyona sebep olduğunu, bu gibi yersiz harcamalara son verildiği zaman, enflasyonun menfi tesirinin de ortadan kalkacağını söylemiş bulunuyoruz. Bu gibi konular yeterince ve gereğince işlenmeliydi, deniliyor. Üzerinde biraz daha durulsaydı, belki iyi olurdu. Fakat bizim bu kadarla yetinmemiz, tenkide mahal olacak kadar, büyük bir eksiklik sayılmamalıdır.

Paranın vakfedilmesi meselesinin, bahsedilen yönü açısından, konumuzla ilgisinin pek yakın olmadığı kanaatindeyim. Bu sebeple üzerinde durulmamıştır.

Biz, Peygamberimizin (s. a.) altın yerine gümüş, gümüş yerine altın verilmesi hakkındaki hadisini zikretmiş bulunuyoruz. Burada «günün rayici üzerinden; kıymeti mukabilinde olursa, mahzur yoktur,» buyurulmakta fiyat düştüğü zaman çok, yükseldiği zaman ise az verilmesine işaret edilmiştir, diyebiliriz. Buna göre, «değerde değişme ve düşüklük olmamak şartıyla câiz sayılmıştır,» şeklindeki yorum üzerinde tekrar durmakta fayda vardır. Çünkü paranın (altın veya gümüşün) fiyatı bazen yükselir, bazen da düşebilir. Değer kaybetmesini nazar-ı itibara alırken, değer kazanmasını kabul etmemek olmaz.

Kamu sektörünün harcama ve yatırımlarını artırmasından söz edilerek, bunun enflasyonu kontrol edeceğinden bahsedilmektedir. Kamu sektörü tabiri yeni bir ifadedir. Bu sektörün durumu nedir, sermayesi nereden gelir, nasıl bir statüsü vardır, uzun araştırmalar isteyen bir konudur. Bu sebeple bizim, böyle bir sektörden söz etmemiz ve her konuya el atmamız mümkün olmamıştır.

Altın ve gümüşün gömülenmesi, kenzi ayet ve hadislerde yerilip nehiy edilmiştir. Ancak ihtiyaç kadar bir paranın evde, dolap ve çekmece gibi yerlerde saklanması câiz ise de, fazla paranın boş yere saklanması doğru değildir. Onu bir ihtiyaç veya yatırım için harcayıp faydalı hâle getirmek gerekir.

Biz, tebliğde çift para sisteminden, dolayısıyla altın ile gümüşün tedavülde kuracakları dengeden hiç bahsetmedik. Bizim araştırmamız, enflasyonun sebep olduğu problemler karşısında bir Müslümanın nasıl hareket edeceğini hedef tutmaktadır. İslam'daki para sistemini ve çift para sistemini ortaya koyabilmek veya bunlardan bahsedebilmek için daha başka, geniş araştırmalara ihtiyaç vardır.

2 — Özel tekitlerin cevabı:

a) Ticaret öşrü denilen (Kırkta bir, yirmide bir ve onda bir nispetlerindeki) gümrük vergilerini tahsil etmekle görevlendirilen memura âşir adı verilir. Müslüman, zimmi ve ecnebi mükelleflerden, zikredilen oranda, alınacak olan bu vergi meşrudur. Ancak hadiste zemmedilen «âşir» ise, şüphesiz gayri meşru vergi alan bir kimsedir. Tebliğde adı geçen âşirin, gayri meşru âşir olduğu hususunda iltibasa mahal olmayacağı kanaatindeyim. Çünkü orada gayri meşru vergilerden bahsedilmektedir. Ayrıca siyak ve sibak karinesi, izaha ihtiyaç bırakmamaktadır. Kaldı ki biz, bu âşirin, belli orandan daha fazla vergi alarak, zulüm yapan gayri meşru bir âşir olduğunu göstermek için, «kırkta bir yerine. onda bir vergi alan memur» diye bir açıklama yapmış bulunuyoruz-

b) Kaynağa müracaat edildiğinde görüleceği üzere, bu ifadeler, tamamıyla ve bu şekliyle Serahsî'ye aittir. Biz sâdece tercüme ederek, naklettik. «Kavram ve istilahlara anlamca tahdidi ve daha iyi anlaşılması için, bu konuda kısa bir izah yapılmalıydı» deniliyor.

Söz, mübadele vasıtası olan paraya getirebilmek ve paranın özelliklerinden bahsedebilmek için, biz bu paragrafta mübadelenin (alış-verişin) yani ticaretin öneminden bir parça bahsetmek istedik. Paragrafın sonunda da Serahsî'nin mübadeleyi helâl ve haram, meşru ve gayri meşru diye ikiye ayıran tasnifini vermek istedik.

Bey' ve ribâ tabirleri, parantez içerisinde alış-veriş ve fâiz diye açıklandıktan sonra, daha uzun bir izaha lüzum görmedik. Çünkü alış veriş nedir, hangi alış verişler meşru, hangileri gayri meşrudur, fâiz neye derler, sınırı nedir, fâiz ile ticaretin farkı nedir gibi soruların cevaplarını yazmak, bunların tariflerini verip tasniflerini yapmak mevzuun uzamasına sebep olabilir.

c) Mustafa Baktır'ın Tenkitlerine Cevap:

Bir yanlışın tavzihi, hatanın düzeltilmesi yerine, tenkitte genel dilek ve temennilerde bulunmuş, afaki sözler edilmiş ve «çok dikkatli olunması gerekir» gibi nasihatvari cümleler kurulmuştur. Tenkit okunduğu zaman, tenkitçinin tebliğlere değer verip dikkatli okumaktan ziyade, sanki geliş güzel gözden geçirdiği intibasını vermektedir. Hâlbuki iyi bir tetkik ve neticede ciddî bir tenkit beklenirdi. Üstelik araştırmacılar, İslam'da olmayan bir kurumu var, var olan bir kurumu da yok göstermişler gibi, töhmet altında bırakılmışlardır.

Ensar Vakfı, enflasyonun ortaya çıkardığı problemler karşısında nasıl hareket edileceği hususunda bir araştırma yapılmasını istemiştir. Yapılan araştırmalar da bundan başka bir şey değildir. Meselâ yumurtanın tanesi 5 lira iken, 1000 lira ödünç alan kimse, yumurtanın tanesi 10 liraya çıktığı zaman, bu borcunu nasıl ödeyecek? Bu soruya cevap, aranmıştır.

“... enflasyonun belli bir faktörle açıklanması güç ve yetersizdir” deniliyor. Biz, enflasyon olayını üç bölüm halinde incelemeye çalıştık. Bunlar;

- Genel ekonomik düzen,
- Mübadeledeki esaslar ve
- Para politikası gibi meseleleri içerisine alan konulardır.

Tebliğde zaman zaman enflasyonun bütün ekonomik düzeni ilgilendiren «İktisadî bir dengesizlik» olduğunu söyledik. Şüphesiz enflasyon birçok amillerin ortaya çıkardığı, çok yönlü bir hâdisedir. Onun için «yani genel mâniada istihsal, istihlâk, mübadele ve tedavül

alanlarındaki, olumsuz davranışlar, fiyatların yersiz olarak yükselmesine sebep olurlar,» dedik. Bu konuda tebliğin genel ekonomik düzen bahsine tekrar bakılabilir.

Bugün enflasyon bir vakıdır. Hatta hükümetleri devirecek, birtakım sosyal çalkantılar meydana getirebilecek kadar güçlü, kendisinden «canavar» diye bahsedilen bir hâdisedir. Bu konuda İslâm Hukuku'nun bir görüşü olmamalı mıdır? Hukuk, yaşayan bir organizmadır. Hareket ve davranışlar karşısında çıkacak bir yol gösterir.

«İslâm iktisadı tatbik edilse, acaba bu ve benzeri problemler ortaya çıkacak mı?» deniliyor. Biz, böyle bir şey iddia etmedik. Aksine «İslâm Ekonomisinde, emir ve yasaklara tam uyulduğu takdirde, enflasyona sebep olan amiller ortadan kalkacağı için, enflasyonist fiyat artışlarına rastlamak mümkün olmaz, diyebiliriz,» dedik.

«Bu tip problemleri halletmek için islimi esasları zorlamaya hakkınız var mı?» deniliyor. Böyle bir iddia ileri sürülürken maalesef hiçbir mesnet verilmemiştir. Hangi esas zorlanmış, nerede hata ve yanlışlık yapılmış gösterilmeliydi.

«İslâm açısından Enflasyon gibi başlık atıp, uzaktan yakından ilgisi olan bazı ayet ve hadisleri, «Enflasyonla ilgili Ayet ve Hadisler» şeklinde vermenin doğru olmayacağı kanaatindeyiz» deniliyor. Ayet ve hadislerin ilgisi varsa —ki ilgisi olan deniliyor— bu var olan ilginin bulunduğunu söylemek yanlış mıdır? Eğer yoksa bu ayetlerin enflasyonla ilgisi yoktur, çünkü... diyerek niçin sebepleri zikredilmemiştir, bilemiyoruz.

Biz, zikrettiğimiz ayetlerin ve hadisin enflasyonla ilgili olduğu ve bunun da açıkça söylenmesinde bir mahzur olmadığı kanaatindeyiz. Bu hususta tamamen kaynaklara dayanmış bulunuyoruz. Kaynaklarda madenî paraların tağşişinden, kırılmasından ve gramajlarının eksiltilmesinden bahsedilmektedir.

d) Yunus Vehbi Yavuz'un Tenkitlerine Cevap:

1 — Vergilerin, yüzde üzerinden aynî olarak alındığını ve bir kısmının memurlara maaş karşılığı yine aynî olarak (veya bu malların kıymetlerinin) dağıtıldığını düşünelim. Üretim ve ticaret mallarından alınan meselâ yüzde iki buçuk veya yüzde beş gibi bir meblâğın sekizde birini memurlara taksim ettiğimiz zaman, memur kesimine düşen bu pay millî gelir ile doğru orantılı bir şekilde yükselir veya düşer. Meselâ vergiye tâbi mallardan 320 olan bir birim maldan alınan verginin sekizde birini (veya bu malın kıymetini) memurlara verdiğimizde, memur kesimi enflasyonun fakirleştirici etkisinden uzak kalmış olur. İşçi, esnaf ve dar gelirli-ler diye anılan diğer kesimleri de memurlara benzetebiliriz. Böylece millî gelirdeki eksilme veya artış, toplumun bütün fertlerine hemen hemen aynı oranda yansıtılmış olur. Halbuki bugünkü ekonomilerde böyle bir uygulama yapılmadığından, para maldan daha fazla rol oynamaktadır. O yüzden enflasyon dönemlerinde fatura tüm toplum tarafından ödenmektedir. Yani bir enflasyon döneminde ücretlilerin eline kıymeti düşük bir para geçmekle, millî gelirden paylarına düşen miktar azalacağı için onlar giderek fakirleşecek demektir. Başka bir deyişle, mal-mülk, büyük sermaye ve çiftlik sâhibi zengin kesiminin payına millî gelirden daha büyük hisse ayrılır. Öyleyse enflasyon dönemlerinde işçi memur ve dar gelirli-ler giderek fakirleşir. Zenginler daha çok zengin olurlar. Fakat bu durum, bütün toplumu ilgilendiren bir iştir. Yani bu millî gelirin dağılımındaki dengesizlikten, eksik-aksak bölüştürmeden toplum (dolayısıyla devlet) topluca sorumludur. Binâenaleyh bu konuda fertlerin yetkisi ve sorumluluğu azdır, diyebiliriz.

Enflasyon farkını alma meselesi ise fertle fert arasında düşünüldüğü gibi, fertle devlet arasında da mütalaa edilmelidir. Enflasyon farkını ödeyen bir fert, daha fakir hâle gelebilir. Ancak burada karşısında bulunan bir ferdin hukuku söz konusudur. Birincisinde fakirin daha fakir olması toplumda uygulanan genel ekonomik düzen sebebiyle ortaya çıkmaktadır. Tamamıyla ferdin iradesi dışında cereyan eden bir olaydır. İkincisinde iki fert arasında meydana gelen olay ise tamamıyla fertlerin iradesine dayanmaktadır. Meselâ Ahmet, Mehmet'e ödünç verdiği on bin liradan beş bin lirasını kaybediyorsa, bunu kaybetmeme hakkını kullanabilir. Fakat isterse bu farkı almayıp bağışlayabilir. Herhalde toplumun hatasını ferdin boynuna yüklememiz doğru olmaz.

Özet olarak, enflasyon dönemlerinde meydana gelen fakirlik ile bir karz ve ödünç muamelesinden doğan fakirleşme, sebepleri itibariyle ayrı ayrı şeylerdir. Birincisinde sorumlu olan toplum, ikincisinde ise ferttir.

2 — Araştırmada enflasyonla ilgili olarak zikredilen hadis ve ayetlerin yerinde tespit edildiği söylenmekte ve böylece ileri sürdüğümüz, bu ayetlerin enflasyonla alâkalı oldukları fikri, tasvip görmektedir. Arkadaşımız bu kanaati ile sadece diğer tenkitçilerden ayrılmamakta, aynı zamanda bize destek olmakla yalnız kalmaktan kurtarmaktadır.

3 — Fiyatların tesirlenmesi veya etkilenmesi ifadesi iktisat kitaplarında aynen geçmektedir. Fiyatların yükselmesi veya düşmesi demek olan bu ifadenin manası anlaşılacak kadar kapalı olmadığından garip kabul edilmemelidir. Dolayısıyla fesahati ihlâl edici nitelikte olmadığını söyleyebiliriz.

4 — Enflasyonun sebepleri arasında lüzumsuz tüketim, lüks ve israf harcamaları önemli bir yer işgal etmektedir. Biz, bu mevzuyu ayet ve hadislerle daha geniş bir şekilde işleseydik, tebliğin hacmi daha da büyüyebilirdi. Ancak sâdece enflasyonun sebeplerini araştıran bir çalışmada meseleye daha geniş açıdan bakılabilir.

5 — Meslektaşımız, enflasyonun sebepleri hakkındaki açıklamalarımızı tasvip ettiğini dile getirmektedir.

6 — Araştırmada görüleceği üzere malların tasnifi Serahsi ve İbn Hümâm'dan alınmıştır. Bu, genel manada bir tasnif olup paralar yani dirhem ve dinarlar da mal kategorisinde mütalaa edilmiştir. Bu sorudan maksat dirhem ve dinarların İslâm'dan önce var olup Romalılara âkit bir para birimi olarak kabul edilip İslâm'a mal edilmemesi ise, İslâm dirhem ve dinarı, bir para birimi olarak kabul etmiş, muamelelerde kullanılmasına müsaade etmiş ve her türlü hukukî ve cezaî durumlarda bir kıymet birimi olarak Peygamberimiz zamanında ve ondan sonra da muamele görmüştür.

Dinar ve dirhem İslâm'a mal edilmesinden maksat, bunların Müslümanların malı onların elinde olmasındandır. Bugün meselâ bir mark veya dolar kimin elinde ise onun malı sayılmaz mı? Dirhem de bir Müslümanın elinde ise Müslümanındır, bir Romalının elinde ise Romalınındır. Dirhem ve dinarlar, Roma'da basıldığı için onlarındır diye düşünülemez.

Eğer dirhem ve dinar isimlerinin İslâm'a mal edilemeyeceği söylenmek isteniyorsa, şüphesiz ki, bu isimler şu veya bu olmuş önemi yoktur. Önemli olan, dirhemdeki gümüş, miktarı ve dinardaki altın miktarıdır.

Bu tasniften maksat dirhem ve dinarın, yani daha doğru bir ifade ile altın ve gümüşün her hal-ü kârda semen-para olarak kabul edilebilen bir mal olmasıdır.

Netice olarak semene para, mebî'e mal deyip fıkhîteki bu tasnifi şöyle tekrar edebiliriz:

- a) Dirhem ve dinar yani altın ve gümüş her zaman para olur.
- b) Misli mallar adı verilen, ölçülebilen, tartılabilen ve sayı ile muamele görebilen mallar (buğday, zeytinyağı, şeker ve yumurta gibi) hem mal hem de para olurlar.
- c) Kıymetli mallar adı verilen zatî bir kıymete sahip olan mallar ise (hayvanlar gibi) her zaman mal olarak kabul edilmişlerdir.

8 — Altın ve gümüşün niçin semeniyette kullanılmaları lâzım geldiğini tenkitlere yazdığım diğer cevaplarda uzun uzun anlatmış bulunuyorum. Bu iki maden nedret, aşınmaz, paslanmaz, yumuşak ve en küçük parçalara bölünebilir gibi, para olmaya lâyık birtakım vasıflara sahiptirler. Bunlar aklî delil olabilir. Ticaret malı olsun olmasın, ziynette kullanılsın kullanılmasın, her zaman zekât alınması hususu, bunların para olduklarına şer'i delil gösterilemez mi? Altın ve gümüşten niçin zekât almıyor sorusuna verdiğimiz cevap meselenin çözümünü kolaylaştıracaktır.

Ehl-i Sünnetin dört büyük mezhebi, bu iki madeni, para olarak kabul etmektedir. Diğer cevaplarda bunun delillerini vermiş bulunuyoruz.

Tebliğde beyan edildiği üzere, altın ve gümüşün dışında başka şeyler de para olarak kullanılabilirler. Ölçülür, tartılır ve sayılabilir olan her türlü meşru malların para olarak kullanılmalarında hiçbir mahzur yoktur.

Fıkıh kitaplarından anladığıma göre altın ve gümüşün aslî vazifesi cemiyette paranın görevini yerine getirmek ve onun fonksiyonunu icra etmektir. Bunun dışında herhangi bir sahada kullanılması istisnaidir. Onun için bunların başka yerde kullanılmaları, zarurî bir ihtiyaca dayanmalıdır. Zaruret derecesine göre şu veya bu sebeple herhangi bir sahada kullanılabilirler.

Tedavülden kaldırılmış olan altın ve gümüşlerin tekrar para olarak tedavüle sokulmaları, herhangi bir zarar doğuracaksa, tabî ki, buna lüzum yoktur. Ancak beynelmilel iktisadî. içtimaî ve siyasî şartlar bunların para olmalarına müsait ise ve daha fazla fayda sağlayacaksa niçin olmasın. Kaldı ki, paranın bugün başına gelenlerin altın ve gümüşün bu görevden uzaklaştığı için geldiğini söyleyen iktisatçılar bile vardır³⁰¹.

Altın ve gümüş ziynet eşyası oldukları için mi, yoksa kıymetli oldukları için mi kadınlar tarafından takı olarak kullanılmaktadır. Bu tartışılacak bir mevzudur. Ziynet vasfı esas olmuş olsaydı, diğer süs eşyalarında olduğu gibi takıda kullanılan altınlardan zekât alınmazdı, halbuki Hanefîlere göre ziynet olarak kullanılan altınlardan da zekât alınmaktadır.

Netice olarak altın ve gümüşün tekrar para yapılması ve tedavüle sürülmesi ekonomî-mübadele bakımından topluma fayda sağlayabilir. Bu iki maden aslî görevleri olan semeniyet (paralık) vazifesini yerine getirmelidirler. Şartlar buna imkân vermiyorsa, zarurete binaen başka yerlerde de kullanılabilirler.

9 — Biz, tebliğde tarihteki madenî paraların tağşişinden ve bu paraların tasnifinden uzun uzun bahsettik ve hükümlerini yazdık. Bunun sebebi o hükümlerin bugün de câri olduğunu söylemek değil, enflasyonla aralarındaki irtibatı tespit edip, enflasyona ve enflasyon farkına nasıl bir hüküm verilebileceğini aramaya çalışmaktır. Bu meselelere inmeden bugünkü enflasyon problemini çözmek mümkün değildir. Bunları zikretmeden netice olarak enflasyon farkının şu şekilde telâfi edilmesi gerekir diye sâdece vardığımız sonucu zikredecek olsaydık, şeri deliliniz nedir, nereye dayanıyorsunuz diye sorulurdu. Yoksa bugün ne dirhem vardır, ne de dinar.

10 — Normal şartlar altında İslami bir ortamda ticaret mallarının nisabı altın ve gümüşe göre tespit edildikten sonra yine altın ve gümüşe göre zekâtları verilir,

a) Altın ve gümüş, hem maden, hem de paradır. Bunların aynı zamanda hem maden, hem de para olmaları imkân hârici olmasa gerektir. Bu iki vasıf birbirini nefyeden şeyler olmadığına göre, sorunun maksadı pek anlaşılmamaktadır.

b) Altın ve gümüşün para olmalarından dolayı aynı zamanda kıymet ölçüsü olduklarını tebliğde anlatmış bulunuyoruz. «Paranın kıymeti» bahsinde bunların kaynaklarını da zikrettik. Bunların kıymet ölçüsü oldukları fıkıh kitaplarında yazılıdır. Ayrıca bu konuda Peygamberimizin şu hadisini de zikretmemiz mümkündür: «Abdullah İbn Mesud (r.a.), Peygamberimize sordu: Ne kadar mal insana zenginlik bahşeder: Efendimiz, «Elli dirhem gümüş veya elli dirhem gümüş kıymetinde altın,» buyurdular ki burada gümüşün kıymet esasına işaret edildiğini anlayabiliriz.³⁰²

Bugün artık altın ve gümüş para olma özelliklerini kaybettikleri, yani tedavülden kalktıkları için, kıymetleri, başka şeylerle ölçmek gerekir denirse şüphesiz doğrudur. Biz saten bu sebeple enflasyon farkının tespiti meselesinde fiyat endekslerini teklif etmiş bulunuyoruz. Mesele ile alâkası bakımından ele alındığı takdirde, nisabın ne olduğu hususu da tartışılıp bir karara bağlanması lâzım gelen bir husustur.

c) Bizim tebliğde zikrettiğimiz hususlar, İslam'ım yüce olduğu, her alanda İslâmî esasların geçerli bulunduğu, zaruretlerin dışarda kaldığı İslâmî bir vasat için doğrudur. Biz, yapılması lâzım geleni söylemiş bulunuyoruz. Az önceki maddede zikrettiğimiz gibi artık bugün altın ve gümüş, para değildir. Bunları kıymet ölçüsü olarak düşünmek de mümkün değildir. Bu yüzden enflasyon farkını sadece altına göre bir değerlendirmeye tabi tuttuğumuz zaman âdilâne bir iş yapmış olamayız. Bunu bir kaç kalem mala, yani fiyat endekslerine göre ödemek doğruya en yakın bir davranış olur. Bu sebeple altın ile gümüşün maden olarak bile eşitliği düşünülemez.

301 Bkz. Atıf Kuyucak, İktisat, s. 387, 388.

302 Bkz. Tecrîd, c. 5/112.

... para idi, eşit idi, kıymet ölçüsü idi... gibi mazi kalıbı kullanılmasına gelince, tarihî bir olayı açıklarken bu şekilde yazılması daha doğrudur. Ancak biz, teorik olarak İslâm esaslarından bahsetmiş bulunuyoruz. Bu sebeple bu açıklamalarda zaman söz konusu değildir.

11 — Kanaatimize göre devamlılığı olan herhangi bir hukukî prensibi açıklarken onun süreklilik ifade eden cümlelerle dile getirilmesinde bir sakınca yoktur. Çünkü asıl maksadımız tarihte uygulanmış olan bir olayı hikâye etmek değildir. Tatbik edilmiş bir meselenin hükmü, eğer zamanla alâkalı olmayıp, o zamanın ve şartların bir gereği olarak verilmiş değil ise, her zaman geçerli olmalıdır. Asıl olan, hukukî prensiplerin devamlılığı mıdır, yoksa bu esasların uygulanmamasından ortaya çıkan arızı hâdiseler midir? Esasları ortaya koyup bu esaslara dayanmadan, meselelere çözüm getirmek mümkün müdür? Meselâ konumuz olan enflasyon problemi asıl bir mesele midir, yoksa doğruların terkedilip yanlış uygulamalar neticesinde ortaya çıkan arızî bir olay mıdır? Arızî hadiseler veya yanlış uygulamanın ortaya çıkardığı zaruretler hiç bir zaman asıl olarak değerlendirilmemelidir. Bu zaruretlere çözüm getirilebilir ve getirilmelidir. Enflasyon farkının ödenmesi meselesi buna en güzel bir örnek teşkil eder.

Bizim süreklilik ifade eden üslubumuz, dayanmış olduğumuz kaynakların üslubu ile aynıdır. Bibliyografyada zikrettiğimiz kaynaklardan hiçbiri, çağımızda yazılmış olanlar bile, arkadaşımızın «ibârenin sonuna «idi» takısını ilâve etmek gerekir» şeklinde dile getirdiği, mazi sığasını kullanmamıştır. Biz, önce İslâm'daki esasları öğrenip ortaya koymalıyız, sonra çağımızın problemine, çare aramalıyız. Eğer biz, bugünkü meseleleri aynen dünkü meseleler gibi mütalâa etmiş ve farklı şartlar altında verilmiş olan tarihî hükümleri aynen bugünkü meseleler için de geçerlidir, demiş olsaydık, meslektaşım haklı olabilirdi. «Bugün aynı hükmü vermek asla mümkün değildir» deniliyor. Biz, böyle bir hüküm vermedik. Aralarında illet farklılıkları bulunan ayrı meseleleri hükümde birleştirmedik. Bu sebeple sâdece altına göre veya yalnız gümüşe göre kıymetlendirme prensibini bile doğru bulmayıp fiyat endekslerini teklif ettik.

12 — Enflasyon farkının fiyat endekslerine göre takdir edilmesi meselesinde zikrettiğimiz delillerin numaralanmasının daha iyi olacağı ileri sürülüyor. Tabî ki, iyi olurdu ve daha kolay takip edilmesine sebep olurdu.

Arkadaşımız, sosyal adâlet esasına dayalı istihsan tarzında üçüncü bir görüşün ileri sürülebileceğinden bahisle, enflasyon yükünün sâdece güçlü olan insanlara yükletilme- si ve fukaraya verilen borç paradan doğan değer kaybının alınmaması gibi bir görüş ortaya koyuyor ki, biz bunu hiçbir zaman düşünmedik.

Getireceğimiz bir usul mülkiyet hakkım zedelememeli ve ister zengin, ister fakir olsun, ferdin rızasını (gönül hoşnutluğunu) ortadan kaldırmamalıdır. Yani biz, borç veren zengine, bu farkı almaması için herhangi bir şey yapamayız. Ancak o kendiliğinden gönül hoşnutluğu ile almayı helâl ediyorsa, tabî ki, bizim buna diyeceğimiz hiç bir şey yoktur. Fakat ödünç veren bir kimseden bu farkı almamasını talep etmemiz bile hukukî bir davranış olmaz, diye düşünmek isteriz.

Bu farkı ödünç veren zengine fakirin kendisinin ödemesi değil de başka fonlardan temin edilmesi düşünülüyorsa, bu husustaki delillerin araştırılması gerekir. Meslektaşımız, bu düşünce ve delillerini bize ulaştırabilirlerse biz de üzerinde imal-i-fikir yapmış oluruz.

13 — Bu hâlis gümüş ve altın paraların kıymeti de ihtiva ettikleri madenin ağırlığı kadardır, cümlesinde daha önceki maddelerde olduğu gibi, «idi» denilmesi isteniyor.

Altın ve gümüş tartı ile alınıp satıldığına göre gram ağırlığı ile orantılı olarak değeri de değişecektir. Yani ağırlığı ne kadarsa kıymeti de o kadardır. Meselâ altının birim ağırlığının fiyatı değişebilir. Bazen ucuz, bazen pahalı olabilir. Fakat bir altın paranın değeri hepten izafî değer değildir. Bugün elimizdeki madeni 5 liralıklar, madenî 2,5 liralardan daha küçük (hafif) olduğu halde kıymetçe daha yüksektir. Hâlbuki altında bu böyle olmaz, hafif olan altın

paranın fiyatı düşük, ağır olan altın paranın fiyatı ise yüksek olur. Öyleyse bir altının veya altın paranın kıymeti ihtiva ettiği ağırlık ile alâkalıdır.

14 — Devlet, devalüasyon yapacağına zenginleri görevlendirmelidir, şeklindeki düşünce, enflasyon için de geçerli olabilir. Ancak devletin ne zaman ve hangi şartlar altında zenginleri görevlendirme yetkisi vardır, araştırılması lâzım gelen bir konudur. Ayrıca bu yol istismara kapı açabilir. Fakir kimdir, hangi fakirler, ne kadar ödünç alabilirler, bu hususlarda esaslar getirilmezse, işin içinden çıkılmaz olur. İffetli fakir yine zavallı olarak kalabilir.